CORPVS
SCRIPTORVM ECCLESIASTICORVM
LATINORVM

EDITVM CONSILIO ET IMPENSIS

ACADEMIAE LITTERARVM CAESAREAE

VINDOBONENSIS

VOL. XXVII

FASCICVLVS II

L. CAELI FIRMIANI LACTANTI OPERA OMNIA

ACCEDVNT

CARMINA EIVS QVAE FERVNTVR ET L. CAECILII QVI INSCRIPTVS EST DE MORTIBVS PERSECVTORVM LIBER

RECENSVERVNT

SAMVEL BRANDT ET GEORGIVS LAVBMANN

PRAGAE
F. TEMPSKY.

VINDOBONAE
F. TEMPSKY.

LIPSIAE
G. FREYTAG.

MDCCCLXXXXVII.

L. CAELI FIRMIANI LACTANTI

OPERA OMNIA

ACCEDVNT

CARMINA EIVS QVAE FERVNTVR

ET

L. CAECILII QVI INSCRIPTVS EST DE MORTIBVS PERSECVTORVM LIBER

RECENSVERVNT

SAMVEL BRANDT ET GEORGIVS LAVBMANN

PARTIS II FASCICVLVS II

L. CAECILII QVI INSCRIPTVS EST DE MORTIBVS PERSECVTORVM LIBER VVLGO LACTANTIO TRIBVTVS

RECENSVERVNT

SAMVEL BRANDT ET GEORGIVS LAVBMANN

INDICES

CONFECIT

SAMVEL BRANDT

PRAGAE
F. TEMPSKY.

VINDOBONAE
F. TEMPSKY.

LIPSIAE
G. FREYTAG.

MDCCCLXXXXVII

Typis expressit Rudolphus M. Rohrer, Brunae.

FRIDERICO SCHOELL

PER TOTAM HANC EDITIONEM LACTANTII

COMITI BENIGNISSIMO PRVDENTISSIMOQVE

EDITORES

PROLEGOMENA.

I. DE CODICE PARISINO LIBRI DE MORTIBVS PERSECVTORVM ET DE HAC EIVS LIBRI EDITIONE.

Lucii Caecilii liber ad Donatum confessorem De mortibus persecutorum qui est inscriptus, uno codice [1] traditus est nunc bibliothecae Parisinae Nationalis n. 2627, olim Abbatiae Moissiacensis (*Moissac*, *Département Tarn-et-Garonne*), postea bibliothecae Colbertinae (unde nobis est C) n. 1297, ex qua C
in bibliothecam Regiam Parisinam peruenit. Hic liber De mortibus persecutorum, qui quam singulari auctoritate sit ad

[1] A. Septier, *Manuscrits de la bibliothèque d'Orléans* (Aurelianis 1820) p. 173, quem sequitur Haenel, Catalog. libr. manuscr. p. 278, scribit esse in codice Aurelianensi n. 302 opus cui titulus sit 'Lactantii Firmiani abbreviatio, alphabetum incipit'; esse indicem quendam *(une table alphabétique et raisonnée)* libri Lactantii De mortibus persecutorum, saeculo undecimo diligentissime exaratum. Sed quod iam a. 1883 I. Loiseleur, qui tum bibliothecae Aurelianensi praeerat, nobis scripsit, libellum illum esse saeculi septimi decimi, id confirmat Ch. Cuissard, *Catalogue général des Manuscrits des Départements* uol. XII (1889) p. 193 n. 353, ubi legitur 'Lactantii Firmiani abreviatio per alphabetum incipit. *XVII siècle.*' Videtur haec epitome rerum quae in libro Mortium narrantur, secundum litterarum ordinem disposita paulo post inuentionem libri confecta esse. — Etiam quod Montefalconius, Bibliotheca biblioth. p. 599 B, scribit, extare in bibliotheca Gothana codicem 'Lactantii de mortibus persequutorum', errore ortum est. Suspicamur Montefalconium usum esse Ern. Sal. Cypriani Catalogo codicum manuscr. bibliothecae Gothanae (Lips. 1714), in quo p. 9 n. L codex ille Gothanus Lactantii, quem uol. I p. LII et II fasc. 1 p. XIV commemorauimus, sic inducitur: 'Lactantius cum praefixo indice copiosissimo, qui *tabula super libros institutionum Lactantii* uocatur. Libellus de persecutorum mortibus, epitome institutionum & carmen de phoenice desunt', neglexisse autem illum uel potius amanuensem eius extremam uocem 'desunt'.

aetatem Diocletiani atque Constantini et ad res Christianas illorum temporum accuratius cognoscendas omnes sciunt, quemadmodum a. 1678 inuentus esset, is uir eximius, cuius potissimum cura prudentiaque in lucem reuocatus est et seruatus fortasse ab interitu, Stephanus Baluzius, in praefatione Notarum ad editionem principem quam ipse confecit scriptarum (Stephani Baluzii Miscellaneorum Liber secundus, Paris. 1679, p. 347) breuissime significauit his uerbis: *Inter multos ac varios codices manuscriptos quos vir literarum ac literatorum amantissimus & in omni genere laudis excellentissimus IOANNES BAPTISTA COLBERTVS in publicam studiorum utilitatem ex omni Europa, Asia, Africa comparavit, repertus est unus auro contra aestimandus, in quo continetur Lucii Caecilii Firmiani Lactantii liber de persecutione sive de mortibus persecutorum, quo hactenus caruerat Ecclesia.* Accuratam de libri inuentione notitiam triginta fere annis post Nicolaus Le Nourry congregationis Maurinae monachus praebuit: qui quae in editione sua (Paris. 1710, Praefat.) tradit inscripta 'De varia hujus libri forma', operae fortasse pretium est hic repetere. *Non vulgaris* inquit *profecto fuit hujus de mortibus persecutorum libri fortuna, vixque alium reperire est, qui post densiores longioresque tenebras majore cum applausu publicam in lucem denuo prodierit. Ab ipsa enimvero aetate Hieronymi, si quam tamen illius mentionem umquam fecit, ad nostrum usque tempus, id est, per duodecim circiter saecula in quarumdam bibliothecarum angulis sepultus iacuit. In his autem latebris luctabatur cum blattis & tineis, donec illustrissimus vir Ioannes Baptista Colbertus, litterariae reipublicae, totiusque Gallici regni bono natus, praeceperit manuscriptos codices, undique conquisitos, suam in bibliothecam asportari. Ejus siquidem jussu clarissimus vir D. Foucault, tum in Aquitania regius Quaestor, nunc vero Comes Consistorianus, omnes perlustravit hujus provinciae sibi commissae bibliothecas, ac tandem Moissiacum anno 1678. mense Aprili se contulit. Situm vero ibi est antiquissimum Ordinis sancti Benedicti Monasterium, quod olim vocabatur Abbatia mille monachorum, jamque & ab*

superiori saeculo a Canonicis, uti aiunt, saecularibus incolitur. Ab his itaque eximius vir, nec minus fori, quam litterarum laboribus addictus, postquam eo, quo par erat, honore exceptus fuisset, in quemdam deductus est locum, cuilibet coeli intemperiei, aërisque inclementiae expositum. Plures autem ibi invenit manuscriptorum codicum acervos sine ullo discrimine congestos, qui situ ac putredine exesi, foedissime corrupti, peneque consumpti erant. Ex his tamen indigestis codicum cumulis ducentos & quinquaginta, caeteris omnibus vetustiores & saniores, ac eum in primis, de quo agimus, magno plane laudandoque delectu sejungi curavit. Tum dehinc obtenta ab illustrissimo D. Destrades Moissiacensi tunc Abbate & Canonicis venia, omnes illos codices transmisit Lutetiam Parisiorum, atque ab eo tempore in bibliotheca Colbertina diligentissime adservantur. Ad haec cum nihil noui addidisset Daniel Maichelius, Introductio ad Historiam Literariam de praecipuis bibliothecis Parisiensibus, edit. Lipsiens. (1721) p. 51 s., qui iis tantum usus est quae Le Nourry dederat, Leopoldus Delisle, *Le Cabinet des Manuscrits de la Bibliothèque Impériale* I 456 ss. (1868), ostendit Baluzii consilio operaque factum esse, ut Colbertus codices Moissiacenses emeret, ediditque mandata ad hanc rem spectantia perscripta a Baluzio, quae Colbertus ad Foucaultium illum miserat.

Liber De mortibus persecutorum codicis Colbertini, qui est miscellaneus, altus 24 cm., latus 16, 5 cm., paene duos quaterniones complet, scilicet folia 1—16[a] exarata saeculo undecimo, minime nono, ut quidam putauerunt. Henricus Omont scripturam etiam exeuntis potius quam medii saeculi undecimi esse censet. Paginae tricenorum quaternorum uersuum esse solent, sunt etiam quae tricenos quinos uel ternos uel binos habent. Primae paginae primi uersus et alii loci quidam detriti et situ ac madore, fortasse etiam 'iniecto quodam glutine', ut Le Nourryo uidebatur (edit. p. 1 adn. b) corrupti sunt adeo, ut pleraque difficillime nunc legantur, uno autem loco nihil iam appareat.[2] Praeterea in folio 1 cum marginis

[2] De quibusdam horum locorum cf. infra adnot. 4.

dextrae parte etiam particulae scripturae abscissae sunt, idem factum est in marginibus superioribus foliorum 10 et 12. Codex utrum totus ab uno librario scriptus sit an a uersu 5 folii 6^b (a cap. 19, 1 *constituta proceditur*) usque ad finem folii 14^b (usque ad cap. 48, 9 *Christianis id est corpori*) ab altero, quem rursus prior exceperit extremam partem libri absoluens, hoc non plane certum est, fortasse idem librarius etiam alteram partem, sed celerius scribens et alia penna alioque atramento usus confecit. Idem est etiam per totum librum genus orthographiae idemque usus frequentissimus eorundem compendiorum scripturae.

De fide codicis si uniuersum fit iudicium, longe plurima multorum quae insunt uitiorum librarii imperitia errore neglegentia nata sunt atque talia, ut facile corrigi possint, alii loci grauius corrupti sunt, quidam etiam ualde perturbati implicatique. Saepe singula uel etiam plura uerba omissa aut sunt aut uidentur esse. Perraro deprehendis quae licentiae librarii tribuas (uelut addita uerba, c. 40, 6 *inquit*; 50, 6 *suum*; 52, 1 *non*), sed haec fortasse iam ex eo codice recepta sunt ex quo Colbertinus descriptus est. Cuius originis illud esse conicimus quod exstat in Colbertino c. 45, 2 *hieme quam*· (*cum* supra) *maxime seuiente* (add. *cum* m. 1): existimamus antiquiorem illum codicem habuisse *cum maxime*, ad hanc autem locutionem minus usitatam glossema *quam* adscriptum esse, deinde librarium codicis C rem inuertisse, ita ut uitium illud ortum sit. In eodem illo codice uidentur etiam fuisse correctiones marginibus inscriptae, postea a librario Colbertini falsa in loca translatae: quod iam Baluzius ad c. 22, 2. 3 (p. 198, 2. 5 edit. nostrae) obseruauit.[3] Codex ille ex quo Colbertinus fluxit, fortasse iam litteris minusculis, non uncialibus scriptus erat: quod quidem c. 37, 6 (p. 217, 2) in C *dementium* est pro *clementium*, is error ex priore illo genere

[3] Idem nos coniecimus ad c. 27, 1 (p. 203, 10 cf. 7) <*sus*>*ceptis inimicitiis*; 28, 4. 29, 1 (p. 205, 21. 23) *est*; conferri potest etiam c. 29, 1 (p. 205, 24) [*et*] .. *disputaret*. Uno loco, c. 26, 11 (p. 203, 4) *ab hoc capite*

scripturae potius quam ex altero repetendus uidetur. — Saepe in C uerba falso uel discerpta uel coniuncta esse, cum ea res uulgo in codicibus illius aetatis occurrat, uix opus est commemorare.

Correctiones non multae in C sunt eaeque omnes manu ipsius librarii factae.

Iam ut breuiter ostendamus quae fuerit adhuc notitia quique usus lectionum Colbertini, is qui primus edidit librum Mortium, Baluzius, in Notis ipsas eius lectiones perraro attulit, longe plurimos locos qui emendationem ei postulare uidebantur, tacite mutauit. Diligentissimam autem curam scripturae codicis recte legendae tribuit, ita ut etiam in locis illis euanidis primae paginae, de quibus supra diximus, multa optime perspexerit.[4] Etiam Le Nourry in editione sua paucas

suos persequi, nostra quidem sententia (cf. ad hunc locum) etiam nota marginalis mutilata in uerba scriptoris inlata est, et extat in Colbertino ipso eiusmodi nota a manu librarii in margine ad c. 30, 5 (p. 208, 1) adiecta. — De aliis generibus uitiorum quae sunt in Colbertino, cf. infra adnot. 6.

[4] Quibusdam locis huius paginae Baluzium quid scriptum esset in C, non satis uidisse negari non potest: c. 1, 3 (p. 172, 6) scribit *transacti* pro *tristissimi*; 1, 4 (p. 172, 7) *tantae* pro *atrae*; 1, 6 (p. 172, 17) *mortem digna ultione superbis et impiis* pro *iudicem digna uid<elicet> supplicia impiis*; 1, 7 (p. 173, 7) *auctores* pro *persecutores*. Etiam nonnulla alia per totum codicem Baluzium fugerunt. Sed locos modo adlatos propterea proposuimus, ut cur illum loco quodam eiusdem illius paginae non potuerimus sequi, etiam magis appareat. Est autem hic locus in ipso initio libri, a Baluzio sic scriptus: *Audiuit dominus orationes tuas, Donate carissime, quas in conspectu eius per omnes horas t o t a d i e f u n d i s, c e t e r o r u m q u e fratrum nostrorum, qui gloriosa confessione sempiternam sibi coronam pro fidei meritis quaesierunt.* De uerbis *tota die fundis ceterorumque* neque Le Nourry — nam quas hic paucissimas litteras exhibet ut a se lectas, eae falso lectae sunt — neque Andr. Laubmann neque Henr. Omont, quorum de conlationibus codicis mox supra dicetur, neque S. Brandt quicquam agnoscere potuerunt. Itaque credibile non est Baluzium uerba illa uidisse recteque legisse, neque magis credibile est post Baluzium hoc ipso loco scripturam denuo detritam uel obscuratam esse. Maxime autem hoc loco uerba *tota die fundis* suspicionem mouent: nam neque uerba *tota die*, si significant *per totum diem*, post

lectiones quae momenti cuiusdam esse ei uidebantur, singulis paginis subiecit: quibus tamen in notis errores quidam sunt. Addidit Le Nourry etiam 'Specimen Manuscripti Colbertini' arte chalcographica factum, maiorem partem primae paginae continens, quo genus quidem scripturae quale in codice est, satis accurate redditur, sed in locis illis in quibus scriptura uel incerta est uel extincta, multae falsae litterae positae sunt neque ambitus lacunarum recte sunt definiti. Hoc specimen Le Nourry ipse, Apparat. ad Bibliothec. maxim. ueter. Patrum uol. II (1715) p. 1641, Lenglet et Buenemann in editionibus suis repetierunt. — Deinde ea quae Baluzius et Le Nourry ex codice proposuerant, uir doctus anonymus in annalibus qui inscripti sunt Miscellaneae obseruationes in auctores ueteres et recentiores, uol. IV (Amstelaedami 1734) p. 31—69, tam diligenter auxit compleuitque, ut ea conlatio, cum perpauca eaque leuiora uel omissa uel non recte indicata sint, paene nostrae aetatis rationibus satisfacere sit dicenda. Hae tamen copiae a posterioribus uiris doctis, siue praesto iis non erant siue parum fidei habere uidebantur, multo minus quam par erat in usum uocatae sunt. Proximus qui codicem ipsum inspexit, Nicolaus Lenglet, notis editionis suae Lactantii (Paris. 1748, uol. II) multas illius lectiones inmiscuit, sed nimis saepe falsa tradidit ex hac editione deinde in posteriores propagata: hoc iam monuit Carolus Halm, *Zu Lactantius de mor-*

uerba *per omnes horas* necessaria aut etiam apta sunt, neque, si quis putat *tota die* significare *cotidie*, is usus numeri singularis adiectiui *totus* initio quarti p. Chr. n. saeculi attribui potest. Accedit quod non *fundis*. sed *fundebas* postulatur. Itaque Baluzium ut in locis supra adlatis, ita hoc quoque in loco scribendo coniecturam potius suam quam scripturam codicis, quam omnino non conspexisse uidetur, secutum esse arbitramur. Quae ille hoc in loco posuit, quoniam sententia eorum aptissima est, ad explendam lacunam recepimus, sed ita mutata, ut pro uerbis *tota die fundis* scriberemus *cotidie fundebas*; uocem *ceterorumque*, quae nihil offensionis in se habet, retinuimus. Haec, quamquam nos existimamus fortasse plane alia in codice scripta fuisse, speramus admissuros esse etiam si qui credibilius esse putabunt illo in loco apparuisse Baluzio uestigia quaedam litterarum.

tibus persecutorum, *Sitzungsberichte d. K. Akad. d. Wissensch. in Wien*, *Phil.-hist. Cl.*, uol. L (1865) p. 162 ss. 167. Nostro saeculo Fridericus Duebner (Paris. 1863. 1879) uitia quaedam priorum editionum ex codice correxit. Nobis copia codicis facta est apographo quod † Andreas Laubmann, qui quam bene conferendis etiam aliis codicibus de hoc corpore Lactantiano meritus sit in prioribus partibus huius editionis dictum est, mandato ab Academia Vindobonensi accepto a. 1864 singulari cura diligentiaque confecit. Quo ex apographo quantum utilitatis redundaturum esset ad nouam editionem Mortium, paulo post Car. Halm l. c. nonnullis exemplis ostendit. A. 1891 etiam S. Brandt codicem maxime locorum quorundam causa de quibus dubitatio suborta erat, perlustrauit et impensis Academiae Vindobonensis duarum primarum eius paginarum imagines photographicas faciendas curauit, quibus cum alia tum spatia particularum aut euanidarum aut abscissarum, de quibus iam saepius diximus, maxima cum fide indicabantur. His enim de locis ac maxime de obscuratis illis et de litterarum uestigiis A. Laubmann pauciora certa quam plura incerta dare maluerat, neque tamen audebamus acquiescere in iis, quae Baluzius aut Le Nourry ipsa saepe nonnihil inter se discrepantia exhibuerant. Sed cum in locis illis obscuris haereremus, quorum de scriptura iam uix umbrae dispiciuntur, optatissimam nobis lucem Henricus Omont attulit. Hic uir optimus nobisque amicus, cuius quanta sit in rebus palaeographicis peritia auctoritasque notissimum est, neque labori neque otio suo parcens apographum nobis confecit primae codicis paginae, quo quae Baluzius et Le Nourry ediderant, aut confirmantur aut corriguntur, adeo ut etiam loci quidam de quibus illi uel incredibilia prodiderant uel desperauerant, iam plani et sani sint, atque per totam illam paginam quae sit scriptura codicis, prorsus nunc constet, excepto uno loco, quo illud saltem constat, nullo modo iam quicquam agnosci posse (cf. p. XI adn. 4). Huic igitur uiro una nobiscum etiam omnes qui hac editione utentur, maximas gratias habebunt.

Ex his quae modo exposuimus, apparet nostra editione illud certe praestari, ut quae sit memoria codicis Colbertini, nunc primum recte et plene proponatur, neque ulla iam de iis scripturis de quibus priores inter se dissentiunt, esse possit dubitatio. Ne tamen apparatus criticus rebus orthographicis scripturisque uulgaribus saeculi undecimi oneraretur, ea tantum orthographica quae aliquam ob causam commemoranda uidebantur, recepimus, cetera autem quae exclusimus, generatim hic indicare placuit.

ae (ę) scriptum est pro **e**: p. 174, 2 *compraehen(sionis)* (c̄p̄hens-), item 188, 15. 189, 12. 231, 11. 232, 13. 233, 7. 236, 8. — 185, 19 *rep̄hendendum.* 224, 17 *dep̄hendit.* 174, 4 *interp̄tatus.* 178, 22 *illae.* 179, 14 *uęsanus.* 180, 11 *pęnę.* 180, 21 *p̄tiis*; 231, 14 *p̄cii.* item 232, 17. — 216, 13 *p̄tiosis.* 183, 15 *obp̄ssit.* 191, 7 *p̄mi,* item 234, 2; 224, 14 *p̄ssus.* 184, 7 *ięcoribus.* 185, 10 *hiem̄ę.* 186, 22 *ęcclesia.* 187, 1 *acię.* 187, 4 *posttridię* (sic). 187, 9. *ędictum.* 188, 13 *coęgit.* 189, 2 *ead̄ę.* 189, 10 *seuiębant.* 190, 13 *laquęus.* 191, 5 *ueębatur* (i. e. *ueheb.*). 199, 11 *pęcuniae.* 200, 9 *sepę.* 207, 9 *p̄cibus,* item 209, 21. 24. 221, 15. 226, 23. 227, 9 bis. 20. 237, 14. — 234, 19 *dep̄cans,* item 238, 1. — 215, 8 *publicę.* 226, 10 *cępisset.*

ae pro **oe**: p. 189, 13 *pęnarum,* item 199, 10. — 189, 23 *p̄liis,* item 190, 16. 223, 18. 226. 9. 28. 227, 25. 228, 5. — 200, 2 *cęp(it),* item 201. 2. 203, 7. — 204, 6 *męnia.*

b pro **p**: p. 179, 14 *praecebs.* 201, 7 *obtabat,* item 202, 14. — 208. 5 *turbi.*

c pro **cc**: p. 186, 4 *acommodaret.*

c pro **g**: p. 225, 6 *acmine.*

c pro **t** saepe, uelut: p. 174, 1 *tercio.* 174, 17 *iusticiam,* item 175, 4. 177, 19. al. 175, 17 *pronuncient,* item 195, 3. — 201, 3 *nunciatur,* item 206, 20. al. 202, 7 *nuncio.* 179, 25 *dio clecianus* (sic discerptum) paene constanter. 180, 17 *insaciabili.* 185, 17 *sentenciam,* item 186, 2. 24. — 185, 17 *malicie.* 188, 6 *paciebantur.* 188, 14 *palacium.* 188, 15 *probacione.* 189, 5 *constancius,* item 195, 21. 200, 3. — 189, 20 *persecucionem.* 191, 11 *mesticia.* 193, 27 *clemencior.* 195, 20 *tocius,* item 223, 2. — 196, 2 *milicia.* 196, 17 *seruicium.*

cc pro **c**: p. 184, 7 *peccudes.* 195, 14 *peccoribus,* item 204, 22. — 231, 14 *peccunia.* 234, 15 *occuli.*

cc pro **ct**: p. 180, 7 *indiccionum,* item 208, 10. — 214, 2 *occies.*

ch pro **h**: p. 190, 8 *nichil* (ante *aduersus*), item 199, 19. 200, 8. 9. 201, 8. al.

d pro **t**: p. 193, 24 *inquid.* 215, 8 *aud,* item 216, 2 (post *nisi*). 3.

218, 13. 14. 225, 14. 236, 13. 237, 1. — 224, 4 *uelud*, item 234, 13. — 234, 4 *capud*.

e pro **ae** saepissime, uelut p. 171, 1 *Cecilii*. 171, 5 *quesierunt*. 172, 7 *letificet*. 172, 7 *atre*. 172, 10 *celesti*, item 172, 13. 173, 8. al. 172, 10 *merentium*. 173, 9 *cesaris*, sic constanter. 173, 10 *iudeis*. 174, 4 *que*, sic saepissime. 174, 4 *obscure atque inuolute*. 174, 6 *doctrine sue*. 174, 10 *iude*. 174, 14 *ecclesie*. saepe *hec*.

e pro **oe**: p. 175, 17 *ceperit*, item 178, 4. 180, 6. 183, 20. 25. — 179, 1 *penam*, item 179, 16. — 214, 18 *fedus*. 220, 11 *tragedia*.

f pro **ff**: p. 183, 14 *dificiliter*.

h additum in initio uocis: p. 196, 6 *hac*, item 237, 10 (ante *postmodum*). 211, 6 *haberat*.

h additum in media uoce: p. 216, 14 *thironibus*.

h omissum in initio uocis: p. 178, 8 *onorari*. 179, 2 *aberet*, item 180, 4. 187, 9. 199, 4. 204, 18. 205, 15. 218, 3. 223, 4. 193, 21 *abitu*. — 181, 7 *ostibus*, item 184, 24. 187, 18. 190, 12. 206, 24 *ostiliter*. — 181, 17 *irculius*. 182, 3 *ispania*. 183, 4 *orrendam*, item 198, 18. 211, 15. — 184, 13 *ostiae*. 185, 10 *omines*, item 199, 22. — 189, 18 *omicidam*. 189, 18 *ieroclem*. 211, 3 *umane*. 231, 11 *anteac*. 184, 20 *actenus*. item 233, 7. — 233, 17 *ortatus*. 234, 6 *ausit*. 234, 13 *austam*. 237, 1 *istoriam*.

h omissum in media uoce: p. 179, 20 *traciae*. 180, 16 *exibendos*, item 181, 2. 185, 6. 209, 1. 213, 9. 233, 4. — 183, 8 *iniabat*. 191, 5 *ueębatur*. 192, 8 *inabilem*.

i pro **y** paene ubique: p. 172, 4 *tirannorum*, item 175, 3. 8. 176, 5. 177, 12. 179, 22. 190, 7. al., sic constanter. — 193, 6 *illiricum*, item 202, 17. — 175, 11 *sibilla*. — 214, 19 *siria*, item 221, 8. — 214, 19 *egipto*. 221, 5 *misterium*. 225, 5 *bithiniam*, item 228, 10. — 225, 10 *bizantii*.

m pro **mm**: p. 185, 1 *inflamatus*, item 187, 23. — 197, 13 *flama*. 194, 14 *comiti* (i. e. *committi*).

n pro **nn**: p. 218, 16 *uicenalium*.

nn pro **n**: p. 208, 13 *ennarrare*.

o pro **u**: p. 172, 7 *iocunda*, item 190, 1. — 189, 8 *incolome*. 191, 1 *consolatus*.

oe pro **ae**: p. 185, 5 *poene*, item 201, 11.

p pro **pp**: p. 201, 23 *apellari*. 221, 2 *suplicium*.

pp pro **p**: p. 232, 8 *opportebit*.

p insertum: p. 180, 13 *condēpnationes*. 188, 16 *dāpnati*, item 219, 21. — 233, 1 *indēpnitatem*. 183, 26 *contēpnere*. 190, 24 *sollēpnibus*.

t pro **c**: p. 173, 6 *printipio*. 174, 16 *fatiebat*, item 181, 22. — 178, 16 *datiam*, item 183, 2. 199, 10. — 179, 23 *audatius*, item 209, 20. — 180, 9 *prouintie*, item 181, 8. 182, 2. — 181, 15 *edifitium*. 182, 5 *in-*

ditiis. 183, 14 *sartinis.* 184, 2 *sotiis.* 184, 19 *sacrifitia,* item 188, 22. — 193, 16 *pernitiose.* 210, 1 *contumatia.* 212, 3 *matie.* 224, 1 *aties,* item 227, 7. 20. — 226, 12 *otius.* 229, 17 *conditionibus,* item 236, 11. 236, 4 *iuditio.*

t pro **d**: p. 172, 15 *set* (*s;*), sic plerumque, uelut 175, 1. 177, 13. 20. 178, 16. 179, 11. 17. 23. 180, 13. 15. 18. — 193, 16 *quicquid.* 193, 25 *quit.*

t pro **tt**: p. 185, 11 *admiteretur.* 194, 14 *comiti* (i. e. *committi*). 223, 18 *commiteret.* 195, 13 *dimititur.* 200, 7 *remiteret.*

u pro **b**: p. 189, 10 *aceruissime,* item 224, 15.

Ceterum quam maxime fieri poterat orthographiam codicis retinuimus, aequalitatem autem scripturae in adsimilandis consonantibus finalibus praepositionum hactenus tantum admisimus, ut eiusdem uocis scriberemus eandem ubique formam, qualis maiore parte locorum constaret, uelut secundum formam *inpune* p. 175, 6. 207, 9. 218, 10 etiam p. 227, 22, ubi in codice *impune* est, *inpune* scripsimus et p. 202, 7 *adlato* (cod. *allato*) secundum locos p. 201, 10. 26. 224, 20. Neque tamen in diuersis uocibus eandem praepositionem ante eandem consonantem mutauimus, ita ut scriptum sit *adfi(gere)* p. 175, 5. 221, 5, sed *affli(gere)* p. 172, 10. 190, 14. 208, 10 et alia eiusmodi. Ubi hoc modo a codicis scripturis discessimus, eae ipsae in uaria lectione indicatae sunt. — Compendia scripturae in apparatu iis tantum in uocibus descripsimus, in quibus sciri illa lectionum ipsarum causa fortasse interesset.

Iam de rationibus criticis nostrae editionis, ad quas ipse progressus huius praefationis nos deduxit, pauca dicenda sunt. Quamquam codici Colbertino maxima merito tribuitur auctoritas, tamen qui apparatum nostrum peragrauerit animaduerteritque quot menda cuiusque generis in codice sint quotque loci uiris doctis emendatione indigere sint uisi, is facile concedet etiam suspicioni locum esse debere minime exiguum. Idque eo magis concedendum est, quod tota libri Mortium memoria constat in uno codice ac perpauci praeter duo Eusebii capita (ad c. 34. 48) sunt loci uel Lactantii uel aliorum scriptorum quibus ad uerba libri examinanda atque emendanda utamur: de duobus autem illis Eusebii capitibus maxime id

quod caput 48 Mortium Graece continet, suspicionem illam ualde debet augere. Accedit quod scriptor Mortium non solum uniuersa peritia sermonis Latini, sed etiam arte scribendi multiplici uariaque et ad omnia genera rerum se applicante excellit, cui laudi eo non multum detrahitur, quod interdum paulo neglegentior uidetur esse aut in describendis rebus aut in elocutione conformanda. His de causis non potuimus a nobis impetrare, ut etiam ea illi ascriberemus codice tradita quae uariis artificiis aliqua fortasse ratione excusari posse uiderentur, sed in locis eiusmodi coniecturas priorum atque etiam nostras, ubi illae sufficere non uidebantur, in usum uocandas esse existimauimus. Atque ut nihil nobis magis optandum esse potest quam si uiri docti non nimis nos in constituendo textu libri a recta uia aberrasse censuerint, ita speramus, cum iam in promptu omnibus quasi sit codex atque pateat, illos ipsos quoque remedia adlaturos esse iis locis quorum uera forma nondum reperta est. Plures enim sine dubio nostra aetate curas criticas Mortibus tribuissent quam tribuerunt, si qualis textus codice Colbertino traditus esset quantumque curas illas desideraret, satis fuisset notum.

Subiecimus textui nonnullos 'locos auctorum expilatorum similes' eiusmodi potissimum qui illum adfinitate ipsorum uerborum quadam attingunt. Paucorum uerborum coniunctiones breuesque locutiones adferre noluimus, has Buenemannus largiter praebet. Prioris illius generis locos et editores Mortium et alii uiri docti inuenerunt [5]), ipsi perpaucos addidimus.

[5]) Nomina recentiorum quorundam eruditorum, quorum copiis in illa re usi sumus, in Indice expilatorum s. u. 'Constantini oratio ad sanctorum coetum' adiecta sunt; cf. etiam Indicem auctorum s. u. 'Panegyrici'. Addendus hic est Chr. Antoniades, qui in libro *Kaiser Licinius* inscripto (Monac. 1884) p. 6 ss. Eusebium in Histor. eccles. ex libro Mortium sumpsisse quaedam quae aut nondum aut parum obseruata erant, ostendit. De Anonymo Valesii qui appellatur cf. Hunziker, *Zur Regierung und Christenverfolgung des Kaisers Diocletianus* (Lips. 1868) p. 212 adn. 1, et Seeck, *Geschichte des Unterganges der antiken Welt*, I Append.

Ex coniecturis hominum doctorum eas omnes descripsimus quarum ratio aliqua habenda esse uideretur, iis autem quae parum probabiles essent, cuius generis multas Bauldri maxime in editionem suam congessit, locum non concessimus. Indicauimus tamen ubi inueniri possent.

Quaestionem iam paulo post inuentionem codicis motam ac ne nunc quidem satis expeditam, liber Mortium utrum a Lactantio, cui Baluzius tribuerat, an ab alio scriptore, cuius sententiae primus auctor Le Nourry extitit, esset compositus, non esse huius loci tractare nobis uisum est. [6])

(Berol. 1895) p. 434 (ad p. 44, 17), quo loco etiam Aurelii Victoris Caesares et Epitomen (de hac etiam p. 432 ad p. 38, 9), praeterea Zosimum commemorat. Horum scriptorum tamen locos ut aliorum iam Baluzius attulerat.

[6]) Ut hoc loco pauca pro me ipse dicam, eos qui librum Mortium non esse a Lactantio conscriptum existimabant secutus defendebam hanc sententiam confirmabamque in disputatione inscripta *Ueber die Entstehungsverhältnisse der Prosaschriften des Lactantius und des Buches De mortibus persecutorum, Sitzungsberichte d. K. Akad. d. Wissensch. in Wien, Phil.-hist. Cl.*, uol. CXXV fasc. VI (1891) p. 22 ss., et in altera maxime contra Belserum (*Ueber den Verfasser des Buches de mortibus persecutorum, Theol. Quartalschrift* 1892 p. 246 ss. 439 ss.) scripta *Ueber den Verfasser des Buches De mortibus persecutorum, Jahrbb. f. class. Philol.* uol. 147 (1893) p. 121 ss. 203 ss.; hac in disputatione (p. 121) etiam nominaui eos uiros doctos qui rationes meas in priore illa prolatas aut probauerant aut improbauerant. Postea, quantum scio, mihi assensi sunt O. Bardenhewer, *Patrologie* (Friburgi 1894) p. 212, et Aug. Mancini in censura disputationis Belserianae, *Studi storici* uol. II (1893) p. 105 ss., et in censura libri a Seeckio compositi qui mox nominabitur, ibid. uol. V (1896) p. 266 ss., aduersati autem G. Krüger, *Geschichte der altchristl. Litteratur i. d. ersten drei Jahrh.* (Friburgi et Lipsiae 1895) p. 197, O. Seeck, *Geschichte des Unterganges der antiken Welt*, uol. I (Berol. 1895) Appendic. p. 426 ss., M. Schanz, *Geschichte der röm. Litteratur*, uol. III (1896) p. 378 ss.; alii quidam rem in medio relinquunt. Concedo quod uere concedere possum, quaedam ex argumentis a me propositis parum certa esse: nihilo minus ipsa origo et libri et coniunctionis iam Hieronymi aetate inter illum et nomen Lactantii factae etiamnunc obscuritate quadam mihi inuoluta uidetur atque etiamnunc existimo aliquem e Lactantii disciplina uel ut ita dicam ex eius domo esse auctorem. Ut ceterae res, ita rationes litterarum librorumque aetatis illius saepe-

II. DE EDITIONIBVS LIBRI MORTIVM STVDIISQVE CRITICIS IN EVM CONLATIS.

De editione principe (a. 1679) libri Mortium, quae Stephano Baluzio debetur, iam p. VIII et p. XI adn. 4 quaedam dicta sunt. Addidit Baluzius (quem nostra in editione litteris *Bal* significamus) libro Notas (p. 347—463), quarum Bal
longe maxima pars uersatur in explanatione rerum, cuius fundamenta docte prudenterque iecit, perpaucae ad rem criticam spectant. Sed in ipso textu, ut taceamus de correctionibus facilibus, multos locos grauius corruptos acute emendauit, coniecturas quasdam etiam inter 'Errata' uolumini (post Indicem) subiecit. Haec editio, quae pars est Miscellaneorum Baluzii, etiam separatim prodiit (Paris. 1679) repetiitque eam Mansi, Baluzii Miscellan. uol. I p. 1 ss. 33 ss. (notae),

numero minime sunt simplices atque apertae: quantopere nunc uiri docti in soluendo nodo illo multiplici maximeque contorto, dico Historiam Augustam, laborant! — Sed unum ex iis quae antea dixi, hoc loco corrigendum est, quippe quod ad textum libri pertineat. Scripseram (*Entstehungsverhältnisse.* p. 52 s.) uerba quaedam quae sincero in sermone Latino cum praepositione *in* et accusatiuo construantur, in Mortibus ex more posterioris aetatis praepositionem *in* et ablatiuum secum habere. Sunt autem hi loci: c. 3, 4 *manus suas in oriente occidenteque porrexit*; 5, 1 *impias manus in deo intentauit*; 29, 2 *Licinio .. substituto in Seueri loco*; 35, 3 *in manu traditis*; 45, 6 *accepta in deditione Perintho*; 47, 4 *pars ... in fuga conuersa est.* In altera parte horum locorum deest littera *m* finalis, in altera terminatio *o* est pro *um.* Accedit c. 21, 11 *iactabantur in flumine ac mare.* Sed accurata codicis Colbertini cognitio me docuit utrumque uitium in eo tam frequens esse, ut illi loci ad usum mendosum non scriptoris, sed librarii referendi sint. Utriusque uitii quoniam aliis quoque locis ratio habenda est, exempla adferam. Deest in C *m* finalis: p. 180, 20 *inmensa*; 182, 1 *ipsa .. italia*; 184, 23 *hiematu*; 193, 1 *summa*; 198, 7 *bona morte*; 202, 5 *oportunitate*; 202, 12 *roma*; 206, 14 *ob paucitate;* 212, 15 *secta*; 215, 7 *opera*; 218, 2 *ob castitate ac fide*; 219, 15 *femina;* 225, 19 *adrianopoli*; 225, 22 *secunda mansione* et *distante*; 228, 10 *bithinia* et *pugna*; 231, 3 *concessa*; 233, 8 *que.* Littera *m* contra addita est in C: p. 177. 19 *cultum*; 204, 5 *circumsedendam*; 209, 20 *praescriptionem*; 213, 10 *contemplationem*; 214, 9 *futuram*; 214, 15 *discordiam*; 217, 2 *morem*; 217, 12 *aquam*;

Lucae 1761. Postea Baluzius roganti obsecutus ut uidetur Bauldrio, cuius de editione (1692) mox dicemus, notas suas illi misit ita mutatas, ut nouis curis in libro conlocatis et editionum interim emissarum ratione habita quaedam ex iis quae antea in textu scripserat uel in notis explicationis causa protulerat, uel corrigeret uel defenderet. Hanc ipsam ob causam editio Bauldrii inscripta est ... *cum notis Stephani Baluzii* ... *Editio secunda.*[7]) Ex Bauldrio (II p. 1—120) has notas postea Lenglet (II p. 277—344) descripsit. Duabus proximis editionibus non pauci loci in Colbertino deprauati quos Baluzius non expedierat, correcti sunt. Iam a. 1680 prodiit *'Oxonii E Theatro Sheldoniano' Lucii Caecilii Firmiani Lactantii De Mortibus Persecutorum Liber.* Nomen editoris neque in titulo additum neque praefationi subscriptum est, in hac tamen haec leguntur (p. 1): ... *Eumque* (sc.

219, 19 *matrem*; 222, 3 *animam*; 224, 22 *dolorem*; 227, 15 *exercitum*; alia. Terminatio *o* pro *um* in C posita est: p. 195, 8 *exuto*; 201, 5 *imperio*; 208, 3 *interuallo*; 210, 5 *nuncupato*; 223, 20 *Christo*; 225, 20 *aliquanto*; 229, 8 *consilio*. Contra terminatio *um* pro *o* est: p. 185, 23 *proprium*..*odium*; 186, 10 *sacrificium*; 192, 4 *imperium*; 215, 21 *palatium*. Propter haec uitia in C saepe occurrentia, quae ex uulgari locutione atque notissima illa accusatiui et ablatiui confusione orta sunt, quamquam quibusdam locis in C fortasse etiam alias causas habent, cum prioribus editoribus locis supra indicatis pro ablatiuo accusatiuum posui. Idem feci c. 18, 4 *Neruam — imperantem*, ubi in C *nerua — imperante* est: quem ablatiuum ut absolutum non iam admitto. Etiam c. 39, 3 *in matrimonio postulat*, licet ablatiuus loco Sulpicii Seueri Chron. I 9, 1 defendi uideatur, *in matrimonium* scribere malim, et c. 19, 4 *constituit in medio* pro *in medium*. Exemplis illis uerborum quorum *m* finalis in C interiit, etiam quam facilis coniectura mea sit c. 38, 1 *caecam et effrenatam* (in C *caeca et effrenata*), apparebit. Quod autem hoc et aliis locis usum Lactantii respexi atque in apparatu similes eius attuli locos, propterea feci quia, ut in disputationibus illis exposui, scriptorem Mortium imitatorem esse sermonis Lactantiani existimo. *Br.*

[7]) Cf. de hac re Bauldrium editionis suae in Dedicatione p. 8 et in Praefatione p. ** 4. Baluzius ipse apud Bauldrium in Notis ad cap. 1 (ad *Templ. sacr. euert.*) dicit *In prima editione scripsi*.., similia cap. 23 ad *Quae uictores* et *Injuriae tutos*; c. 33 ad *Inducta jam*; c. 50 ad *Valeriam*; al.

librum De mort. persec.) *male multatum, & lacunis saepius hiulcum, partim ex nostris, partim doctissimorum uirorum, Episcopi Asaphensis, & Isaaci Vossii, coniecturis subinde restituimus.* In breuibus illis notis quae in imis paginis subditae sunt, auctores coniecturarum non nominantur, nisi quod p. 68 n. 6; 75, n. 1; 76, n. 3; 92 n. 1; 93 n. 4 *uir reuerendiss.* (uel *admodum reuerendus* uel *reuer.*) occurrit. Is sine dubio *Episcopus Asaphensis* ille est in Praefatione nominatus (*Saint Asaph* episcopatus suffraganeus est ad archiepiscopatum Cantuarensem pertinens), hic tamen quis fuerit, reperire non potuimus. Bauldri (Praefat. p. **) auctorem huius editionis esse dicit 'Oxoniensem Episcopum, Ioannem Felles': hic tamen Io. Fell (hoc est enim uerum nomen), cuius etiam Cypriani editio extat, mortuus a. 1686, numquam fuisse uidetur episcopus Asaphensis. Etiam Lenglet (I p. XL) hanc editionem 'a Ioan. Fell.' factam esse scribit.[8]) Haec editio Oxoniensis in notis nonnullas optimas coniecturas continet. Primus librum Mortium editioni Lactantii adiunxit Thomas Spark (Oxonii 1684): qua de editione uol. II fasc. 1 p. LXIII diximus. Ipse in notis suis paucissima attulit eaque uix ullius momenti, recepit tamen notas editionis Oxoniensis: quo factum est ut a quibusdam huic ascriberentur. Adiecta est Sparkii editioni etiam 'Dissertatio de Ripa Striga. Ab Henrico Dodwello A. M. Dubliniensi' ad locum Mort. 17, 4 (*ripae Istricae*) spectans, docte illa quidem atque fuse scripta, sed ad ipsum illum locum inutilis. Editionem illam Oxoniensem etiam editor Lactantii Cantabrigiensis (1685; de quo cf. ibid. p. LXIII s.) expilauit. — Plura etiam optimae frugis quam in editione Oxoniensi, insunt in ea quae, quod mireris, apud Hyperboreos nata est, Aboae in Finlandia 1684, *cum Notis Iohannis Columbi, ad perillustrem & magnificum uirum, Gisbertum*

[8]) Ioannem Fell editorem esse eo quoque confirmatur, quod exemplar olim I. G. Graeuii, quod inter libros eius in bibliotheca Heidelbergensi est, in folio quod est ante titulum, praeter Graeuii nomen manu ipsius inscriptum habet hoc: *Donum Illustris Viri Ioannis Fell Episcopi Oxoniensis.*

Cuperum: in qua non solum editoris Columbi, sed etiam Cuperi nonnulla feliciter inuenta proferuntur ad textum corrigendum pertinentia, praeterea explanationes rerum ab utroque conscriptae. Cuperus quas notas Columbo praebuerat. postea auctas et emendatas ad Paulum Voet van Winssen Traiectinum misit, qui eas cum Bauldrio communicauisse uidetur.[9]) Etiam Columbi notas Bauldri repetiit, ex Bauldrio autem Lenglet suae editioni et Cuperianas (II p. 421—522) et Columbianas (II p. 358—393) inseruit. A. 1690 (Parisiis) a Nicolao Toinard editae sunt *Notae in Lactantium De Mortibus Persecutorum*, quibus quamquam tractantur inprimis quaestiones historicae et chronologicae, haud raro sane ab argumento libri Mortium satis alienae, tamen etiam emendationes quaedam proponuntur. Hic quoque notas suas in usum Bauldrii iterum recensuit, unde apud hunc *editio secunda* iis inscriptum est,[10]) ex editione Bauldriana ipsae quoque in Lenglétianam (II 393—418) transierunt.

Proximam editionem curauit coactor ille industrius alienarum copiarum, quem modo saepius nominauimus, inscriptam *Lucii Caecilii Firmiani Lactantii De Mortibus Persecutorum, cum Notis Stephani Baluzii, Tutelensis, qui primus ex veteri codice MS. Bibliothecae Colbertinae vulgavit, Editio Secunda.*[11]) *Accesserunt Gisb. Cuperi, Io. Columbi, Tho. Spark, Nic. Toinardi, Io. Georg. Graevii, Tho. Gale, Eliae Boherelli, ceterorumque, de quibus in Praefatione ad Lectorem, Animadversiones, tam hactenus editae, quam ineditae. Recensuit, suis auxit, cum Versionibus contulit, Paulus Bauldri. Addita, post reliqua, Henr. Dodwelli Dissertatio de Ripa Striga: nec non Theod. Ruinarti Praefatio ad Acta Martyrum; cum Indicibus neces-*

[9]) Cf. Bauldrium in Dedicat. p. 8 et in Praefat. p. * 4 et Cuperum in Praefatione sua ap. Bauldrium uol. II ante Notas suas, quae ibid. p. 123—256 sunt, eiusdemque ad Paulum Voet van Winssen epistulam p. 257 ss.; sequuntur apud Bauldrium Notae Columbi p. 266—323.

[10]) Cf. Bauldrium in Dedicat. p. 8 et in Praefat. p. ** 4; Toinardi Notas II p. 339--388 habet.

[11]) De hac appellatione cf. supra p. XX.

sariis. Traiecti ad Rhenum. Ex officina Francisci Halma, Academiae Typographi 1692. I. II. Extant etiam exemplaria huius editionis quorum in titulo est *Traiecti ad Rhenum. Ex Officina Guilielmi Broedelet, Bibliopolae, 1693.*, sed haec inscriptio tantum est nouata, liber ipse ad apicem usque idem est. Bauldri cum ex more illa aetate maxime apud Batauos usitato editionem eius generis quae 'cum notis uariorum' appellantur componere animum induxisset, quascumque ad illud tempus uiri docti uulgauerant notas congessit, Baluzianas Cuperianas Toinardianas, sicut ostendimus, ab ipsis auctoribus retractatas. Comparauerat sibi etiam ea quae alii uiri docti aut in titulo editionis nominati, Graeuius, Gale, Boherellus, aut in Praefatione (p. ** 4 b) commemorati, Petrus Allix, Paulus Colomesius, Iacobus Tollius. ad quos accedunt Isaac Vossius et Nicolaus Heinsius, ad librum uel explicandum uel emendandum inuenerant excogitauerantue, praeterea uarias epistulas dissertationes alia eius generis. Continuae illae notae complent alterum uolumen, eas quae ad singulos locos pertinent, cum suis coniunctas in priore uolumine textui subiecit. Maxima laus Bauldrii in eo constat, quod cuncta illa conquisiuit: nam ipse quo uerbosior esse solet, eo pauciora attulit quae probari possint. At ex iis quae alii uiri docti Bauldrio praebuerunt, non pauca sunt eiusmodi, ut in posteriores editiones atque in nostram quoque transierint, et multis locis apparatus nostri Gale, Graeuius, Heinsius, Tollius, quibusdam etiam Allix, Boherellus, Colomesius, Vossius [12]) nominantur. Haud raro plures horum uirorum aut inciderunt in eandem emendationem aut, ut erant uaria consuetudine inter se coniuncti, unitis uiribus, cum quod unus protulerat, alter atque etiam tertius corrigeret, medelam loci deprauati aliquam elaborauerunt. Omnia quae Bauldri congesserat, postea Lenglet in suam editionem trans-

[12]) Multae Graeuii, Heinsii, Vossii coniecturae etiam in epistulis maxime Graeuii commemorantur tractanturque, quae a P. Burmanno, Sylloge Epistolarum a Viris Illustribus scriptarum (Leydae 1727), uol. IV. V editae sunt; loci Mortium in Indice (in uol. V) enumerantur.

tulit, qua re, quia Bauldrii editio satis rara est, usus eorum multo factus est commodior.

De editione quam Nicol. Le Nourry monachus Maurinus confecit, post ea quae p. VIII. XI s. demonstrauimus, pauca dicenda sunt. Inscripta est *Lucii Cecilii Liber Ad Donatum Confessorem De Mortibus Persecutorum, hactenus Lucio Caelio Firmiano Lactantio adscriptus, Ad Colbertinum codicem denuo emendatus. Accessit Dissertatio, In qua de huius libri auctore disputatur, & omnia illius loca dubia, difficilia, obscura, variaeque auctoris opiniones examinantur, explicantur, illustrantur. Studio & opera D. Nicolai Le Nourry Presbyteri, & Monachi Ordinis S. Benedicti, e Congregatione S. Mauri. Parisiis 1710.* Textum Baluzii, ut iam dictum est, instruxit iis lectionibus Colbertini quae ei grauiores uidebantur. Ipse paucissimas corruptelas sustulit, plura sumpsit ex Bauldrio. Dissertatione quam in titulo editionis nominat, id potissimum sequitur consilium, ut librum Mortium non a Lactantio scriptum esse contra Baluzium demonstret. Hanc dissertationem recepit etiam in Apparatum ad Bibliothecam Maximam veterum Patrum, uol. II (Paris. 1715) p. 1643—1814.

Post editionem Baluzii editores Lactantii, inter quos primus ut diximus Thomas Spark, Mortes libris huius scriptoris adicere solebant. Horum autem editorum omnium de opera quae uol. II fasc. 1 p. LXIII ss. diximus, eadem fere hic ualent. Addendum tamen est Heumannum, cum iam in Actis Eruditorum anni 1711 (Lips.) p. 469 ss. in censura editionis Mortium a LeNourryo factae et in Appendice editionis suae Symposii quod appellabat Lactantii (Hanouerae 1722) p. 234 ss., qua de editione egimus uol. II fasc. 1 p. XXXVIII, et in Poecile sua, uol. III (Halae 1729) p. 360 ss. multas Mortium emendationes proposuisset, de quibus quas ipse probabat, cum nouis emendationibus in notis editionis suae Lactantii (Gotting. 1736) repetiit, etiamsi saepe facilitati qua erat coniectandi nimis indulgeret, tamen hic quoque eximium ingenii sui acumen praestitisse: quam ob causam ei laudem

insignem Carolus Halm tribuit.[13] Minime item iudicandum est de editione Lengletii (Paris. 1748, uol. II p. 180 ss.), cui editioni omnino nimius a quibusdam honos habitus est, quos fortasse amplitudo uoluminum mouit receptis aliorum notis disputationibusque ualde adauctorum. Qui cum ne scripturas Colbertini quidem satis accurate indicasset (cf. supra p. XII), ipse minime tantum quantum uidetur ad librum emendandum attulit: nam longe plurimas coniecturas quas profert, iam ii inuenerant quorum notas ipse integras ex editione Bauldriana sumptas suae adnexuit. Bauldrii enim apparatum, ut supra dictum est, Lengletius totum repetiit (II p. 275—760).

Etiam post editionem Le Nourryi (1710) liber Mortium saepius separatim editus est. Ea editio quae prodiit Graecii a. 1726 *opera et sumptibus Bibliothecae Catech. Soc. Iesu Graecii*, tota fluxit ex editione Cellarii (in Lactantio eius, Lips. 1698), cuius et textum et notas continet. Posteriores quaedam editiones etiamsi inmixta nonnulla habent ex aliis editionibus sumpta, tamen a Lengletiana potissimum pendent. Prima earum quantum scimus est haec: *L. Caecilii Firmiani Lactantii Liber singularis De Mortibus Persecutorum auctus notisque illustratus opera, ac studio P. D. Ioannis Andreae Paternò Castello Casinatis monachi. Venetiis 1766.* Habet singulare hoc, quod inter capita 3 et 4 libri Mortium quinque capita inserta sunt quibus Traianus, Hadrianus, Marcus Aurelius, Septimius Seuerus, Maximinus Thrax describuntur ut persecutores ecclesiae Christianae calamitatesque eorum ac mortes miserabiles iudicio dei iis inlatae cupide magis quam uere depinguntur. Post interuallum centum paene annorum secuta est editio *Lucii Coelii Firmiani Lactantii Liber De Mortibus persecutorum. Édition classique à l'usage des élèves de cinquième. Avec des sommaires et des notes historiques, géographiques et grammaticales. Par M. l'Abbé L. Guépratte.*

[13]) Disputationis p. XII nominatae p. 163 ... *der treffliche Heumann, dessen schöne Emendationen man allzu wenig gewürdigt hat.*

Paris. Praefatio exemplaris nostri, quod tertiae editionis est, data est mense Iunio a. 1862, ediderat ille librum iam annis 1851 et 1854. Capita 38—41 legentium causa omissa sunt. Editio H. Hurteri, quae est pars XXII corporis *Sanctorum Patrum Opuscula selecta ad usum praesertim studiosorum Theologiae. Edidit et commentariis auxit H. Hurter S. I. Oeniponti 1873* breuibus instructa est notis uel ad res uel ad uerba scriptoris spectantibus. Multo minus quam ii quos modo nominauimus, Lengletio se addixit Fridericus Duebner, cuius editio habet titulum *Lucii Coelii Firmiani Lactantii Liber De Mortibus Persecutorum. Édition classique. Texte revu sur le manuscrit unique conservé à la Bibliothèque Impériale. Avec notice et notes en français par M. Fr. Dübner. Paris,* s. a. (1863). Repetita est (*Paris et Lyon*) a. 1879. Editor et ex ipso codice quaedam ab aliis perperam mutata restituit et plures admisit quam qui modo nominati sunt, aliorum coniecturas et ipse locos quosdam corrigere temptauit. Eadem quae Guépratte capita omisit. Commentarius eius est breuis, sed prudenter factus. — Extant sine dubio etiam plures libri editiones, quarum tamen notitia ad nos non peruenit. Ne eam quidem uidimus quae Lugduni 1846 prodiit, commemoratam a P. H. Ianseno in interpretatione Germanica libri (*Bibliothek der Kirchenväter, herausg. v. Thalhofer, Kempten 1875*): qui p. 12 eam notas breuissimas habere dicit.

Inter subsidia emendationis etiam primae interpretationes Mortium ducendae sunt, Francogallica, quam Franciscus de Maucroix (Paris. 1680 et saepius), et Anglica, quam Gilbertus Burnet (Londin. 1686 et saepius) dedit. Menda enim quibus loci quidam in Colbertino adfecti sunt, ipsa interpretatione sustulerunt, ita ut pro auctoribus lectionum meliorum sint habendi.

Praeter eos uiros doctos quos adhuc nominauimus, pauci criticae Mortium operam dederunt. Ex quibus unus est anonymus ille cuius conlationem Colbertini p. XII laudauimus: qui quis fuerit quod exquirere non potuimus, eo ferimus mo-

lestius, quod ille insigni sagacitate nonnullis locis libri auxilium tulit. 'Alter anonymus' in apparatu nostro is est, cuius paucae coniecturae sunt pag. 70 s. eiusdem uoluminis in quo illius extant. Etiam Carolus Halm in disputatione *Zu Lactantius de mortibus persecutorum* (cf. supra p. XII) corruptelas quasdam codicis sustulit. Alias coniecturas apographo Colbertini Laubmanniano ascripsit: has quamquam certas sibi non uideri signo interrogationis adposito ostendere solet, ab editione tamen nostra secludere noluimus. Hae sunt illae Halmii coniecturae quibus in apparatu nostro numerus paginae non est additus, quas autem in disputatione illa protulit, eae numero paginae significantur. Richardi Bentlei quoque nomen cum critica libri Mortium coniunctum est. Extat in bibliotheca Musei Britannici exemplar editionis Le Nourryi, cuius in marginibus Bentleius correctiones uariasque notas inscripsit. Has Carolus Zangemeister descriptas et ad Academiam Vindobonensem misit et in exemplar editionis Le Nourryi quod est in bibliotheca Heidelbergensi, transtulit.[14]) In antico tegimine illius exemplaris Londinensis legitur *E Codice Bentleiano*, infra *Cl. Ricardi Bentleii Manu adnotata*, et iterum infra nomen *J. Wilson*, *Trin: Coll: Soc:* cum eius insigni; huius igitur Wilsonii in possessionem exemplar peruenerat. A Bentleio marginalia illa scripta esse eo quoque confirmatur, quod p. 72 exemplaris ad notam Le Nourryi *MS. agris ferentibus* (c. 37, 4) linea subter uocem *ferentibus* ducta additum est *lego, agris feriantibus. R. B.* Uno loco etiam alia manus coniecturam ascripsit (cf. c. 8, 5 ad uerba *a complexu*). Pleraeque notae Bentlei sunt coniecturae, quas suo quamque loco in apparatu posuimus, alias autem notas quae in apparatu minus idoneum locum habere uidentur, hic proponimus. Spectant enim ad primam paginam codicis Colbertini, quam apud Le Nourryum Specimine illo, quibusdam locis

[14]) Cf. eius *Bericht über die im Auftrag der Kirchenvätercommission unternommene Durchforschung der Bibliotheken Englands, Wiener Sitzungsberichte, Phil.-hist. Cl.* uol. LXXXIV (1876) p. 536.

tamen non recte, depictam esse diximus (cf. supra p. XII). Hoc ex Specimine Bentleius ad textum Le Nourryi, lineis subter uerba uel litteras ductis, lectiones codicis uel ascripsit uel significauit. Sunt autem hae notae: ad *restituta* p. 172, 1: *to MS*; ad *fabricatur* p. 172, 3: *runt MS.*; ad *iacentes* p. 172, 9: *ta MS*; ad *maiori* p. 172, 12: *ris MS*; ad *mortem* (sic Le Nourry in textu cum Baluzio pro *iudicem*) p. 172, 17: *v. MS.*; ad *ultione superbis et* (sic Le Nourry in textu cum Baluzio pro *uidelicet supplicia*) p. 173, 1: *supplicia*; ad *ostenderet* et *quo* et *fuerunt* p. 173, 5. 6. 7: *v. MS.*; praeterea ad *sotitas* (sic apud Le Nourryum errore typothetae pro *solitas*) p. 184, 11: *li.* Pleraeque autem illae coniecturae Bentlei etiam ab editoribus Mortium aliisque uiris doctis praesertim iis quos Bauldri nominat, inuentae sunt, quamquam quaedam sunt eiusmodi, ut mirandum sit duobus hominibus idem in mentem uenisse, uelut quod modo commemorauimus, *agris feriantibus* c. 37, 4 (cf. ad h. loc.). Neque tamen credibile uidetur aut Bentleium illorum coniecturas in suum exemplar transtulisse nominibus eorum non additis aut illorum quemquam notitia earum aliquo modo ad se perlata uerum auctorem reticuisse. Sed quomodocumque res se habet, longe pleraeque Bentlei notae ita comparatae sunt, ut quae forte illi inter ipsam lectionem libri succurrissent, statim in margines exemplaris sui coniecisse eum existimemus. Ex locis qui grauiores corruptelas contraxerunt, unum (cf. ad p. 220, 17: *Balearenses sagittarii*) coniectura ingeniosa magis quam probabili temptauit. — Perpauci illi homines eruditi qui praeter eos quos nominauimus textum Mortium emendabant, in apparatu commemorati sunt.

Indices huic fasciculo additos tales esse uoluimus, quales et copia rerum a Lactantio commemoratarum et eius sermo cognitione dignissimus postulare uiderentur. Locorum tamen a Lactantio cum ex antiquis scriptoribus tum e S. Scriptura

adlatorum in Indice uerborum rerumque grammaticarum nisi perraro rationem non habuimus.

Quod superest, ut indicemus quae utriusque nostrum quorum nomina haec editio Mortium prae se fert, in ea paranda fuerint partes, Georgius Laubmann, qui initio librum edendum susceperat, cum plurimis muneris publici sui officiis aliisque negotiis occupatus uideret eum longiore demum tempore ad finem perduci posse, apparatum criticum et ea quae collegerat conscripseratque Samueli Brandtio tradidit, qui sibi operae socius esset. Et cum de omnibus rationibus ad hanc Mortium editionem spectantibus facile inter nos conuenisset, etiam textus communicatis inter nos consiliis constitutus est. Ita quam coniunctionem nostram initia edendi huius corporis Lactantiani condiderant, eam finis totius operis confirmauit.

In plagulis corrigendis adiuuerunt nos Fridericus Schoell per totam hanc Lactantii editionem ut in aliis rebus, ita in hac comes nobis prudentissimus benignissimusque, et Alfredus a Domaszewski Heidelbergenses et Carolus Weyman Monacensis. Quibus uiris optimis doctissimisque gratias habemus eo maiores, quia auxilium eorum minime constitit intra fines illius operae: id quod ex iis locis apparatus nostri in quibus nomina eorum leguntur, conici magis quodammodo quam plene aestimari potest.

Heidelbergae et Monaci Kal. Febr. a. MDCCCLXXXXVII.

Samuel Brandt.

Georgius Laubmann.

ADDENDA ET CORRIGENDA.[1]

Ad partem I.

p. VII adn. *Ad nomina Lactantii cf. Indic. nom. s.* Caelius.

p. XIII ss. *Quae in Prolegomenis de codicum cognatione sunt exposita, ad formam stemmatis redacta sunt in libro Harnackii et Preuschenii inscripto 'Geschichte der altchristl. Litteratur bis Eusebius', uol. I part. 2 (1893) p. 739, praeterea a Georgio Wissowa in censura editionis nostrae, Götting. gelehrte Anz. 1895 p. 519: qui uir doctus de rationibus quas inter codices quosdam intercedere demonstrabamus, aliter atque nos sentit, cui tamen rei ne ipse quidem multum tribui uult (ibid. p. 523).*

p. XIII. *Ad historiam codicis Bononiensis cf. quae part. II fascic. 1 p. VIII adn. 1 dicta sunt.*

p. XXXIV s. *Codicem Palatino-Vaticanum 161 (H) iam ante annum 828, non decimo saeculo scriptum esse Lud. Traube ostendit, Centralblatt für Bibliothekswesen 1892 p. 87.*

p. LXVI. *Additamenta dualistica et panegyrica ipsi Lactantio tribuit O. Seeck, Geschichte des Untergangs der antiken Welt I (1895) Anhang p. 437. 441., dualistica interpolatori, panegyrica Lactantio dat M. Schanz, Geschichte der röm. Litteratur III (1896) p. 387.*

p. CIV s. *De hoc codice Sedulii Scoti cf. Henr. Omont, Mélanges Graux (1884) p. 313, et de Sedulio ipso Lud. Traube, O Roma nobilis, Abhandl. d. bayer. Akad. d. Wissensch. I. Cl. XIX. Bd. II Abth., 1891, p. 338 ss.*

p. 3, 26. primam *pro* piam *censor signo* †† *subscriptus, Neue philol. Rundschau 1890 p. 376, quod probare non possumus.*

p. 41, 25. *Ad uerba* sic Neptuno maritima omnia cum insulis obuenerunt *Kronenberg, Minuciana (Lugd. Bat. 1889) p. 100 adnotat* omnia corruptum est ex ora. *At causa necessaria corrigendi est nulla atque debet etiam* obuenerunt *in* obuenit *mutari.*

[1]) Quorum locorum numeri **crassioribus litteris** scripti sunt, ii potissimum ante quam usus fiat editionis, corrigendi sunt.

p. 67, 12—69, 8. *Hoc loco Lactantium usum esse parte quadam nunc deperdita libri V de re publica Ciceronis ostendebam in disputatione 'Ad Ciceronis de re publica libros adnotationes', Festschrift zur 350-jährigen Jubelfeier des Gymnasiums zu Heidelberg, 1896, p. 24 ss.: qua disputatione omnino quaesiui quae post Angelum Maium librorum de re publica Ciceronis uestigia apud Lactantium reperiri possent.*

p. 76, 10. ore *pro* ture *Guil. Gemoll, Kritische Bemerk. zu latein. Schriftstellern. Progr. Lignitziae 1890 p. 18; non recte, cf. etiam p. 75, 12 et 460, 15.*

p. 76, 11. *pro* horrere *(sic codd. rec.*, colere *codd. antiqui, quod ex* colere *et* colunt *10 ortum est)* dolere *vult censor* ††, *sed* horrere *multo melius uidetur.*

p. 141, 4. *pro* diniuitus *l.* diuinitus.

p. 143, 18 (II 9, 9). hibernus *sc.* sol *uult censor* †† *pro* hibernum (*i. e.* hiems): *sed* sol *neque ex loco illo ipso suppleri potest neque ualet quicquam comparatio locutionum* occidens, oriens *sc.* sol, *quoniam* hibernus *omisso substantiuo* sol *in lexicis indicibusque nullo exemplo probatur.*

p. 146, 17. *cum B* immobilis *legendum est, cf. 14* mobilis *et Inst. VII 9, 13* (ignis) elementum leue, *14* ea uero quae ponderosa sunt *eqs.*

p. 229, 3. *Kronenberg, Minuciana p. 100* habenti nullos (*pro* malos) liberos orbitas praedicatur *conicit, at Lactantius, ut opinor,* liberos non habenti *scripsisset.*

p. 229, 7. modestiam *pro* molestiam *Th. Stangl, Philol. Jahrbb., uol. 145 (1892) p. 863.*

p. 249, 2. tamquam lupanam obeant (*sc.* eam) *Weyman, Zeitschr. f. österr. Gymnas. 1894 p. 202.*

p. 267, 2. suo ipsi (*pro* sibi) gladio *Gemoll p. 18, sed cf. Buenemannum ad hunc loc. et ad Inst. II 5, 6 adn. z.*

p. 278, 20. *pro* religiones *l.* religionis.

p. 304, 9. Kalendas Apriles *scribendum est, cf. ad Mort. 2, 1.*

p. 320, 19. *lectionem codicum* curasset *retinet censor* ††: *quod quid significet hoc loco, nos non magis quam priores editores perspicere possumus.*

p. 348, 10. *pro* sedendi *nunc scribo* sedenti.

p. 351, 3. illo supplicio indignus, mortalis tamen et.... affixus *pro* adfectus *Gemoll p. 18, sed* supplicio *pertinet etiam ad* adfectus.

p. 371, 4. utinam *pro* utinamque *uir doctus* λ *subscriptus in censura editionis nostrae, Theolog. Litteraturblatt 1890 p. 463, sed cf. Indic. uerbor.*

p. 399, 3. *Cum codd. BH* audeant *scribendum est.*

p. 428, 8. *uirgula post* profesto *delenda est* (festo atque profesto...die).

p. 441, 8. <ita> uanam *Kronenberg p. 100, sed* ita *prorsus superuacaneum est.*

p. 464, 6. *pro* tam *l.* tamen.

p. 496, 17. celerando *pro* celebrando *Gemoll p. 18, sed cf. adnot. nostram.*

p. 522, 8. *pro* ipsa *l.* ipsam.

p. 525, 20. Auctores 17] *l.* cf. pag. 521, 7.

p. 563, 4 adn. cr. 'uitiant *recepi*' *scribendum fuisse recte monuit censor* ††, *ipse* subiciunt *praefert.*

p. 575, 2. non minus mirabiliter de conscientia ideo Tullius 'meminerit' inquit *censor* ††, *nobis incredibile.*

p. 596, 4. quis nauigat <hic>? hic ignis est *uel* hic? ignis <iste> est *censor* ††: *quibus coniecturis consensus membrorum loci turbatur, cf.* hoc caelum est: quis id suspicit? terra haec: quis eam colit? ...hic ignis est: quis eo utitur?

p. 596, 5. <ea> *pro* <cuncta> *censor* ††: *sed res modo nominatae pro exemplis tantummodo sunt, quibus* cuncta *(quod indicatur loco Epitomae in adn. adlato) a deo propter hominem instituta esse ostendatur, cf. etiam § 16 (p. 595, 21—24)* potestas hominis, propter quem mundum ipsum et uniuersa quaecumque sunt deus fecit tantumque illi honoris habuit, ut eum praeficeret uniuersis.

p. 605, 21. quousque *ut glossema proximi* quatenus *delet Sittl, Berliner philol. Wochenschr. 1891 p. 335.*

p. 612, 11. *In appar. crit. legendum est* 'cadant B^1, cad$\overset{a}{*}$nt B^3, cadit *RSHP*'; *in textu* cadat *ponendum est.*

p. 627, 16. quod *pro* quo *Gemoll p. 18, non est necessarium ac sententia debilitatur.*

p. 642, 2. *Pro* ἐκπαίσας *Aem. Hirsch Heidelbergensis scribit* ἐκπαύσας *secutus Ps.-Apuleium c. 26* iisque *(*bellisque *E. Rohde, Jenaer Litteraturzeitung 1876 p. 781,* πολέμοις *ap. Hermetem)* per diuersa loca finiens.

p. 653, 17. *pro* restitui *fort. scribendum est* restituiri, *quam ad formam cf. Indic. rer. gramm. p. 398 a.*

p. 682, 15. Mater Idaea (*pro* ipsa) *Kronenberg p. 101, sed cf. Inst. I 21, 16.*

p. 690, 1. *l.* capella *pro* Capella.

p. 694, 6. in eosdem laqueos incidat quo (*pro* quos) illi ueteres inciderunt *Gemoll p. 18, sed ad* quos *cf. adn. nostr.*

p. 697, 7. fieri? non (*cod. T* an) *Gemoll p. 18, sed praestat Dauisii coniectura* ac non.

p. 705, 26 immortalitate *Gemoll p. 19, idem iam Heumannus.*

p. 707, 7. qui animas quidem inmortales esse, in alia tamen corpora <uult> pecudum *censor* λ *p. 463.*

p. 710, 29. cum *pro* cui *in editione Fritzschii mero errore typothetae ortum corr. Gemoll p. 19.*

p. 711, 25. in philosophiis *pro* in philosophia *Kronenberg p. 101, at Lactantius nusquam plurali* philosophiae *utitur.*

p. 755, 5. communi *pro* communis *Gemoll p. 19, fort. recte; cf. etiam Indic. uerbor.*

Ad partis II fasciculum 1.

p. XXII. *Knappitsch Anton., 'De L. Caeli Firmiani Lactanti ave Phoenice.' Jahresbericht des fürstbischöfl. Gymnasiums am Seckauer Diöcesan-Knabenseminar in Graz. 1896. Cf. de hoc libello, qui continet carmen Phoenicem commentario critico et exegetico et interpretatione Germanica instructum et prolegomena, censuram nostram, Wochenschrift für class. Philol. 1896 p. 1312.*

p. XXX ss. *Etiam alia carminis* De passione Domini *editio commemoratur hoc in libro: P. Marais et A. Dufresne de Saint-Léon, Catalogue des incunables de la Bibliothèque Mazarine. Paris 1893, p. 651 n. 1180, cuius hic est titulus:* Carmina pia ꝛ religiosa. | L. Celii Lactantii Firmiani Nenia uerbis salua | toris nostri crucifixi. | Eiusdem elegiacum de resurrectione dominica | Impressa cura ꝛ impendio Iodoci Badii Ascensii | in edibus eiusdem in monte diui Hilarii e regione col | legii italici. Parrhisiis. *s. a.* | *In folio uerso haec sunt* L. Celii Lactãtii Firmiani ꝑia nenia v̓bis crucifixi. | (Q) Visquis *sequitur carmen. Constat fasciculus ex 10 foliis quadratis uicenorum quaternorum uersuum, scriptura est gotica. Quibus fere annis hic libellus emissus esse uideatur, Leopoldus Delisle, Journal des Savants 1894 p. 268, his uerbis indicat:* je doute fort qu' il soit antérieur à 1501. *Apparet hanc Ascensii editionem priorem esse duabus quas nominauimus Ascensianis, sine dubio prima omnino est.*

p. XXXVIII s. *De nomine* Symphosius *hoc addendum est. Asclepiadii* De Fortuna *carmen, Anthol. Lat. ed. Riese n. 629, Poet. Lat. min. ed. Baehrens IV p. 148, in codice Vaticano 4493 saec. X inscriptum esse* Celii Firminiani Simphosii. De Fortuna. *Luc. Mueller testatur, Berliner philol. Wochenschrift 1895 p. 510; quo quod Accursius tradidit, confirmatur (cf. Riesii et Baehrensii adnot.).*

p. 8, 6. in eas sunt relegata regiones *Petschenig, Wochenschr. f. class. Philol. 1893 p. 825.*

p. 9 Auctores 2 s.] *l.* Inst. II 10, 14.

p. 51 Auctores 17 s] *l.* (a Xenocrate). 54, 6 ss.

p. 55 Expilatores 13 s.] *pro* 62, 23 s. 33 s. *l.* 56, 6 s. 16 s.

p. 73, 13. non sequentia *pro* consequentia *Petschenig p. 825.*

p. 76, 21. detrahunt; non minus illorum *censor* λ, *Theolog. Litteratur-*

blatt 1894 p. 79, sed nobis quod cum prioribus scripsimus detrahunt, non minus <quam> illorum *uerius uidetur, quoniam Lactantius uerbis* non minus *eqs. non sententiam plane nouam profert, sed ea quae c. 4 explicauerat, attingit repetitque.*

p. 79, 1. certas uoce notas *Petschenig ibid.*

p. 117, 1. ira et adfectu *censor anonymus, Neue philol. Rundschau 1893 p. 394, sed Buenemanni coniectura* irae adfectu *(cf. etiam eius notam) multo uerisimilior est.*

p. 121, 18. ne mentis inpos sibi ille aliquod inexpiabile facinus admitteret *censor anonymus (idem qui p. 117, 1), sed debuit exemplis demonstrare* sibi *aut cum* inpos *aut cum* admitteret (*pro* ad se) *coniungi posse;* ille *nos conieceramus.*

p. 132, 20. *pro* ratum *l.* iratum.

p. 135, 7. sed terrae montes *Petschenig p. 825 secutus codd. gramm. d. dub. nom. p. 581, 12 (*sed trimontes*), sed lectio codicum Phoenicis* sed nostros montes *aptior uidetur.*

p. 138, 52. *Sententiam uersus inlustrari pictura parietina Pompeiana quae est ap. Roscherum, Lexikon d. griech. u. röm. Mythol. I 2003, monet Car. Sittl, Berliner philol. Wochenschr. 1893 p. 1423.*

p. 147 ad u. 169. *l.* Auson. Mos. 128 (*pro* 169).

p. 150, 50 lignum ... uenerabile] Verg. Aen. XII 767. Prudent. Psychom. 408.

p. 160. *Post fragmenta Lactantii commemorari poterat Baluzium, Miscellaneorum Liber secundus, Paris. 1679 p. 46, locum quendam Augustini (De ciuit. dei XX c. 30, uol. II p. 486, 1—15 Dombart[2]), quem nomine auctoris carentem in codice Colbertino 1095 (cf. 'Elenchum' post Praefationem), inuenerat, ut* Lactantii fragmentum de extremo iudicio *edidisse. Errorem editores iam pridem perspexerunt. Locus ille etiam in aliis recentioribus codicibus Lactantii extat: cf. Le Brun et Lenglet, edit. Lact. I p. 592; Fritzsche, edit. Lact. II p. 286 adn. 7.*

Ad partis II fasciculum 2.

p. 175, 6. interfecit *proprio sensu idem esse quod* gladio interfecit *uult O. Keller, Z. lat. Sprachgesch. II (1895) p. 61 adn. (F. Schoell).*

p. 175, 16. <tempora> *iam Lenglet coniecerat.*

p. 182, 8. corrumpendas mulieres *Car. Weyman ex c. 27, 6 (p. 204, 20), quod recipiendum uidetur.*

p. 220, 17. clibanarii] *Ad hanc coniecturam suam explicandam confirmandamque Alfredus a Domaszewski, quem uirum doctum rei militaris Romanae peritissimum esse constat, haec in usum nostrum beneuole conscripta nobis tradidit:* Inter numeros palatinos qui sub Diocletiano ueterum praetorianorum partes susceperunt, primo loco

nominantur in Notitia dignit. Or. V p. 13 Seeck uexillationes palatinae quinque. 1. equites promoti seniores. 2. comites clibanarii. 3. comites sagittarii. 4. comites Taifali. 5. equites Arcades. ex his numeris Taifali non ante Theodosium instituti sunt (cf. Mommsen in Herma XXIV p. 277) neque Arcadum mentio uetustior extat. contra promotorum rectores, qui apud Ammianum XV 4, 10 et XXXI 13, 18 occurrunt, cum sint uiri summae dignitatis, recte ad uexillationem palatinam referas. clibanariorum autem militia, quae fuit in exercitu Romano iam sub Hadriano, qua admiratione celebretur a scriptoribus aetatis Constantii, notissimum est. quod scriptor hos numeros, qui feminas damnatas prosequuntur, cuneos armatorum appellat, id optime quadrat in uexillationes, quia uerba cuneus et uexillatio quarto saeculo de solis equitibus usurpantur. apte etiam commemorat scriptor promotos militari modo instructos fuisse. nam simili modo uetustioris ordinationis speculatores, quorum in locum quasi successisse promotos ex Notitia dignit. apparet, ut custodes corporis, singuli, non turmatim i. e. non militari modo instructi imperatores comitabantur: cf. librum meum *Die Religion des röm. Heeres* p. 92 ss. itaque promoti contra modum ordinationis, ut impetum populi arcerent, in turmas diuisi progrediuntur.

Ut his quae uir doctissimus praeclare exposuit, unum addamus, uidetur sane coniectura clibanarii *longius discedere a codicis memoria* bile mens es, *cuius primae tantum litterae* bil *in initio uocis* clibanarii *eaeque inuersae apparent. Sed fortasse librarius iam codicis antiquioris, ex quo Colbertinus pendet, ex miseris reliquiis uocis casu aliquo dirutae, quam ut sua aetate inusitatam a suaque scientia prorsus remotam nullo modo diuinare atque restituere posset, aliquid uocis simile* bilemenses *fingebat, in C deinde, in quo multae falsae uerborum diuisiones sunt, illo modo discerptum. Inter ceteras autem quas attulimus uirorum doctorum coniecturas nulla est quae ueri simile quicquam in se habeat. Itaque ne monstrum illud uocis codice traditum praefixa cruce in textum reciperemus, subsidio quod Domaszewski nobis praebuit, quod nobis optimum uidetur, utendum esse existimauimus. Fortasse tamen Brandtii coniectura commemorari potest cum uerborum transpositione coniuncta:* promoti militari modo instructi et sagittarii miserabiles feminas prosequuntur. *Cogitari enim potest uerba* miserabiles feminas *in margine codicis ex quo Colbertinus fluxit addita casu esse mutilata et mutilata a librario Colbertini in falso loco posita esse: quo de genere uitiorum supra Proleg. p. X diximus.*

p. 249. *Ad Ciceronis de re publica librorum apud Lactantium usum cf. supra Addend. ad I p. 67, 12—69, 8.*

p. 262. *Philonis libro De uita contemplatiua p. 473, 25 ss. (Mangey)*

Lactantium Inst. III 23, 1—4. 6 usum esse statuit P. Wendland, 'Die Therapeuten und die philonische Schrift Vom beschaulichen Leben', Annal. philol. Supplem. uol. 22 (1896) p. 700, secutus Zellerum, Histor. philos. gr. I[5] *p. 844.*

p. 266. Varro] De Varrone Lactantii auctore *post ea quae in disputatione ad uol. II fasc. 1 p. 6, 1 (de op. 1. 11) nominata diximus, egit A. Mancini, Studi storici V (1896) 229 ss. 297 ss.*

p. 279. *l.* III. (*pro* II.) Index nominum et rerum.

p. 332 b *post* mundus *addenda sunt haec:* munera: uenationes quae uocantur munera, primitus Saturno sunt attributa I 561, 14. 741, 21.

p. 374 a alius] *dat. sing.* alii *extat I 400. 13.*

p. 381 b (auditus). auditu suauis — 563, 7 *sub uerbum* audire *recipiendum est.*

p. 418 a dispar quam] *legendum* I 183, 2. II 48, 2.

p. 430 a. *l.* ex(s)ecrari *pro* ex(s)ecrare. *deinde* I 160, 20. 729, 5. exsecrandus *eqs. addendum 'passiue* protriti et execrati II M 198, 11.'

p. 491 b. *adde* occurrere: occurrit nobis Epicurus ac dicit II 107, 2. occurrebat ei (*in mentem ei venit*) quod (*pro acc. c. inf.*)... non possent (*in constr. hypothetica*) II 85, 9.

p. 507 b praebere *et* **p. 509 b** praestare] *add.* mirandam sese praestat praebetque uerendam II Ph 144, 123.

p. 521 a (quod). *in uersu 12 a fine adde locum ad p. 491 b* (occurrebat ei quod II 85, 9) *supra adlatum; praeterea ibid. in u. 2 a fine adde* ut taceam quod ... sunt I 448, 21.

p. 548 a. *adde 'supinum in* -um *cf.* uenire. — *in* -u *cf.* auditu (*non recte sub* auditus 381 b) dictu (*s.* dicere 416 a) factu (*s.* facere 432 b) intellectu I 4, 2. susceptu I 4, 3.'

p. 549 b. *adde locum ad p. 521 a* (ut taceam quod ... sunt I 448, 21) *supra adlatum.*

LVCII CAECILII

DE MORTIBVS PERSECVTORVM

LIBER

VVLGO LACTANTIO TRIBVTVS

C = codex olim Colbertinus nunc Bibliothecae Nationalis Parisinae n. 2627 saec. XI.

Bal = Baluzius primus editor (Stephani Baluzii Miscellaneorum Liber Secundus, Parisiis 1679, p. 1 ss.)

LVCII CAECILII

Cod. Colbert. f. 1a

LIBER
AD DONATVM CONFESSOREM
DE
MORTIBVS PERSECVTORVM.

1. Audiuit dominus orationes tuas, Donate carissime, quas 1
in conspectu eius per omnes horas ⟨cotidie fundebas, cetero-
rumque⟩ fratrum nostrorum, qui gloriosa confessione sempi-
ternam sibi coronam pro fidei meritis quaesierunt. ecce, deletis 2

Versus 1—6 folii 1a codicis C, in quibus plurima situ et madore corrupta difficillime agnoscuntur, e lectione Henrici Omont:

1 LVCII · CECILII · INCIPIT LIBER · AD DONA
2 TVM · CONFESSOREM · DE MORTIB; ꝑERSECVTOꝜ
3 AVDIVIT dñs orationes tuas donate karissime quas in conspectu
4 ei' ꝑ oñs horas .... frm nroꝝ. qui głosa con
5 fessione sempitnā sibi coronā ꝑ fidei meritis quesieř. Ecce add&
6 his oñib; aduersariis ⁊ restituta ꝑ orbē tranquillitate ꝓfligata nuꝑ

7 *per 25 fere spatia nihil agnoscitur in C,* cotidie fūdebas ceteroꝝ.q: *proponit Brandt (cf. Proleg. adn. 4) secutus Baluzium qui* tota die fundis ceterorumque *edidit; Le Nourry (cf. eius Specimen Manuscripti Colbertini) in u. 4 codicis praeter extrema uerba* qui glōsa *(sic scripsit) perpauca eaque falso paene omnia, A Laubmann nihil legit; Lenglet Specimen Le Nourryi secutus coni.* quas in conspectu eius constanter fundis per dies omnes et carissimorum fratrum, qui, *item Duebner; Fritzsche* quas in conspectu eius constitutus fundere soles, imo et preces sanctissimorum martyrum qui 9 *post* fidei *add.* suae *Bal* deletis *Heumann,* autem, deletis *uir doctus anonymus, Miscellan. obseruat. in auct. uet. et recent. IV (Amstelaed. 1734) p. 32,* deturbatis *Allix;* add& his *C;* addetur his omnibus aduersarius (aduersariis *C*) *Bal, etiam Le Nourry in Specim.* add&ꟼ his *(signum* ꟼ *haberi sine dubio uoluit pro ligatura litterarum* u *et* r*), sed* add& *A Laubmann legit neque quicquam post hanc uocem conspici Omont testatur;* adteritur *Toinard,*

omnibus aduersariis, restituta per orbem tranquillitate, pro-
fligata nuper ecclesia rursum exurgit et maiore gloria templum
dei, quod ab impiis fuerat euersum, misericordia domini fabri-
3 catur. excitauit enim deus principes qui tyrannorum nefaria
et cruenta imperia resciderunt <et> humano generi prouiderunt,
ut iam quasi discusso tristissimi temporis nubilo mentes om-
4 nium pax iucunda et serena laetificet. nunc post atrae tem-
pestatis uiolentos turbines placidus aer et optata lux refulsit,
nunc placatus seruorum suorum <precibus> deus iacentes et
afflictos caelesti auxilio subleuauit, nunc maerentium lacrimas
5 extincta impiorum conspiratione detersit. qui insultauerant
deo, iacent, qui templum sanctum euerterant, ruina maiore
ceciderunt, qui iustos excarnificauerant, caelestibus plagis et
6 cruciatibus meritis nocentes animas profuderunt. sero id qui-
dem, sed grauiter ac digne. distulerat enim poenas eorum
deus, ut ederet in eos magna et mirabilia exempla, quibus
posteri discerent et deum esse unum et eundem iudicem digna

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 17 s. (discerent)] Lact. Epit. 48, 5.

deditur *uel* traditur *Tollius,* excidetur *Gale,* abditur *Bauldri,* arcetur *Boherellus (*aduersarius *hi omnes cum Bal),* deturbatis . . aduersariis *Allix* 1 restituta] et restituta *Bal, sed in C signum ~ ante* restituta *solita codicis distinctio est* 5 et *add. Heumann, in C est ~ distinctio;* humanoque *Tollius; noluimus* resciderunt: humano *distinguere* 6 tristissimi *C e lectione Omontii,* transacti *Bal,* trisansaru *(sic) Le Nourry in Specim.* 7 atre *C e lectione anonymi p. 33, quam confirmat Omont,* tantae *Bal;* ạtrae *iam Buenemann coni., Miscell. Lips. III, 1716, p. 173, conl. Vergil. Aen. V 693 s.* 8 obtata *C* 9 precibus *(uel* patientia*) add. ed. Oxon. 1680,* gemitibus *Colomesius,* causa *uel* gratia *Bauldri* et *Bal,* ut *C* 11 illustrati erant *C,* insultauerant *Graeuius secutus Is. Vossium, qui* insultati erant *coni., probat Buenemann conl. Lactant. Inst. V 23, 2 (V 2, 2);* aduersati erant *Bal,* illusitauerant *Nic. Heinsius,* illuctati erant *Lenglet;* qui illuserant deo, strati iacent *Bauldri* 12 maiore *Columbus,* maioris *C;* maiori *Bal* 14 sero id *Buenemann,* seruit *C;* serius *Le Nourry;* sero—digne *om. Bal* 15 set *C, sic plerumque* destulerat *C, corr. Bal* 16 quibus et *Bal, sed in C post* quibus *in fine uersus nihil est* 17 uindicem *Lenglet in C extremae partes uersuum 19—25 folii 1ᵃ (=p. 173, 1. 2. 3. 4. 6. 7. 8) cum margine abscissae*

uid<elicet> supplicia impiis ac persecutoribus inrogare. de 7
quo exitu <eorum tes>tificari placuit, ut omnes qui procul
remoti fuerunt uel qui p<ostea fu>turi sunt, scirent, quatenus uirtutem ac maiestatem suam in ex<tinguen>dis delendisque nominis sui hostibus deus summus ostenderit. ab re ta<men non> est, si a principio, ex quo est ecclesia constituta, qui fuerint persecutores <eius> et quibus poenis in eos caelestis iudicis seueritas uindicauerit, exponam.

2. Extremis temporibus Tiberii Caesaris, ut scriptum legi- 1
mus, dominus noster Iesus Christus a Iudaeis cruciatus est post diem decimum Kalendas Apriles duobus Geminis consu-

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 9—p. 174, 1] Lact. Inst. IV 10, 18.

1 uid<elicet> *Buenemann (4 f. spatia in C sunt explenda)*, iudice *anonymus p. 34*, ultione *Cellarius;* digno iudicio *Le Nourry* iudicem—impiis] mortem digna ultione superbis et impiis *Bal* 2 <eorū tes>tificari *ed. Oxon. 1680 (in Emendat. p. 108); in C 8 f. spatia explenda sunt;* . . . . . . testificari *Bal, uaria ap. Bauldrium et Heumannum; ad* quo *Bentleius* quorum *ascr.* 3 remoti *ed. Oxon. 1680, item Bentleius,* moti *C;* amoti *Lenglet* p<ostea fu>turi *Allix; in C de litt.* p *prior hasta et particula alterius superest, fuerat fort.* p', *ut alias in C; 8 f. spatia explenda sunt;* p . . . . turi *Bal,* post nos futuri *Cuperus,* posthac futuri *Is. Vossius,* procul ituri *ed. Oxon. 1680 p. 2,* persecutui *idem in Emendat. p. 108, alia ap. Bauldrium* 4 ex<tinguen>dis *Bauldri conl. c. 46, 2 (in C de litt. x haec hasta ı apparet; 5 f. spatia explenda sunt, fuerat fort.* tīguē*);* . . . . . . dis *Bal,* excindendis *Colomesius conl. c. 2, 6, alia ap. Bauldrium* 5 ostenderit *Bauldri,* ostenderet *C* Ab re tar *C e lectione Omontii. 2—3 spatia explenda sunt, unde* tam̄ ñ *Brandt scr.* (tamen *iam Buenemann)*, ... est *Bal,* Vinc ta *Le Nourry in Specim.; quo errore falsae coniecturae posteriorum effectae sunt* 6 quo *Bal,* qu *(post una litt. euanuit) C* 7 persecutores *Le Nourry, in C* ꝑſecutoreſ *fuerat, sed litt.* ꝑſ *paene totae et* o *tota foraminibus interierunt,* auctores *legerat Bal; post* persecutores *2 spatia explenda sunt,* <ei'> *anonymus p. 35, lacunam 9 punctis significauit Bal, unde falsae coniecturae ortae sunt* ponis (e *supra* o) *C* 8 *post* exponam *in C reliqua pars uersus uacua, extrema particula cum margine abscissa est* 11 post diem X·^{m} kł. apłr. *(sic) C;* Kalendas Apriles *Brandt (*Kalendarum Aprilis *Bal,* Kalendarum Aprilium *Tollius), cui*

2 libus. cum resurrexisset die tertio, congregauit discipulos,
quos metus comprehensionis eius in fugam uerterat, et diebus
XL cum his commoratus aperuit corda eorum et scripturas
interpretatus est, quae usque ad id tempus obscurae atque
inuolutae fuerant, ordinauitque eos et instruxit ad praedicatio-
nem dogmatis ac doctrinae suae disponens testamenti noui
3 sollemnem disciplinam. quo officio repleto circumuoluit eum
procella nubis et subtractum oculis hominum rapuit in cae-
4 lum. et inde discipuli, qui tunc erant undecim, adsumptis
f. 1b in locum Iudae proditoris Mathia | <et> Paulo dispersi sunt
per omnem terram ad euangelium praedicandum, sicut illis
magister dominus imperauerat, et per annos XXV usque ad
principium Neroniani imperii per omnes prouincias et ciuitates
5 ecclesiae fundamenta miserunt. cumque iam Nero imperaret,
Petrus Romam aduenit et editis quibusdam miraculis, quae
uirtute ipsius dei data sibi ab eo potestate faciebat, conuertit
multos ad iustitiam deoque templum fidele ac stabile conlo-
6 cauit. qua re ad Neronem delata cum animaduerteret non

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 1—5] Lact. Inst. IV 20, 1. Epit. 42, 1. 5—9] Lact. Inst. IV 21, 1. Epit. 42, 3. 10 s. 15] Lact. Inst. IV 21, 2.

etiam pro post *scribendum uid.* ante *cum Lact. Inst. IV 10, 18 (ubi* Kalendas Apriles *pro genetiuo ponendum)*

1 ressurrexisset *C* 2 cōp̄hensionis *C* fug *(post euanuit* ā*) C* 5 inuolute, *litt.* uo *foramine partim interierunt, C* fuerant *Boherellus,* fuer̄ *C* 7 sollēnē *C* Quo *in C leuiter euanidum uel detritum,* Dein *non recte anonymus p. 36* circumuoluit *Bal,* cūuoluit *(ante* c *2 uel 3 litt. euanuerunt) C* 8 nub̄. *C;* nube *GLaubmann;* procella nubis] protenus *(sic)* nubes *Bentleius* occl̄is *C, sic saepius* in caelum *Bal,* celum, *sed* c *minus certum, ante* c *1 uel 2 litt. euanuerunt, C* 9 undecim *Bal,* unde, *post 2 litt. euanuerunt (*undecī*), C* assumptis *Bal,* adsūptū *C* 10 *uerba* proditoris mathiā *(sic,* Matthia *Bal) in C infra postremum paginae uersum addita sunt,* et *add. Bal* 11 euuglīui *(sic, sed extremae litt. parum certae) C* 12 in nomine magistri dei *codd. Lact. Inst. IV 21, 2, ubi* domini *scribendum (cf. Addenda I p. CXIV)* 14 posuerunt *anonymus p. 37 conl. Lact. Inst. IV 21, 2* imperaret *Bal,* imperat*** *(*pet *er.) C* 17 collocauit *C*

modo Romae, sed ubique cotidie magnam multitudinem deficere a cultu idolorum et ad religionem nouam damnata uetusta transire, ut erat execrabilis ac nocens tyrannus, prosiliuit ad excidendum caeleste templum delendamque iustitiam et primus omnium persecutus dei seruos Petrum cruci adfixit,
Paulum interfecit. nec tamen habuit inpune. respexit enim 7
deus uexationem populi sui. deiectus itaque fastigio imperii ac deuolutus a summo tyrannus impotens nusquam repente comparuit, ut ne sepulturae quidem locus in terra tam malae
bestiae appareret. unde illum quidam deliri credunt esse 8
translatum ac uiuum reseruatum, Sibylla dicente matricidam profugum a finibus <terrae> esse uenturum, ut quia primus persecutus est, idem etiam nouissimus persequatur et antichristi praecedat aduentum — <quod n>efas est credere —, sicut duos prophetas uiuos esse translatos in ultima <tempora> ante imperium Christi sanctum ac sempiternum, cum descendere coeperit, <quidam sanctor>um pronuntient:

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 11] Orac. Sibyll. VIII 70 s. V 363.

2 uetusta** *(*te *er.) C,* uetustate *Bal* 5 persecutos *C, corr. Bal* 6 et Paulum *Bal, sed in C ante* paulū *est* ∼ *distinctio* <gladio> interfecit *Bauldri* habuit *s. l. C* 9 cōparuit *C* 10 deleri *C* 12 terrae *add. Tollius, cf. Or. Sibyll. VIII 70 s.* ὅτ' ἄν γ'ἐπανέλθῃ Ἐκ περάτων γαίης ὁ φυγὰς μητροκτόνος ἀνήρ, *V 363 s.* ἥξει δ'ἐκ περάτων γαίης μητροκτόνος ἀνήρ. 14 *in C initia uersuum 19—25 (=p. 175, 14. 16. 17. 176, 1 3. 4. 5) cum margine abscissa* <quod n>efas *ed. Oxon. 1680 (in C 3—4 spatia explenda sunt, fuit* qđ nefas*), . .* nefas *Bal, uaria ap. Bauldrium* 15 duas *C, corr. Bal* 16 <tēpora> ante *(in C etiam prior pars litterae* a *in* ante *interiit, 8 f. spatia explenda sunt)* imperium *Brandt,* initium *C (quod proximo* coeperit *natum uidetur); cf. Lact. Inst. VII 24, 5* mille annis caelestis imperii, *de ira 23, 11* caelestis imperii maiestatem, *Inst. VII 26, 1* in principio regni sancti*; . . . .* initium *Bal,* <saecula praecursuros> initium *ed. Oxon. 1680,* iudicium *Vonck, Specim. critic. (1744) p. 73, item Fritzsche, alia nimis libere Cuperus et Columbus; Alexandre, edit. Orac. Sibyll. I (in Curis poster.) p. 176 non recte huc trahit Or. Sib. III 783 (784 Rz.); cf. etiam ad u. 17* 17 ceperit *C, sic plerumque* <qdā sčor>ū (i *above*) *Brandt (utraque breuiatio usitata in C) uel fortasse* qdā ñrorū (i *above*) *(ut Lact. Inst. V 2, 9* si qui nostrorum*), in C*

eodem modo etiam Neronem uenturum putant, <ut praecu>rsor diaboli ac praeuius sit uenientis ad uastationem terrae et huma<ni ge>neris euersionem.

1 3. <P>ost hunc interiectis aliquot annis alter non minor tyrannus <Domitianus> ortus est. <qui> cum exerceret inuisam

7—8 spatia explenda sunt; lacunam 12 punctis indicauit et pronuntiant *scrips. Bal (quem sequuntur edd. puncto inter* credere *et* sicut *15 posito),* pronuncient *C (quo seruato locum distinxit Brandt): itaque editorum ad lacunam explendam coniecturae (uelut* sanctis suis comitatus *ed. Oxon. 1680,* praecessuros *Vonck, alia ap. Bauldrium et Heumannum) a probabilitate aberrarunt;* quod Sibyllae futurum praenuntiant *Lenglet, item Duebner (sed cf. Lact. Epit. 40, 5* quod futurum . . . Salomon . . pronuntiauerat),redituros Sibyllae pronuntiant *Fritzsche, sed haec non solum spatium lacunae excedunt, sed ne de Sibyllis quidem hic cogitari potest neque* duo prophetae *Elias ac Moyses sunt (sic Lenglet et Fritzsche): nam Orac. Sibyll. II 187 de Eliae quidem reditu dicitur, sed II 245 ss. praeter Moysen et Eliam septem patriarchae et prophetae atque etiam ii* οὓς ἔκτειναν Ἑβραῖοι *inducuntur, et hi non ut ante iudicium extremum. sed ad ipsum illud uenturi: immo cum Columbo Cupero Tollio Enoch et Elias (Mal. 4, 5. Matth. 11, 14. 17, 11) intellegendi sunt, quamquam in S. Scriptura (Gen. 5, 24. Ecclesiastic. 44, 16. 49, 16. Hebr. 11, 5) de Enochi translatione tantum, non de futuro eius reditu dictum est, sed cf. Tertull. d. anima 50* translatus est Enoch et Helias nec mors eorum reperta est, dilata scilicet. ceterum morituri reseruantur, ut Antichristum sanguine suo extinguant; *Augustin. de Genesi ad litt. IX 11* Enoch et Elias . . . creduntur etiam redituri ad hanc uitam et, quod tamdiu dilatum est, morituri, *c. Iulian. VI 30* translati sunt Enoch et Elias . . . qui sane creduntur ad exiguum temporis redituri in has terras, ut etiam ipsi cum morte confligant. *uerbis* quidam sanctorum *quae recepimus, scriptores sacri (Malachia, Matthaeus; cf. etiam Apocal. 11) et Christiani (uelut Tertullianus; alios adfert Bousset, Der Antichrist, 1895, p. 134 ss.) conprehenduntur*

1 <ut p̃cu>rsor *Allix, 6 f. spatia explenda sunt,* . . . . cursor *Bal,* qui praecursor *Le Nourry, alia ap. Bauldrium* 3 huma<ni ge>neris *Bal (in C 3 f. spatia explenda sunt, etiam particula litterae* e *in* ge *superest)* post euersionem *in C maior pars uersus uacua relicta est* 4 <P>ost *Bal (in C 2 spatia explenda sunt, fuit* P *in initio noui capitis)* hunc <in>t̄iectis *Bal (in C litt.* c *et* in *foramine interierunt, altera tamen hasta litterae* n *in* in *superest)* aliquod *C, corr. Bal* 5 Domitianus *Burnetum secutus add. Brandt (cf. p. 173, 7;* Nero *c. 2, 5 s.* Decius *c. 4, 1.* Valerianus *c. 5, 1.* Aurelianus *c. 6, 1)* <qui> *Bal*

dominationem, subiectorum tamen ceruicibus incubauit quam
diutissime tutusque regnauit, donec impias manus aduersus
dominum tenderet. postquam uero ad persequendum iustum 2
populum instinctu daemonum incitatus est, tunc traditus in
manus inimicorum luit poenas. nec satis ad ultionem fuit
quod est interfectus domi: etiam memoria nominis eius erasa
est. nam cum multa mirabilia opera fabricasset, cum Capi- 3
tolium aliaque nobilia monumenta fecisset, senatus ita nomen
eius persecutus est, ut neque imaginum neque titulorum eius
relinqueret ulla uestigia, grauissime decretis etiam mortuo
notam inureret ad ignominiam sempiternam. rescissis igitur 4
actis tyranni non | modo in statum pristinum ecclesia restituta f. 2a
est, sed etiam multo clarius ac floridius enituit, secutisque
temporibus, quibus multi ac boni principes Romani imperii
clauum regimenque tenuerunt, nullos inimicorum impetus
passa manus suas in orientem occidentemque porrexit, ut iam 5
nullus esset terrarum angulus tam remotus quo non religio
dei penetrasset, nulla denique [dei] natio tam feris moribus
uiuens, ut non suscepto dei cultu ad iustitiae opera mitesce-
ret. sed enim postea longa pax rupta est.

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 16 manus—porrexit] Lact. Inst. VII 15, 15. Epit. 46, 5 16 ss.] Lact. Inst. IV 26, 35.

(in C 2 spatia explenda sunt, prius hasta litterae P *capitalis ex priore uersu decurrente occupatum fuit, in altero* q[i] *fuit, litterae* q *inferior pars superest)* 6 domi] Domitianus *Susius, Animadu. ad auct. uet. specim. III ed. Gurlitt, progr. Hamburg. 1806 p. 12;* domi: etiam] Domitianus *de Wal, Mnemosyne X (1861) p. 201;* domi ⟨suae⟩ *Brandt (cf. c. 14, 2 et Sueton. Domit. 16* in cubiculum se recepit atque ibi occisus est*)* eius] *in C fuit* ei', *litt.* e *foramine interiit* erasa[r] *(sic) C* 7 *in C fuit* capitoliū, *pars litt.* o, *litterae* li, *prior hasta litt.* u *foramine interierunt* 8 monumenta, *sed ex* u *ras.* i *factum, C* 10 relinqueret *Bal,* relinquerent *C; an* relinquerentur *scribendum?* grauissimis *Bal* 11 reci*sis *(*s *er.) C, corr. Bal* 13 e*nituit *(*n *er.) C* 16 *post* passa *litt. er. C* oriente occidenteq. *C, corr. Bal; cf. Lact. Inst. VII 15, 15. Epit. 46, 5 et Proleg. adn. 6* 17 quo *Bal,* co *C* 18 dī *C, del. Bal* ferib;. *ras. partim corr. C* 19 cultum *C, corr. Bal* a[d]iusticiae *C* 20 long*a *(*u *er.) C*

1 4. Extitit enim post annos plurimos execrabile animal
Decius, qui uexaret ecclesiam: quis enim iustitiam nisi malus
2 persequatur? et quasi huius rei gratia prouectus esset ad
illud principale fastigium, furere protinus contra deum coepit,
3 ut protinus caderet. nam profectus aduersum Carpos, qui
tum Daciam Moesiamque occupauerant, statimque circumuentus
a barbaris et cum magna exercitus parte deletus ne sepultura
quidem potuit honorari, sed exutus ac nudus, ut hostem dei
oportebat, pabulum feris ac uolucribus iacuit.

1 5. Non multo post Valerianus quoque non dissimili furore
correptus impias manus in deum intentauit et multum quamuis
breui tempore iusti sanguinis fudit. at illum deus nouo ac
singulari poenae genere adfecit, ut esset posteris documentum
aduersarios dei semper dignam scelere suo recipere mercedem.
2 hic captus a Persis non modo imperium, quo fuerat insolenter
usus, sed etiam libertatem, quam ceteris ademerat, perdidit
3 uixitque in seruitute turpissime. nam rex Persarum Sapor,
is qui eum ceperat, si quando libuerat aut uehiculum ascen-
dere aut equum, inclinare sibi Romanum iubebat ac terga
praebere et imposito pede super dorsum eius illud esse uerum
dicebat exprobrans ei cum risu, non quod in tabulis aut parie-
4 tibus Romani pingerent. ita ille dignissime triumphatus ali-
quamdiu uixit, ut diu barbaris Romanum nomen ludibrio ac

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES c. 4] Orat. Constantini ad sanct. coet. 24, 1. c. 5] ibid. 24, 2.

1 execrabile *ex* execrabilis *part. ras. corr. C* 5 ut *s. l. C* 6 datiam *C* 7 babaris, *s. l. corr. C* ne *Graeuius, item Bentleius,* nec *C* 8 quidam *C, corr. Bal* onorari *C* 10 dissimil* *(sic) C, corr. Bal* 11 deum *Bal,* dõ *C; cf. Proleg. adn. 6* 12 noua *C, corr. Bal* 13 poenae *Bal,* ꝑ pene *C;* prope poenae *anonymus p. 39, item Bentleius,* prorsus poenae *Heumann; cf. Cic. Verr. IV 41, 88* nouum et singulare supplicii genus excogitauit 15 quod *C, corr. Bal* 17 sapor is *C, retinuimus cum Lengletio et Duebnero (cf.* Sapor *Trebell. Poll., Valer. 4, 4);* Sapores *Bal* 18 libuerat *Columbus (cf. c. 21, 5. 38, 5),* libuerit *C* ueiculum *C* 19 romana, *s. l. corr., C* 20 imposita *C, corr. Bal* super *Bal,* supra *C* 21 dicebat <triumphi genus> *Lenglet*

derisui esset. etiam hoc ei accessit ad poenam, quod cum 5
filium haberet imperatorem, captiuitatis suae tamen ac serui-
tutis extremae non inuenit ultorem nec omnino repetitus est.
postea uero quam pudendam uitam in illo dedecore finiuit, 6
derepta est ei cutis et exuta uisceribus pellis infecta rubro
colore, ut in templo barbarorum deorum ad memoriam claris-
simi triumphi poneretur legatisque nostris semper esset osten-
tui, ne | nimium Romani uiribus suis fiderent, cum exuuias f. 2b
capti principis apud deos suos cernerent. cum igitur tales 7
poenas de sacrilegis deus exegerit, nonne mirabile est ausum
esse quemquam postea non modo facere, sed etiam cogitare
aduersus maiestatem singularis dei regentis et continentis
uniuersa?

6. Aurelianus, qui esset natura uesanus et praeceps, quam- 1
uis captiuitatem Valeriani meminisset, tamen oblitus sceleris
eius et poenae iram dei crudelibus factis lacessiuit. uerum
illi ne perficere quidem quae cogitauerat licuit, sed protinus
inter initia sui furoris extinctus est. nondum ad prouincias 2
ulteriores cruenta eius scripta peruenerant, et iam Caenofrurio,
qui locus est Thraciae, cruentus ipse humi iacebat falsa qua-
dam suspicione ab amicis suis interemptus. talibus et tot 3
exemplis coerceri posteriores tyrannos oportebat: at hi non
modo territi non sunt, sed audacius etiam contra deum con-
fidentiusque fecerunt.

7. Diocletianus, qui scelerum inuentor et malorum machi- 1
nator fuit, cum disperderet omnia, ne a deo quidem manus

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES c. 6] ibid. 24, 3.

2 haberet *Bal.* abeb& *C* captiuitati *C, corr. Bal* 3 extreu&me *C* 5 derepta *Nic. Heinsius,* direpta *C* est infecta *Lenglet, sed uirgula quam dicit esse in C,* ⌐' *distinctio est* 6 clarissimi *Bal.* karissimi *C* 7 ostentui, i *ras. ex* s, *C* 9 principes *C, corr. Bal* aput *C* 10 exigerit *C* 14 uaesanus *C* praecebs *C* 19 Caenofrurio *Columbus,* coeno frurio *C;* <in> Caenofrurio *Heumann* 20 traciae *C* 21 suspitione *C* 22 coheıceri *C* 25 Dio clecianus *C, sic paene constanter.* 26 ne *Lenglet, item Bentleius,* nec *C*

2 potuit abstinere. hic orbem terrae simul et auaritia et timi-
ditate subuertit. tres enim participes regni sui fecit in quat-
tuor partes orbe diuiso et multiplicatis exercitibus, cum sin-
guli eorum longe maiorem numerum militum habere conten-
derent, quam priores principes habuerant, cum soli rem pu-
3 blicam gererent. adeo maior esse coeperat numerus accipien-
tium quam dantium, ut enormitate indictionum consumptis
uiribus colonorum desererentur agri et culturae uerterentur
4 in siluam. et ut omnia terrore conplerentur, prouinciae quo-
que in frusta concisae: multi praesides et plura officia sin-
gulis regionibus ac paene iam ciuitatibus incubare, item ratio-
nales multi et magistri et uicarii praefectorum, quibus omnibus
ciuiles actus admodum rari, sed condemnationes tantum et
proscriptiones frequentes, exactiones rerum innumerabilium non
dicam crebrae, sed perpetuae, et in exactionibus iniuriae non
5 ferendae. haec quoque tolerari ⟨non⟩ possunt quae ad exhi-
bendos milites spectant. idem insatiabili auaritia thesauros
numquam minui uolebat, sed semper extraordinarias opes ac
largitiones congerebat, ut ea quae recondebat, integra atque
6 inuiolata seruaret. idem cum uariis iniquitatibus inmensam
faceret caritatem, legem pretiis rerum uenalium statuere co-
7 natus est. tunc ob exigua et uilia multus sanguis effusus,
nec uenale quicquam metu apparebat et caritas multo deterius
exarsit, donec lex necessitate ipsa post multorum exitium

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 17—20 insatiabili auaritia—minui—congerebat—integra] Lact. Epit. 56, 1 s. 3. 5.

2 quatuor *C* 4 cōtenderent *(sic) C* 6 maiores ēē ceperant *C, corr. Bal* 7 inhormitate *C, corr. Bal* 9 cōplerentur *C* 10 frust*a *(r er.) C* 11 etiam *Halm* 13 ciuilis *C, corr. Bal* condēpnationes *C post* et *hoc* cōde *(redierat librarius ad* condēpn.*) C* 14 frequentes *Bal,* frequenter *C* 16 Hec quoque *C;* ⟨non⟩ *add. Brandt (ad* quoque—non *cf. Indic. uerb. s.* quoque*; noluit* ⟨ne⟩ haec quoque*);* haec quoque *cum C Bal (quod non recte cum Miegio defendere temptat Buenemann),* haud quoque *Allix,* nec quoque *Bauldri;* haec quoque quî t. p. — spectant? *Duebner* 17 expectant *C, corr. Bal* 20 idem *Bal,* item *C* inmensa *C, corr. Bal* 23 metu] tum *Heumann*

solueretur. huc accedebat infinita | quaedam cupiditas aedi- 8 f. 3a
ficandi, non minor prouinciarum exactio in exhibendis operariis
et artificibus et plaustris omnibus<que> quaecumque sint fabri-
candis operibus necessaria. hic basilicae, hic circus, hic mo- 9
neta, hic armorum fabrica, hic uxori domus, hic filiae. repente
magna pars ciuitatis exciditur. migrabant omnes cum coniu-
gibus ac liberis quasi urbe ab hostibus capta. et cum per- 10
fecta haec fuerant cum interitu prouinciarum, 'non recte facta
sunt' aiebat, 'alio modo fiant'. rursus dirui ac mutari necesse
erat iterum fortasse casura. ita semper dementabat Nicome-
diam studens urbi Romae coaequare. iam illud praetereo, 11
quam multi perierint possessionum aut opum gratia. hoc enim
usitatum et fere licitum consuetudine malorum. sed in hoc 12
illud fuit praecipuum, quod ubicumque cultiorem agrum uide-
rat aut ornatius aedificium, iam parata domino calumnia et
poena capitalis, quasi non posset rapere aliena sine sanguine.
8. Quid frater eius Maximianus, qui est dictus Herculius? 1
non dissimilis ab eo: nec enim possent in amicitiam tam fide-
lem cohaerere, nisi esset in utroque mens una, eadem cogi-
tatio, par uoluntas, aequa sententia. hoc solum differebant, 2
quod auaritia maior in altero fuit, sed plus timiditatis, in
altero uero minor auaritia, sed plus animi, non ad bene faci-

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 19 s.] Lact. Inst. IV 29, 4. 13.

3 omnibus<que> *Graeuius, item Bentleius,* <et> omnibus *Heumann* sunt *uel* essent *Halm* 4. 5 *sexies* hinc *Gale, etiam Bentleius ad hos uers.* pro Hic lege hinc *ascrips.* ircus (s *ex* r) *sic C* 6 exciditur *(uel* magna parte ciuitatis exceditur*) Allix,* exceditur *C;* excedit urbe *Ant. de Rooy, Spicileg. critic. (Dordraci 1771) p. 34* 9 agebat *C, corr. Bal* 10 dementaba*t *(*n *er.) C* 11 quo equare *C, corr. Bal* 16 posset *Bal,* possit *C* raepere *C* 17 qui est *Bal,* quē *C* irculius *C* 18 in amicitiam tam fidelem *anonymus p. 41, item Halm, Sitzungsber. d. Wiener Akad. uol. L (1865) p. 164,* in amiticia *(sic)* tam fidele *C;* in amicitia tam fideli *Bal; cf. Proleg. adn. 6* 19 quo ^{h}erere *C* mensu^{n}ra *C* 21. 22 quod auaritia—animi *Graeuius (ap. Bauldrium, cf. etiam eius epist. ad Nic. Heinsium in Burmanni Sylloge Epistol. IV*

3 endum, sed ad male. nam cum ipsam imperii sedem teneret
Italiam subiacerentque opulentissimae prouinciae, uel Africa
uel Hispania, non erat in custodiendis opibus tam diligens,
4 quarum illi copia suppetebat. et cum opus esset, non deerant
locupletissimi senatores qui subornatis indiciis affectasse im-
perium dicerentur, ita ut effoderentur assidue lumina senatus.
5 cruentissimus fiscus male partis opibus affluebat. iam libido
in homine pestifero non modo ad corrumpendos mares, quod
est odiosum ac detestabile, uerum etiam ad uiolandas primo-
rum filias. nam quacumque iter fecerat, auulsae a complexu
6 parentum uirgines statim praesto. his rebus beatum se iudi-
cabat, his constare felicitatem imperii sui putabat, si libidini
7 et cupiditati malae nihil denegaret. Constantium praetereo,
quoniam dissimilis ceterorum fuit dignusque qui solus orbem
teneret.
1 9. Alter uero Maximianus, quem sibi generum Diocletianus
asciuerat, non his duobus tantum quos tempora nostra sense-
2 runt, sed omnibus qui fuerunt malis peior. inerat huic bestiae
naturalis barbaries, efferitas a Romano sanguine aliena: non

691; cf. c. 7, 2 hic—subuertit *et c. 29, 5* thesauros—large *et Lact. Inst. III 7, 4* in illa priore parte ut periculi minus—ita minus difficultatis*); quod* auaritia minori altero fuit plus maiori uero minus set plus timiditatis plus uero animi *C; quae Bal descripsit 'haec sane corrupta ac deprauata sunt' addens,* quod auaritiae in altero fuit plus, sed plus timiditatis, in altero minus, plus uero animi *Bauldri,* auaritia minor in altero fuit, in altero maior; in hoc minus audaciae et plus timiditatis, in illo plus uero animi *Fritzsche, alia parum probabilia ed. Oxon. 1680 p. 16. 108, Columbus, Arntzenius, Panegyr. ueter. I p. 48, uarii ap. Bauldrium et Buenemannum, Heumann, Duebner*

1 ipsam *Bal,* ipsa *C* 2 Italiam *Bal,* italia *C* affrica *C* 3 ispania *C* 4 sub petebat *C* at *Heumann,* sed *Halm* 7 *an* afluebat? 8 pestiphero *C,* pestifera *Heinsius* mares *Burnetus,* mores *C* 9 otiosum *C, corr. Bal* uolandas *C, corr. Bal* 10 quecumque *C, corr. Bal* 'complexu *post Sallust. Catil. 50. Vulpius in Cat. LXI. 21.' in marg. exemplaris Bentleiani (sed non manu Bentlei) ascriptum* (diuelli liberos a parentum complexu *Sallust. Cat. 51, 9; cf. Catull. 62, 21),* conspectu *C* 19 barbaries *C* et feritas *ed. Oxon. 1680 (in Emendat. p. 108)*

mirum, cum mater eius Transdanuuiana infestantibus Carpis
in Daciam nouam transiecto amne confugerat. erat etiam 3
corpus moribus congruens, status celsus, caro ingens et in
horrendam magnitudinem diffusa et inflata. denique et uerbis 4
et actibus et aspectu terrori omnibus ac formidini fuit. | socer f. 3b
quoque eum metuebat acerrime: cuius timoris haec fuit causa.
Narseus rex Persarum concitatus domesticis exemplis aui sui 5
Saporis ad occupandum Orientem cum magnis copiis inhiabat.
tunc Diocletianus, ut erat in omni tumultu meticulosus ani- 6
mique deiectus, simul et exemplum Valeriani timens, non
ausus est obuiam tendere, sed hunc per Armeniam misit ipse
in Oriente subsistens et aucupans exitus rerum. ille insidiis 7
usus barbaros, quibus mos est cum omnibus suis ad bellum
pergere, multitudine impeditos et sarcinis occupatos non diffi-
ciliter oppressit fugatoque Narseo rege reuersus cum praeda
et manubiis ingentibus sibi attulit superbiam, Diocletiano
timorem. in tantos namque fastus post hanc uictoriam ele- 8
uatus est, ut iam detrectaret Caesaris nomen. quod cum in
litteris ad se datis audisset, truci uultu ac uoce terribili ex-
clamabat 'quousque Caesar?' exinde insolentissime agere coe- 9
pit, ut ex Marte se procreatum et uideri et dici uellet tam-
quam alterum Romulum maluitque Romulam matrem stupro
infamare, ut ipse diis oriundus uideretur. sed differo de factis 10
eius dicere, ne confundam tempora. postea enim quam nomen
imperatoris accepit, exuto socero, tum demum furere coepit
et contemnere omnia. Diocles — <sic> enim ante imperium 11

1 cū *C, noluimus* quoniam 2 noua *C, corr. Bal* tras jecto *C* amne<Danubio> *ed. Oxon. 1680 (in Emendat. p. 108)* confugerit *Tollius, sed cf.* poterat *c. 17, 2* (uidebat *18, 5.*) 3 status *Columbus,* statu *C* 5 formi[di]ni *C* 8 iniabat *C* 10 deiectus *Columbus,* disiectus *C* 13 usus *Tollius,* suis *C* 14 imperitos *C, corr. Bal* sartinos *C, corr. Bal* dificiliter *C* 15 obpraessit *C* 17 elatus *Heumann; ad* eleuatus *Buenemann confert Arnob. II 19* typho et adrogantia subleuati 18 detractaret *Bal in textu,* detrectaret *(sic C) in notis; cf. c. 10, 4. 38, 2* 19 literis *C* datus *C, corr. Bal* uidisset *Heumann* 26 contempnere *C* sic *add. Graeuius,* <ita> *Cuperus*

uocabatur — cum rem publicam talibus consiliis et talibus
sociis euerteret, cum pro sceleribus suis nihil non mereretur,
tamdiu tamen summa felicitate regnauit, quamdiu manus suas
12 iustorum sanguine non inquinaret. quam uero causam per-
sequendi habuerit exponam.

1 10. Cum ageret in partibus Orientis, ut erat pro timore
scrutator rerum futurarum, immolabat pecudes et in iecoribus
2 earum uentura quaerebat. tum quidam ministrorum scientes
dominum cum adsisterent immolanti, imposuerunt frontibus
suis inmortale signum: quo facto fugatis daemonibus sacra
turbata sunt. trepidabant aruspices nec solitas in extis notas
3 uidebant et quasi non litassent, saepius immolabant. uerum
identidem mactatae hostiae nihil ostendebant, donec magister
ille aruspicum Tagis seu suspicione seu uisu ait idcirco non
respondere sacra, quod rebus diuinis profani homines inter-
4 essent. tunc ira furens sacrificare non eos tantum qui sacris
ministrabant, sed uniuersos qui erant in palatio iussit et in
eos, si detrectassent, uerberibus animaduerti, datisque ad prae-
positos litteris, etiam milites cogi ad nefanda sacrificia prae-
5 cepit, ut qui non paruissent, militia soluerentur. hactenus
furor eius et ira processit nec amplius quicquam contra legem
f. 4a 6 aut | religionem dei fecit. deinde interiecto aliquanto tempore
in Bithyniam uenit hiematum eodemque tum Maximianus quo-

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES c. 10, 2 ss.] Lact. Inst. IV 27, 3 ss.; cf. Brandt, *Entstehungsverhältnisse* p. 117 et *Jahrb. f. class. Philol.* 1893 p. 129; Belser, *Theol. Quartalschr.* 1892 p. 277; Crivellucci, *Studi storici* 1893 p. 45.

6 pro] prae *Tollius, idem Bentleius ascrips.* 8 earum *C, quod propter errorem Baluzii aliorumque* eorum *scribentium monendum est* quidam *(*a *ex* e*) C* 12 sp[e]iu[s] *C* 13 identidē *(*dē *ex* b;*) C* 14 Tages *Cuperus* suspitione *C* 15 qđ *(*q *ex* d*) C* 16 furens *Bal,* furoris *C;* furiosus *alter anonymus p. 70* 18 si] qui *anonymus p. 42* detrectassent *ed. Oxon. 1680,* detractassent *C; cf. c. 9, 8* 19 literis *C* 20 ut *Bal,* et *C, quod placet Halmio p. 162* ac tenus *C* 22 interiecto *Bal,* interdicto *C* 23 bethaniam *C, corr. Bal* h[e]imatu *C, corr. Bal*

que Caesar inflammatus scelere aduenit, ut ad persequendos
Christianos instigaret senem uanum, qui iam principium fece-
rat. cuius furoris hanc causam fuisse cognoui.
11. Erat mater eius deorum montium cultrix. quae cum 1
esset mulier admodum superstitiosa, dapibus sacrificabat paene
cotidie ac uicanis suis epulas exhibebat. Christiani abstinebant,
et illa cum gentibus epulante ieiuniis hi et orationibus insi-
stebant. hinc concepit odium aduersus eos ac filium suum 2
non minus superstitiosum querelis muliebribus ad tollendos
homines incitauit. ergo habito inter se per totam hiemem 3
consilio cum nemo admitteretur et omnes de summo statu rei
publicae tractari arbitrarentur, diu senex furori eius repugnauit
ostendens quam perniciosum esset inquietari orbem terrae,
fundi sanguinem multorum; illos libenter mori solere; satis
esse si palatinos tantum ac milites ab ea religione prohiberet.
nec tamen deflectere potuit praecipitis hominis insaniam. pla- 4
cuit ergo amicorum sententiam experiri. nam erat huius ma- 5
litiae: cum bonum quid facere decreuisset, sine consilio facie-
bat, ut ipse laudaretur, cum autem malum, quoniam id repre-
hendendum sciebat, in consilium multos aduocabat, ut aliorum
culpae adscriberetur quicquid ipse deliquerat. admissi ergo 6
iudices pauci et pauci militares, ut dignitate antecedebant,
interrogabantur. quidam proprio aduersus Christianos odio
inimicos deorum et hostes religionum publicarum tollendos

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 23 proprio—odio; 186, 2 uel timentes—uolentes] Lact. Inst. V 11, 10.

2 quia *Fritzsche* 4 deae *Graeuius* gentium *Bentleius* quae—superstitiosa *Graeuius,* mulier admodum supersticiosa. Quae cum esset *C; ad* quae cum esset *Tollius 'excidit nomen urbis, forte an ea* Nicomedia *fuerit'* 5 poene *C* 6 uicanis *Tollius,* uicariis *C* epulas *ed. Oxon. 1680, item Bentleius,* epulis *C; aliae de hoc loco coniecturae ap. Bauldrium* 11 statu* *C* 12 $\overset{u}{p}$blice *ex* plice *C* 15 esset *C, corr. Bal* 17 nam *Bal,* nō *C* 21 asscriberetur *C* 23 proprio aduersus Christianos odio *Bal (cf. Lact. Inst. V 11, 10* suo proprio aduersus iustos odio *et Proleg. adn. 6),* proprium aduersus Christianos odium *C, ad quod Halmio fort.* gerentes *supplendum uid.*

esse censuerunt, et qui aliter sentiebant, intellecta hominis
uoluntate uel timentes uel gratificari uolentes in eandem sen-
7 tentiam congruerunt. nec sic quidem flexus est imperator, ut
accommodaret assensum, sed deos potissimum consulere sta-
tuit misitque aruspicem ad Apollinem Milesium. respondit
8 ille ut diuinae religionis inimicus. traductus est itaque a
proposito et quoniam nec amicis nec Caesari nec Apollini po-
terat reluctari, hanc moderationem tenere conatus est, ut eam
rem sine sanguine transigi iuberet, cum Caesar uiuos cremari
uellet qui sacrificio repugnassent.
1 12. Inquiritur peragendae rei dies aptus et felix ac potis-
simum Terminalia deliguntur, quae sunt a. d. septimum Ka-
lendas Martias, ut quasi terminus imponeretur huic religioni.
ille dies primus leti primusque malorum
causa fuit:
2 quae et ipsis et orbi terrarum acciderunt. qui dies cum illu-
xisset agentibus consulatum senibus ambobus octauum et
septimum, repente adhuc dubia luce ad ecclesiam praefectus
cum ducibus et tribunis et rationalibus uenit et reuulsis fori-
bus simulacrum dei quaeritur: scripturae repertae incenduntur,
3 datur omnibus praeda, rapitur, trepidatur, discurritur. ipsi
f.4b uero in speculis — in alto | enim constituta ecclesia ex palatio
uidebatur — diu inter se concertabant, utrum ignem potius
4 supponi oporteret. uicit sententia Diocletianus cauens, ne
magno incendio facto pars aliqua ciuitatis arderet. nam multae
5 ac magnae domus ab omni parte cingebant. ueniebant igitur

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 14 s.] Vergil. Aen. IV 169 s.

1 qui aliter *Bal (in Erratis, post Indicem),* qualiter *C* 3 ne *Columbus, item Bentleius* 5 respondt *C (item c. 18, 5)* 10 sacrificio *Bal,* sacrificium *C;* sacrificium repudiassent *GLaubmann* 12 deleguntur *C* a. d. *Cuperus,* ad *C; ad quod Bentleius* ante diem *ascrips.* kł mr̄s. *C* 13 ĩponeretur *C* 14 loeti *C* 18 praefectus *Cuperus, item Bentleius,* profectus *C* 21 ipsi *Bal,* ipsis *C* 22 constituta* *(c uel e er.) C* 24 subponi *C* sentenciam *C, corr. Bal* *ad* Diocletianus *Bentleius* NB. ni *in marg.*

praetoriani acie structa cum securibus et aliis ferramentis et
immissi undique fanum illud editissimum paucis horis solo
adaequarunt.
13. Postridie propositum est edictum quo cauebatur, ut 1
religionis illius homines carerent omni honore ac dignitate,
tormentis subiecti essent, ex quocumque ordine aut gradu
uenirent, aduersus eos omnis actio ualeret, ipsi non de iniu-
ria, non de adulterio, non de rebus ablatis agere possent,
libertatem denique ac uocem non haberent. quod edictum 2
quidam etsi non recte, magno tamen animo deripuit et con-
scidit, cum irridens diceret uictorias Gothorum et Sarmatarum
propositas. statimque perductus non modo extortus, sed etiam 3
legitime coctus cum admirabili patientia postremo exustus est.
14. Sed Caesar non contentus est edicti legibus: aliter 1
Diocletianum aggredi parat. nam ut illum ad propositum 2
crudelissimae persecutionis impelleret, occultis ministris palatio
subiecit incendium, et cum pars quaedam conflagrasset, Chri-
stiani arguebantur uelut hostes publici et [cum] ingenti inuidia
simul cum palatio Christianorum nomen ardebat: illos consilio
cum eunuchis habito de extinguendis principibus cogitasse,
duos imperatores domi suae paene uiuos esse combustos.
Diocletianus uero, qui semper se uolebat uideri astutum et 3
intellegentem, nihil potuit suspicari, sed ira inflammatus ex-

1 instructa *Cuperus, item Bentleius* 2 imissi *C* fanum *Cuperus,* tam̄ *C;* tamen *Bal,* templum *Colomesius, alia ap. Bauldrium;* illut *C;* tantum illud aedificium (aedificium *iam Cuperus) antiqua manus in editionis Baluzianae exemplari Heidelbergensi* 4 Post tridię *C* 6 subiecti* (s *er.) C* aut] ac *Columbus* 7 omnes *Bal* ualeret *Cuperus,* caleret *C;* exactio caleret *Susius p. 13* 8 adulterio *C* 10 deripuit *Tollius,* diripuit *C* 11 gotorum *C* 12 propositas *Columbus,* praepositas *C* perductus *C, quod probat Halm p. 162,* productus *Bal* 13 lentissime *Gale conl. c. 21, 7* lentis ignibus, *at cf. Plin. h. n. 23, 64* 14 est *del. Heumann* 18 cum *del. Tollius* inuidia *Bal.* uidia *C* 19 Christianum *Heumann* illos *Bal,* illo *C* 20 de extinguendis *Bal,* dextinguendis *C* 21 pęna *C, corr. Bal* c̄bustos *C* 23 intelligentem *C*

4 carnificari omnes suos protinus praecepit. sedebat ipse atque
innocentes igni torquebat, item iudices uniuersi, omnes denique
5 qui erant in palatio magistri data potestate torquebant. erant
certantes quis prior aliquid inueniret: nihil usquam reperie-
batur, quippe cum familiam Caesaris nemo torqueret. aderat
ipse et instabat nec patiebatur iram inconsiderati senis defla-
6 grare. sed quindecim diebus interiectis aliud rursum incen-
dium molitus est, sed celerius animaduersum, nec tamen
7 auctor apparuit. tunc Caesar medio hiemis profectione parata
prorupit eodem die, contestans fugere se, ne uiuus arderet.
1 15. Furebat ergo imperator iam non in domesticos tantum,
sed in omnes. et primam omnium filiam Valeriam coniugem-
2 que Priscam sacrificio pollui coegit. potentissimi quondam
eunuchi necati, per quos palatium et ipse ante constabat,
f.5a comprehensi presbyteri ac ministri et sine ulla probatione
aut confessione damnati cum omnibus suis deducebantur.
3 omnis sexus et aetatis homines ad exustionem rapti, nec sin-
guli, quoniam tanta erat multitudo, sed gregatim circumdato
igni ambiebantur; domestici alligatis ad collum molaribus mari
4 mergebantur. nec minus in ceterum populum persecutio uio-
lenter incubuit. nam iudices per omnia templa dispersi uni-
5 uersos ad sacrificia cogebant. pleni carceres erant, tormen-
torum genera inaudita excogitabantur, et ne cui temere ius
diceretur, arae in secretariis ac pro tribunali positae, ut liti-
gatores prius sacrificarent atque ita causas suas dicerent, sic

1 praecepit *Bal,* caepit *C;* excarnificare—coepit *Cuperus* 2 igni *Brandt (cf. c. 15, 3. 21, 8 et Indic. uerbor.),* igne *C* torquebat *Miegius ap. Buenemannum,* torrebat *C* 3 torquebant *Bal,* torquebantur *C* torquebant [erant] certantes *anonymus p. 44* 4 usquam *Bal,* usq. *C* 6 deflagraret *C, corr. Bal* 7 aliut *C* 8 set *C,* id *Columbus* cele-rerius *C* 13 condam *C, corr. Bal* 15 c̄p̄hensi *C* 16 aut *Tollius,* ad *C;* ac *Lenglet;* ad confessionem *Bal* ducebantur *Tollius, cf. c. 40, 4. 51, 2. Lact. Inst. IV 18, 7* 18 sed *Tollius,* et *C;* at *ed. Oxon. 1680* 19 amburebantur *Cuperus* *uirgulam post* ambiebantur *del. Bentleius* molalibus *C, corr. Bal* 23 inaudita* *(e er.) C* 24 are* *C* 25 sic ergo] sicque *Heumann*

ergo ad iudices tamquam ad deos adiretur. etiam litterae ad 6
Maximianum atque Constantium commeauerant, ut eadem
facerent: quorum sententia in tantis rebus expectata non erat.
et quidem senex Maximianus libens paruit per Italiam, homo
non adeo clemens. nam Constantius, ne dissentire a maiorum 7
praeceptis uideretur, conuenticula id est parietes, qui restitui
poterant, dirui passus est, uerum autem dei templum, quod
est in hominibus, incolume seruauit.

16. Vexabatur ergo uniuersa terra et praeter Gallias ab 1
oriente usque ad occasum tres acerbissimae bestiae saeuiebant.

non, mihi si linguae centum <sint> oraque centum, 2
ferrea uox, omnes scelerum comprendere formas,
omnia poenarum percurrere nomina possim,

quae iudices per prouincias iustis atque innocentibus intule-
runt. uerum quid opus est illa narrare praecipue tibi, Donate 3
carissime, qui praeter ceteros tempestatem turbidae persecu-
tionis expertus es? nam cum incidisses in Flaccinum prae- 4
fectum, non pusillum homicidam, deinde in Hieroclem ex
uicario praesidem, qui auctor et consiliarius ad faciendam
persecutionem fuit, postremo in Priscillianum successorem
eius, documentum omnibus inuictae fortitudinis praebuisti.
nouies enim tormentis cruciatibusque uariis subiectus nouies 5
aduersarium gloriosa confessione uicisti, nouem proeliis zabu-
lum cum satellitibus suis debellasti, nouem uictoriis saeculum

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 7 uerum—hominibus] cf. Indic. rer. s. u. templum. 11 ss.] Vergil. Aen. VI 625 ss. 19 s. qui—fuit] Lact. Inst. V 2, 12. 24 saeculum—triumph.] Lact. Epit. 61, 5. Inst. IV 26, 28.

1 *etiam *(ι i. e. et er. uid.) C;* et iam *Bal* 3 quorum *Halm,* corum *C (cf. in C c. 3, 5 et 48, 8* co*; 7, 10* quo equare*; 15, 2 et 27, 7* condam*; 18, 5* c̄m*; 52, 1* locor*);* eorum *Bal* expectata *Bal,* spectata *C* 5 desentire *C* 8 incolome *C* 10 aceruissime *C* sebunt *part. s. l. in* seuiębant *(sic) corr. C* 11 sint *ex Vergil. add.* 12 comprendere formas *Vergil.,* cōp̄hendrē penas *C* 13 omnia *Vergil.,* om̄iū *C* *ad* possem *(sic LeNourry cum Bal) Bentleius* possim *ascr.* 14 que *C,* quas *ed. Oxon. 1680* 18 pusillam *C, corr. Bal* ieroclē *C* 20 prisscillianum *C* 23 *an* diabolum*? Brandt, cf. c. 2, 8. 52, 5*

6 cum suis terroribus triumphasti. quam iucundum illud spe-
ctaculum deo fuit, cum uictorem te cerneret non candidos
equos aut immanes elephantos, sed ipsos potissimum trium-
7 phatores currui tuo subiungentem! hic est uerus triumphus,
cum dominatores dominantur. uicti enim tua uirtute ac sub-
iugati sunt, quandoquidem nefanda iussione contempta omnes
apparatus ac terriculas tyrannicae potestatis fide stabili et
8 robore animi profligasti. nihil aduersus te uerbera, nihil un-
gulae, nihil ignis, nihil ferrum, nihil uaria tormentorum ge-
nera ualuerunt: adimere tibi fidem ac deuotionem nulla uis
9 potuit. hoc est esse discipulum dei, hoc est militem Christi,
quem nullus hostis expugnet, nullus lupus de castris caele-
stibus rapiat, nullus laqueus inducat, nullus dolor uincat,
10 nullus cruciatus affligat. denique post illas nouem gloriosis-
f.5b simas | pugnas, quibus a te zabulus uictus est, non est ausus
ulterius congredi tecum, quem tot proeliis expertus est non
11 posse superari. et cum tibi parata esset uictrix corona, desiit
amplius prouocare, ne iam sumeres: quam licet non acceperis
in praesenti, tamen integra tibi pro uirtutibus tuis et meritis
in regno domini reseruatur. sed redeamus ad ordinem rerum.
1 17. Hoc igitur scelere perpetrato Diocletianus, cum iam
felicitas ab eo recessisset, perrexit statim Romam, ut illic
uicennalium diem celebraret, qui erat futurus a. d. duodeci-
2 mum Kalendas Decembres. quibus sollemnibus celebratis
cum libertatem populi Romani ferre non poterat, impatiens et
aeger animi prorupit ex urbe impendentibus Kalendis Ianuariis,

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 1 s.] Minuc. c. 37. 1. Cyprian. Epist. X 2.

1 illut *C* 3 ĩmanes elefantos *C* 4 subiungentem *Nic. Heinsius,* subiugantem *C* 6 omnis *C, corr. Bal* 8 *pr.* nichil *C, sic saepe* 13 uincit *C, corr. Bal* 14 glorissimas *C* 15 zabulis *C, corr. Bal; cf. ad p. 189, 23* 17 superare *C (recte?), corr. Bal* 20 dei *Bal* 23 ad XII. kł. DC̄B. *C;* XV *Seeck, Gesch. d. Untergangs d. antiken Welt I. Anh. p. 409 (conl. Euseb. mart. Pal. I 5—II 4); ad* ad *(sic LeNourry cum Bal) Bentleius* ante diem *ascr.* 24 sollēpnibus *C* 25 cum *(cū C)*] quod *Tollius, sed cf. ad p. 183, 1 s.* libertate *C, corr. Bal* 26 inpendentibus kł. iār. *C*

quibus illi nonus consulatus deferebatur. tredecim dies tole- 3
rare non potuit, ut Romae potius quam Rauennae procederet
consul, sed profectus hieme saeuiente, frigore atque imbribus
uerberatus morbum leuem, at perpetuum contraxit uexatusque
per omne iter lectica plurimum uehebatur. sic aestate trans- 4
acta per circuitum ripae Istricae Nicomediam uenit morbo iam
graui insurgente: quo cum se premi uideret, prolatus est
tamen, ut circum quem fecerat dedicaret anno post uicennalia
repleto. deinde ita languore <est> oppressus, ut per omnes 5
deos pro uita eius rogaretur, donec Idibus Decembribus luctus
repente in palatio, maestitia et lacrimae iudicum, trepidatio
et silentium tota ciuitate. iam non modo mortuum, sed etiam 6
sepultum dicebant, cum repente mane postridie peruagari
fama quod uiueret, domesticorum ac iudicum uultus alacritate
mutari. non defuerunt qui suspicarentur celari mortem eius, 7
donec Caesar ueniret, ne quid forte a militibus nouaretur.
quae suspicio tantum ualuit, ut nemo crederet eum uiuere, 8
nisi Kalendis Martiis prodisset, uix agnoscendus, quippe qui
anno fere toto aegritudine tabuisset. et ille Idibus Decem- 9
bribus morte sopitus animam receperat, nec tamen totam.

1 consolatus *C* 3 *post* hieme *distinguit Bal, sed ad* hieme saeuiente *cf. c. 45, 2* 4 at *Gale,* ac *C* contraxit *Graeuius,* traxit *C* 5 iter *part. ras. ex* inter *C* lecticā, *sed* ~ *er., C* 6 Histricae *(uel* Histriae*)* *Nic. Heinsius, unde* Istricae *alii,* strige *C;* strigae *Bal in ed. 1679, secund. curis (ap. Bauldrium)* Istricae *probare uid.,* strigae *defendere temptat Henr. Dodwell 'Dissertatione de* Ripa Striga*' editioni Lactantii Sparkianae (Oxon. 1684) subiecta (in ed. Bauldrii II p. 331 ss., Lengleti II p. LXIV ss.),* Phrygiae *ed. Oxon. 1680 p. 108,* Strigoniae *Spark* 7 grauius *Tollius;* ingruente *anonymus p. 45;* grauius urgente *Buenemann* quo cum *Colomesius,* quod cumque *C;* utcunque *ed. Oxon. 1680,* quo utcunque *Columbus, item Duebner* 9 langore *C* est *add. Heumann* 11 s. maestitia—ciuitate *(cf.* per omnes deos *u. 9).* iam *distinxit Brandt,* maestitia et lacrimae, iudicum trepidatio et silentium *(at cf. u. 14* iudicum—mutari*).* tota ciuitate iam *cum Baluzio edd., nisi quod* silentium tota ciuitate. iam *anonymus p. 46* 13 posttridie *C* 14 ac *Bal,* ad *C* 16 quit *C* militibus *ex* milite *C* 17 inualuit *anonymus p. 46* 18 kł mārc *C* 19 tota *C, corr. Bal* 20 morte *aut delendum aut* pro mortuo *scribendum uid. Graeuio,* morbo *Cellarius,*

demens enim factus est, ita ut certis horis insaniret, certis
resipisceret.
1 18. Nec multis post diebus Caesar aduenit, non ut patri
gratularetur, sed ut eum cogeret imperio cedere. iam confli-
xerat nuper <cum> Maximiano sene eumque terruerat iniecto
2 armorum ciuilium metu. aggressus est ergo Diocletianum
primum molliter et amice, iam senem esse dicens, iam minus
ualidum et administrandae rei publicae inhabilem: debere illum
requiescere post labores. simul et exemplum Neruae profe-
3 rebat, qui imperium Traiano tradidisset. ille uero aiebat et
indecens esse, si post tantam sublimis fastigii claritatem in
humilis uitae tenebras decidisset, et minus tutum, quod in
4 tam longo imperio multorum sibi odia quaesisset; Neruam
uero uno anno imperantem, cum pondus et curam tantarum
f. 6a rerum uel aetate uel insolentia ferre non quiret, ab|iecisse
gubernaculum rei publicae atque ad priuatam uitam redisse,
in qua consenuerat. uerum si nomen imperatoris cuperet adi-
pisci, impedimento nihil esse quominus omnes Augusti nun-
5 cuparentur. at ille, qui orbem totum iam spe inuaserat, quo-
niam sibi aut nihil praeter nomen aut <non> multum uidebat
accedere, respondit debere ipsius dispositionem in perpetuum

morte quasi *Buenemann, sed cf. Lact. de op. 18, 3* quod anima morte sopiatur, *§ 8* perpetua morte sopiri

2 resipiscere*tur *(*n *er.) C, corr. Bal* 4 gratulare*tur *(*n *er.) C* imperio *Bal,* imperium *C, cf. Proleg. adn. 6* cedere *Bal,* credere *C* 5 cum *add. Cuperus* 10 et *Columbus,* ei *C* 13 s. Neruam *et* imperantem *Columbus,* Nerua *et* imperante *C; cf. Proleg. adn. 6* 15 insollentia *C* quereret *part. s. l. in* quiret *corr. C* 18 qui minus *C, corr. Bal* 19 spe *Columbus,* ipse *C* inuaserat *ed. Oxon. 1680 in Emendat. p. 108 (cf. Sallust. Iug. 20, 6* totum eius regnum animo iam inuaserat*),* inuenerat *C;* inhiauerat *Bal (cf. c. 9, 5),* inuolauerat *Halm,* deuorauerat *Brandt (cf.* spe deuorare *Cic. Verr. I 51, 135. p. Flacco 24, 57. d. domo 23, 60. ad Attic. I 16, 10; infra c. 26, 2* orbem deuorauerat*)* quoniam *Halm p. 165,* c̄m *C (i. e.* q̄m, *ut uid.; de litt.* c *et* q *in C mutatis cf. ad p. 189, 3;* cum *in C* cū *scribi solet);* cum *Bal, post quod* inde *addit; ad* cum—uidebat *cf. p. 183, 1 s.* 20 non *add. ed. Oxon. 1680, etiam Bentleius* leg. aut non multum *ascrips.*

conseruari, ut duo sint in re publica maiores, qui summam
rerum teneant, item duo minores, qui sint adiumento: inter
duos facile posse concordiam seruari, inter quattuor pares
nullo modo. si ipse cedere noluisset, se sibi consulturum, 6
ne amplius minor et extremus esset. iam fluxisse annos quin-
decim ⟨quibus⟩ in Illyricum id est ad ripam Danuuii rele-
gatus cum gentibus barbaris luctaretur, cum alii intra laxiores
et quietiores terras delicate imperarent. his auditis senex 7
languidus, qui iam et Maximiani senis litteras acceperat scri-
bentis quaecumque locutus fuisset, et didicerat augeri ab eo
exercitum, lacrimabundus 'fiat' inquit 'si hoc placet'. super- 8
erat ut communi consilio omnium Caesares legerentur. 'quid
opus est consilio, cum sit necesse illis duobus placere quic-
quid nos fecerimus?' — 'ita plane. nam illorum filios nun-
cupari necesse est'. erat autem Maximiano ⟨filius⟩ Maxen- 9
tius, huius ipsius Maximiani gener, homo perniciosae ac malae
mentis, adeo superbus et contumax, ut neque patrem neque
socerum solitus sit adorare, et idcirco utrique inuisus fuit.
Constantio quoque filius erat Constantinus, sanctissimus adu- 10
lescens et illo fastigio dignissimus, qui insigni et decoro
habitu corporis et industria militari et probis moribus et
comitate singulari a militibus amaretur, a priuatis et opta-
retur. eratque tunc praesens iam pridem a Diocletiano factus
tribunus ordinis primi. — 'quid ergo fiet?' — 'ille' inquit 'dignus 11
non est. qui enim me priuatus contempsit, quid faciet, cum
imperium acceperit?' — 'hic uero et amabilis est et ita im-
peraturus, ut patre suo melior et clementior iudicetur'. — 'ita

1 summam *Bal,* summa *C* 2 sint *Bal,* sunt *C* 3 quatuor *C* 4 cedere noluisset *Bal,* credere noluissent *C* 5 ·XV·^{m} *C;* duodecim *Seeck (cf. ad p. 190, 23)* 6 quibus *add. Cuperus,* ex quo *uel* cum *Boherellus,* cum *iam ed. Oxon. 1680, sed post* in Illyrico *(sic) positum, aliter p. 108, Bentleius ad* in *(Le Nourry cum Bal* quindecim in Illyricum*) as rips.* cum religatus *C, corr. Bal* 8 et *om. Bal* 12 quid *Bal,* quod *C* 13 quicquit *C* 14 nos *ex* ne *C* 15 filius *add. Bal* 16 male *bis C* 19 Constantio *Bal,* Constantius *C* adolescens *C* 20 decore abitu *C, corr. Bal* 22 et optaretur] exoptaretur *Gale*

fiet ut ego non possim facere quae uelim. eos igitur oportet
nuncupari qui sint in mea potestate, qui timeant, qui nihil
12 faciant nisi meo iussu'. — 'quos ergo faciemus?' — 'Seue-
rum' inquit. — 'illumne saltatorem temulentum ebriosum,
cui nox pro die est et dies pro nocte?' — 'dignus', inquit
'quoniam militibus fideliter praefuit, et eum misi ad Maxi-
13 mianum, ut ab eo induatur'. — 'esto. alterum quem dabis?'
— 'hunc' inquit ostendens Daiam adulescentem quendam
semibarbarum, quem recens iusserat Maximinum uocari de
suo nomine. nam et ipsi Diocletianus nomen ex parte muta-
uerat ominis causa, quia Maximianus fidem summa religione
f.6b 14 praestabat. — 'quis est hic quem mihi offers?' — 'meus'
inquit 'affinis'. — at ille gemebundus 'non idoneos homines mihi
das quibus tutela rei publicae committi possit'. — 'probaui eos'
inquit. — 'tu uideris, qui regimen imperii suscepturus es.
15 ego satis laboraui et prouidi quemadmodum me imperante
res publica staret incolumis. si quid accesserit aduersi, mea
culpa non erit'.

1 19. Cum haec essent constituta, proceditur Kalendis Mais.
Constantinum omnes intuebantur, nulla erat dubitatio: milites
qui aderant et primores militum electi et acciti ex legionibus
in hunc unum intenti gaudebant, optabant et uota faciebant.
2 erat locus altus extra ciuitatem ad milia fere tria, in cuius
summo Maximianus ipse purpuram sumpserat, et ibi columna
3 fuerat erecta cum Iouis signo. eo pergitur. contio militum
conuocatur. incipit senex cum lacrimis, alloquitur milites: se

4 tumulentum *C, corr. Bal* 6 praefuit *ed. Oxon. 1680 in Emendat. p. 108, etiam Bentleius* leg. praefuit *ascrips.*, praebuit *C* 9 Maximinum *Bal,* maximianum *C* 10 nam *Gale,* iam *C* 11 ominis *ed. Oxon. 1680,* hominis *C* 12 *post* offers *2 litt.* (af?) *er., C* 13 afinis *C* idoneos *LeNourry,* ideos *(non recte LeNourry et Lenglet* idẽos*) C;* inquit eos *Bal* 14 comiti *C* 17 acciderit *Gale* 19 kł mais *C* 21 primores *Columbus,* priores *C* *ante* acciti *er.* arc *ut uid., C* 22 opitabant *C, corr. Bal* 24 Maximius *part. s. l. in* Maximianus *corr. C* sumserat *C* 25 concio *C* 26 incipit *Brandt (an* senex, cum lacrimis alloquitur *distinguendum?),* inquit *C, quod retinet Bal;* in qua *Columbus, item Bent-*

inualidum esse, requiem post labores petere, imperium uali-
dioribus tradere, alios Caesares subrogare. summa omnium
expectatio, quid afferret. tunc repente pronuntiat Seuerum 4
et Maximinum Caesares. obstupefiunt omnes. in tribunali
Constantinus adstabat susum. haesitare inter se num Constan-
tini immutatum nomen esset, cum in conspectu omnium Ma-
ximianus manum retrorsum extendens protraxit a tergo Daiam
Constantino repulso et exutum uestem priuatam constituit in
medium. mirari omnes qui esset, unde esset. nemo tamen 5
reclamare ausus est cunctis insperatae nouitate rei turbatis.
huic purpuram Diocletianus iniecit suam qua se exuit, et Dio-
cles iterum factus est. tum descenditur, et reda per ciui- 6
tatem ueteranus rex foras exportatur in patriamque dimittitur,
Daia uero sublatus nuper a pecoribus et siluis, statim scuta-
rius, continuo protector, mox tribunus, postridie Caesar, ac-
cepit Orientem calcandum et conterendum, quippe qui neque
militiam neque rem publicam sciret, iam non pecorum, sed
militum pastor.

20. Maximianus postquam senibus expulsis quod uoluit 1
effecit, se iam solum totius orbis dominum [esse] ferebat.
nam Constantium quamuis priorem nominari esset necesse,
contemnebat, quod et natura mitis esset et ualitudine corporis
impeditus. hunc sperabat breui obiturum, et si non obisset, 2
uel inuitum exuere facile uidebatur. quid enim faceret, si a

leius, 'concio—conuocetur' inquit *Gale,* consurgit *Tollius,* infit *alter anonymus p. 70,* inquit *del. Heumann*

2 omnium *in marg. clariore scriptura repetitum, C* 4 Maximinum *Bal,* maximianum *C* 5 ᾽asstabat *C* stare inter se *et in marg.* esitare inter se *C, unde* haesitare *LeNourry,* sciscitari *Bal,* susurrare *(om.* susum*) Bauldri,* quaeritare *Buenemann* constantinum *C, corr. Bal* 6 esse *C, corr. Bal* 8 exutum *Bal (in Erratis),* exuto *C* 9 *an* medio? *cf. Proleg. adn. 6* 10 inspirate *C, corr. Bal* nouitatem *C, corr. Bal* 15 post tridie *C* 20 effecit *Columbus, item Bentleius (Buenemann confert Lact. Inst. VI 14, 10. 15, 17),* et fecit *C* esse *del. Columbus* ferebat *Bal,* ferebatur *C;* esse rebatur *Bauldri* 23 inpeditus *C* obisset *Bal,* nouisset *C*

3 tribus cogeretur imperium deponere? habebat ipse Licinium
ueteris contubernii amicum et a prima militia familiarem,
cuius consiliis ad omnia regenda utebatur, sed eum Caesarem
facere noluit, ne filium nominaret, ut postea in Constantii
4 locum nuncuparet Augustum atque fratrem, tunc uero ipse
principatum teneret ac pro arbitrio suo debacchatus in orbem
terrae uicennalia celebraret ac substituto Caesare filio suo,
f. 7a qui tunc erat nouennis, et ipse deponeret; | ita cum imperii
summam tenerent Licinius ac Seuerus et secundum Caesarum
nomen Maximinus et Candidianus, inexpugnabili muro circum-
5 saeptus securam et tranquillam degeret senectutem. huc con-
silia eius tendebant. sed deus, quem sibi fecit infestum, cuncta
illius cogitata dissoluit.

1 21. Adeptus igitur maximam potestatem ad uexandum
2 orbem, quem sibi patefecerat, animum intendit. nam post
deuictos Persas, quorum hic ritus, hic mos est, ut regibus
suis in seruitium se addicant et reges populo suo tamquam
familia utantur, hunc morem nefarius homo in Romanam ter-
ram uoluit inducere: quem ex illo tempore uictoriae sine pu-
3 dore laudabat. et quia id aperte iubere non poterat, sic age-
bat, ut et ipse libertatem hominibus auferret. in primis ho-
nores ademit. torquebantur ab eo non decuriones modo, sed
primores etiam ciuitatum, egregii ac perfectissimi uiri, et
quidem in causis leuibus atque ciuilibus. si morte digni uide-
4 rentur, cruces stabant, sin minus, compedes parati. matres

3 cuius *bis, prius er., C* gerenda *Bauldri, item Bentleius* 4 *in C ante* ut *in spatio 2 litterarum* ūl *(sic) uideri esse dicit Lenglet (unde* uel *add.*, sed *Fritzsche), sed nihil nisi solitum interuallum est; iam Bauldri* <et> ut *coni.* constanti *C* 7 hac *C, corr. Bal* 8 <et> ita *Bauldri* 10 circumseptus *C* 11 huc—tendebant *Graeuius,* hoc consilio eis ostendebant *C;* hoc consilia ei ostendebant *Bal* 18 familia *Bal,* milia *C* 20 sic] <clam> sic *Columbus,* id *Heumann* 21 et ipse] reapse *Heumann,* tacite *Buenemann,* ut tectim per se *Arntzenius, Panegyr. ueter. I p. 43* 23 ciuitatum *s. l. ex* ciuitatis *C* 24 causis *ex* laudis *C* 25 cōpedes *C*

familias ingenuae ac nobiles in gynaeceum rapiebantur. si
quis esset uerberandus, defixi in stabulo pali quattuor stabant,
ad quos nullus umquam seruus distendi solebat. quid luso- 5
rium uel delicias eius referam? habebat ursos ferociae ac
magnitudinis suae simillimos, quos toto imperii sui tempore
elegerat. quotiens delectari libuerat, horum aliquem adferri
nominatim iubebat. his homines non plane comedendi, sed 6
obsorbendi obiectabantur: quorum artus cum dissiparentur,
ridebat suauissime nec umquam sine humano cruore cenabat.
dignitatem non habentibus poena ignis fuit. id exitii primo 7
aduersus Christianos permiserat datis legibus, ut post tor-
menta damnati lentis ignibus urerentur. qui cum deligati 8
fuissent, subdebatur primo pedibus lenis flamma tamdiu, donec
callum solorum contractum igni ab ossibus reuelleretur. de- 9
inde incensae faces et extinctae admouebantur singulis mem-
bris, ita ut locus nullus in corpore relinqueretur intactus.
et inter haec suffundebatur facies aqua frigida et os umore
abluebatur, ne arescentibus siccitate faucibus cito spiritus
redderetur: quod postremo accidebat, cum per multum diem 10
decocta omni cute uis ignis ad intima uiscera penetrasset.
hinc rogo facto cremabantur corpora iam cremata. lecta ossa 11
et in puluerem comminuta iactabantur in flumina ac mare.

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES c. 21, 6 (artus—dissiparentur). 11 (lecta ossa eqs.)] Lact. Inst. V 11, 6.

1 ingun[u]ę *C* geniceum *C* 2 quatuor *C* 4 ferociae—suae *Bal,* ferocia ac magnitudinis sue *C;* ferocia ac magnitudine sui simillimos *anonymus p. 48, item Bentleius,* ferociae ac magnitudini suae *Heumann; pro* magnitudinis *coni.* fortitudinis *'aut sim.' Cramer, In Iuuenalis satiras commentarii uetusti (1823) p. 625 ad p. 139, 25, sed cf. c. 9, 3* 6 conlegerat (c̄legerat) *Halm* 8 absorbendi *Columbus* 9 saeuissime *Cramer p. 139 s.* 10 id exitii *Nic. Heinsius (*et exitii *iam Columbus),* et exilii *C;* et exemplum *Boherellus,* et illam *Tollius;* et eculei. id primo *Ellis, Journ. of philol. uol. XIV 88* 11 promserat *Graeuius* latis *Graeuius* 12 delegati *C* 13 subdeba*tur *(n er.) C* 14 reuellere*tur *(n er.) C* 17 humore *C* 19 accedebat *C, corr. Bal* cum *ed. Oxon. 1680, item Bentleius,* tunc *C* 22 et *bis C* flumina *Columbus, item Bentleius,* flumine *C;* flumen *Heumann; cf. Proleg. adn. 6* ac] aut *Heumann*

1 22. Quae igitur in Christianis excruciandis didicerat, con-
2 suetudine ipsa in omnes exercebat. nulla <poena> penes eum
leuis, non insulae, non carceres, non metalla, sed ignis, crux,
3 ferae in illo erant cotidiana et facilia. domestici et admini-
stratores lancea emendabantur. in causa [poena] capitis [et]
animaduersio gladii admodum paucis quasi beneficium defere-
batur, qui ob merita uetera impetrauerant bonam mortem.
4 iam illa <prae> his leuia fuerunt: eloquentia extincta, causi-
f. 7b dici | sublati, iure consulti aut relegati aut necati, litterae
autem inter malas artes habitae et qui eas nouerant, pro ini-
5 micis hostibusque protriti et execrati. licentia rerum omnium
solutis legibus adsumpta et iudicibus data. iudices militares
humanitatis litterarum rudes sine adsessoribus in prouincias
immissi.
1 23. At uero illud publicae calamitatis et communis luctus
omnium fuit, census in prouincias et ciuitates semel missus.
censitoribus ubique diffusis et omnia exagitantibus hostilis
2 tumultus et captiuitatis horrendae species erant. agri gle-
batim metiebantur, uites et arbores numerabantur, animalia
omnis generis scribebantur, hominum capita notabantur, in
ciuitatibus urbanae ac rusticae plebes adunatae, fora omnia
gregibus familiarum referta, unus quisque cum liberis, cum
seruis aderant, tormenta ac uerbera personabant, filii aduersus

2 poena penes eum *Bal (cf. ad u. 5)*, poenis eum *C;* e poenis eorum *Bauldri,* poena tum *Heumann,* e poenis tum *Buenemann* 3 n̄ in sole. n̄ in carceris *C, corr. Bal* 4 fere *C* in—cotidiana *Bal,* in illa erant cotidiano *C;* in illos erant cotidiana *Bauldri,* haec illi erant cotidiana *Heumann* 5 in—gladii *Bal,* In causa pęna *('uox* poena *in hunc locum irrepsit ex superiore' [u. 2] Bal, immo ex marg.)* capitis et animaduersi agladii *C;* in curia poena capitis et animaduersio gladii *Lenglet* 6 beneficium *Columbus,* beneficii *C;* beneficii loco *Bal* 7 impetrauerunt *Halm* bona morte *C, corr. Bal* 8 <prae> his *Gale,* hic *Boherellus,* huic *Lenglet* fuerunt *Bauldri,* fuerant *C* 13 literarum *C;* <et> litterarum *anonymus p. 48* 14 inmissi *C* 16 omnium] initium *Gale, sed cf. Buenemannum* ciuitatis, *s. l. corr., C* simul *Gale* 19 mitiebantur *C* 21 fora *Columbus,* foras *C* 22 *ad* unus quisque—aderant *cf. c. 37, 1 (*mergebantur*)*

parentes suspendebantur, fidelissimi quique serui contra domi-
nos uexabantur, uxores aduersus maritos. si omnia defecerant, 3
ipsi contra se torquebantur et cum dolor uicerat. adscribe-
bantur quae non habebantur. nulla aetatis, ualitudinis excu- 4
satio. aegri et debiles deferebantur, aestimabantur aetates sin-
gulorum, paruulis adiciebantur anni, senibus detrahebantur.
luctu et maestitia plena omnia. quae ueteres aduersus uictos 5
iure belli fecerant, et ille aduersus Romanos Romanisque sub-
iectos facere ausus est, quia parentes eius censui subiugati
fuerant, quem Traianus Daciis assidue rebellantibus poenae
gratia uictor imposuit. post hoc pecuniae pro capitibus pen- 6
debantur et merces pro uita dabatur. non tamen isdem cen-
sitoribus fides habebatur, sed alii super alios mittebantur
tamquam plura inuenturi, et duplicabatur semper, illis non
inuenientibus, sed ut libuit addentibus, ne frustra missi uide-
rentur. interea minuebantur animalia et mortales obibant et 7
nihilo minus soluebantur tributa pro mortuis, ut nec uiuere
iam nec mori saltim gratis liceret. mendici supererant soli a
quibus nihil exigi posset: quos ab omni genere iniuriae tutos
miseria et infelicitas fecerat. atquin homo pius misertus est 8
illis, ut non egerent. congregari omnes iussit et exportatos
nauiculis in mare mergi. adeo hominem misericordem, qui
prouiderit ne quis illo imperante miser esset! ita dum cauet 9
ne quis simulatione mendicitatis censum subterfugiat, multitu-
dinem uerorum miserorum contra omne ius humanitatis occidit.

2 *post* omnia *4 litt. ut uid. er. (*d*d* *agnoscitur) C* 4 *ante* ualitudinis *add.* nulla *Graeuius,* aut *Nic. Heinsius,* uel *Heumann* 5 defferebantur *C* 7 ueteres] uictores *Bal (in Erratis), ad* uictores *Bentleius* ueteres *ex C ascrips.* 8 et] ea *edit. Oxon. 1680,* haec *Lenglet* subiectis *C, corr. Bal* 10 Daciis *defendit Lenglet,* datiis *C;* Dacis *Bal, fort. recte* pęne *C, corr. Bal* 11 inposuit *C* post haec *anonymus p. 49* 12 hisdem *C* 17 nihilo *Columbus,* nihil *C* 19 possit *C, corr. Bal* iniuriae tutos *Bal (in Erratis),* iniuria aetatis *C* 20 infelicitas *ex* infelicitatis *C* fecerat *ex* fecerit *C* pius *Tollius,* impius *C* 21 illis. ut non egerent, congregari *cum C distingui mauult Halm p. 163* 23 cauet *Columbus,* cauit *C* 25 uerorum *Bauldri,* uirorum *C;* uere *Heumann*

1 24. Iam propinquauit illi iudicium dei secutumque tempus
2 est quo res eius dilabi ac fluere coeperunt. nondum animum
intenderat ad euertendum pellendumue Constantium, dum est
occupatus his rebus quas superius exposui: et expectabat
3 obitum eius, sed tam celeriter non putabat obiturum. qui
cum grauiter laboraret, miserat litteras, ut filium suum Con-
stantinum remitteret sibi uidendum, quem iam dudum <frustra
f. 8a 4 repetierat>. ille uero nihil minus uolebat. nam et in insidiis
saepe iuuenem adpetiuerat, quia palam nihil audebat, ne contra
se arma ciuilia et, quod maxime uerebatur, odia militum
concitaret, <et> sub obtentu exercitii ac lusus feris illum
5 obiecerat, sed frustra, quoniam dei manus hominem prote-
gebat. qui illum de manibus eius liberauit in ipso cardine.
namque saepius <rogatus> cum iam diu negare non posset,
dedit illi sigillum inclinante iam die praecepitque, ut postridie
mane acceptis mandatis proficisceretur, uel ipse illum occa-
sione aliqua retentaturus uel praemissurus litteras, ut a Se-
6 uero teneretur. quae cum ille prospiceret, quiescente iam
imperatore post cenam properauit exire sublatisque per man-
7 siones multas omnibus equis publicis euolauit. postridie im-
perator cum consulto ad medium diem usque dormisset, uo-

2 delabi *C, corr. Bal* 7 frustra repetierat *(aut* non uiderat *'aut aliquid simile') add. Bal;* uidendum. iam dudum uero ille *Heumann,* uidendum, et quidem iam dudum *(quod 'à l'instant' interpretatur).* ille uero *Duebner* 8 in *del. Boherellus et plerique, item Bentleius lineis inclusit et in marg.* d *ascripsit, sed cf. c. 31, 2* in nomine; *Brandt, die Entstehungsverhältnisse p. 50* 11 et *add. Tollius* 12 protegebat. qui—liberauit. in ipso cardine namque *anonymus p. 49, item Bentleius* 14 saepius <rogatus> *Boherellus,* sepius *C;* serius *Graeuius,* saepius petitum *('aut quid simile') Le Nourry;* diutius *Bal (in Erratis);* negare *Bal ibid.,* necare *C;* diu negare] denegare *Gale;* cardine, etiamque saepius. cum iam diutius *Bauldri;* cardine. namque saepius petita uenia cum eam diutius *Heumann;* cardine. nam quae saepius negarat, cum iam diutius *Buenemann; item, sed omisso uerbo* negarat *Arntzenius, Panegyr. ueter. II 220* 15 post tridie *C* 18 retineretur *Tollius* 20 multas] singulas *Heumann* auolauit *Heumann* post tridie *C*

cari eum iubet. dicitur ei post cenam statim profectus. in-
dignari ac fremere coepit. poscebat equos publicos, ut eum
retrahi faceret. nudatus ei cursus publicus nuntiatur. uix lacri-
mas tenebat. at ille incredibili celeritate usus peruenit ad 8
patrem iam deficientem, qui ei militibus commendato impe-
rium per manus tradidit. atque ita in lecto suo requiem uitae,
sicut optabat, accepit. suscepto imperio Constantinus Augu- 9
stus nihil egit prius quam Christianos cultui ac deo suo red-
dere. haec fuit prima eius sanctio sanctae religionis restitutae.
25. Paucis post diebus laureata imago eius adlata est ad 1
malam bestiam. deliberauit diu an susciperet. in eo paene 2
res fuit, ut illam et ipsum qui attulerat exureret, nisi eum
amici ab illo furore flexissent admonentes eum periculi, quod
uniuersi milites, quibus inuitis ignoti Caesares erant facti,
suscepturi Constantinum fuissent atque ad eum concursuri
alacritate summa, si uenisset armatus. suscepit itaque ima- 3
ginem admodum inuitus atque ipsi purpuram misit, ut ultro
asciuisse illum in societatem uideretur. iam turbatae rationes 4
eius fuerant nec poterat alterum extra numerum nuncupare,
ut uoluerat. sed illud excogitauit, ut Seuerum, qui erat 5
aetate maturior, Augustum nuncuparet, Constantinum uero
non imperatorem, sicut erat factus, sed Caesarem cum Maxi-
mino appellari iuberet, ut eum de secundo loco reiceret in
quartum.
26. Compositae ei res quodam modo iam uidebantur, cum 1
subito illi alius terror adlatus est, generum ipsius Maxentium
Romae factum imperatorem. cuius motus haec fuit causa.
cum statuisset censibus institutis orbem terrae deuorare, ad 2

5 eis *C, corr. Bal* imperio *C, corr. Bal* 7 optauerat *Halm* 8 quam ut—redderet *Heumann* 9 restitutae *Columbus, item Bentleius,* restituta *C* 11 poene *C* 12 rex *C, corr. Bal; del. Heumann* <et> illam *anonymus p. 50* 15 suscepturi *Bal,* suscepturũ *C* concursuri *Bal,* concursus *C* 16 si uenisset *Bal,* inuenisset *C* in maginem *C, corr. Bal* 18 ascuisse *C* turbatae *Bal,* turba *C* 20 illut *C* 22 Maximino *Bal,* maximiano *C* 25 cõposite *C* quodam *Bal,* quo *C* 26 maxencium *C, sic etiam alias* 28 deuoraret *C, corr. Bal*

hanc usque prosiluit insaniam, ut ab hac captiuitate ne popu-
lum quidem Romanum fieri uellet inmunem. ordinabantur iam
3 censitores qui Romam missi describerent plebem. eodem fere
tempore castra quoque praetoria sustulerat. itaque milites
pauci, qui Romae in castris relicti erant, opportunitatem nancti
f. 8b occisis quibusdam iudicibus non inuito populo, | qui erat con-
4 citatus, Maxentium purpuram induerant. quo nuntio adlato
aliquantum rei nouitate turbatus est nec tamen nimium ter-
ritus. et oderat hominem et tres Caesares facere non poterat.
5 satis uisum est semel fecisse quod noluit. Seuerum arcessit,
hortatur ad recipiendum imperium, mittit eum cum exercitu
Maximiani ad expugnandum Maxentium, et mittit Romam, in
qua milites illi summis deliciis saepissime excepti non modo
6 saluam esse illam urbem, sed ibi uiuere optarent. Maxentius
tanti facinoris sibi conscius, licet iure hereditatis paternos
milites traducere ad se posset, cogitans tamen fieri posse ut
Maximianus socer id ipsum metuens Seuerum in Illyrico relin-
queret atque ipse cum suo exercitu ad se oppugnandum ue-
niret, quaerebat quatenus se a periculo impendente muniret.
7 patri suo post depositum imperium in Campania moranti pur-
puram mittit et bis Augustum nominat. ille uero et rerum
nouarum cupidus et qui deposuerat inuitus, libenter arripuit.
8 Seuerus interim uadit et ad muros urbis armatus accedit.
statim milites sublatis signis abeunt et se <ei> contra quem
9 uenerant, tradunt. quid restabat deserto nisi fuga? sed occur-
rebat iam resumpto imperio Maximianus, cuius aduentu Ra-
10 uennam confugit ibique se cum paucis militibus inclusit. qui

1 capitatione *Heumann, sed cf. c. 23, 1* captiuitatis 5 relicta *C, corr. Bal* oportunitate *C, corr. Bal* 7 maxencius *C, corr. Bal* purpura *Gale* induerat *C, corr. Bal* allato *C* 8 rei *ex* ni *C* 10 arcessiit *C, corr. Bal* 11 et hortatus *Lenglet (sed falso 'ita MS.')* 12 Maxentium *Bal,* maximianum *C* roma *C, corr. Bal* 14 ibi *Bal,* ut *C* 16 possit *C, corr. Bal* ut *s. l. C* 18 a*d *C* obpugnandum *C* 20 camppania *C* 22 quia *Gale* 24 se <ei> *Bauldri,* <ei> se *Gale,* ei *pro* et *Bentleius* 27 qui] ubi *uel* atque *Brandt*

cum uideret futurum ut Maximiano traderetur, dedidit se ipse
uestemque purpuream eidem a quo acceperat, reddidit. quo 11
facto nihil aliud impetrauit nisi bonam mortem. nam uenis
eius incisis leniter mori coactus est. [ab hoc capite suos
persequi.]

27. Herculius uero cum Maximiani nosset insaniam, cogi- 1
tare coepit illum audita nece Seueri inflammatum ira susceptis
inimicitiis cum exercitu esse uenturum et fortasse adiuncto
Maximino ac duplicatis copiis, quibus resisti nullo modo pos-
set, <et> urbe munita et rebus <omnibus> diligenter instructa

1 dedidit se *Heumann,* dedit de se *C;* dedit sese *Bal* 2 eidem *Bal,* et idem *C* 4 ei *Bal* ab hoc—persequi *del. Le Nourry p. 119 Heumann Duebner, notam marginalem mutilatam esse existimat Brandt (ut in C ad c. 30, 5 in marg.* mors maẋ *manu scriptoris codicis additum est; cf. Proleg. adn. 3) in textum delatam, quae integra fuerit* ab hoc capite *(i. e.* capitulo) suos persequi<tur>, *sc. Maximianus Galerius, qui iam non solum Christianos, sed etiam suos, Maxentium generum c. 27, 3 (c. 26, 6) cum Herculio patre eius c. 27, 1 persequitur, uel fort. Maximianus Herculius intellegendus est, qui iam persequitur Maximianum Galerium socerum Maxentii filii sui c. 27, 1, Maxentium filium c. 28, 2 s., Constantinum nepotem eundemque generum c. 29, 3 ss. 30, 1 ss.;* ab hoc *(quod* post hoc *interpretatur Heinsius)* coepit suos persequi *Boherellus et Nic. Heinsius,* ab hoc capite *(i. e 'a Seuero occiso')* suos persequi coepit *uel* ob hoc coepit suos persequi *Buenemann, plura excidisse coni. Columbus Tollius Allix* 6 Hirculius *C* 7 susceptis inimicitiis *scripsit et uerba ex u. 10 huc transposuit (cf. Proleg. adn. 3) Brandt* 9 Maximino *ed. Oxon. 1680 (in Emendat. p. 108),* maximiano *C* 10 et *add. Bauldri* omnibus *(uel cum Tollio* necessariis*) add. et cum Tollio* instructa *scr. Brandt;* urbe munita et rebus ceptis inimi**cis *(*ci *er.)* diligenter instructis *C;* u. m. et rebus ceptis *(sic)* inimicis diligenter instruens *Bal,* et rebus ceptis in itinere diligenter instans *uel* insistens *ed. Oxon. 1680,* et eam *(uel* eamque*)* rebus captis inimicis *(sic ap. Columbum,* inimici *postea ap. Bauldrium)* diligenter instruens *Cuperus,* et rebus coeptis inimica reddita bellum diligenter instruens *Columbus,* et se super ceptis inimicis diligenter instruens *Nic. Heinsius,* et rebus necessariis non minus diligenter instructa *aut* et recentibus copiis non minus diligenter instructa *Tollius,* et praeceptis amicos diligenter instruens *aut* et rebus contra inimicos diligenter instans *uel* insistens *Gale,* et rebus aptis inimicis ('res aptae inimicis *intellegantur*') diligenter instruens *Bauldri,* et rebus coeptis inimicis diligenter

proficiscitur in Galliam, ut Constantinum partibus suis conci-
2 liaret suae minoris filiae nuptiis. ille interea coacto exercitu
inuadit Italiam, ad urbem accedit senatum extincturus, popu-
lum trucidaturus: uerum clausa et munita omnia offendit.
nulla erat spes inrumpendi, oppugnatio difficilis, ad circum-
sedenda moenia non satis copiarum: quippe qui numquam
uiderat Romam aestimaretque illam non multo esse maiorem
3 quam quas nouerat ciuitates. tunc quaedam legiones dete-
stantes scelus, quod socer generum oppugnaret et quod Ro-
mani milites Romam, translatis signis imperium reliquerunt.
4 et iam ceteri milites nutabant, cum ille fracta superbia dimis-
sisque animis Seueri exitum metuens ad pedes militum pro-
f. 9a uolutus orabat ne hosti | traderetur, donec promissis ingentibus
flexit animos eorum et retro signa conuertit ac fugam trepi-
dus capessiuit, in qua opprimi facillime potuit, si cum paucis
5 quispiam sequeretur. quod cum timeret, dedit militibus po-
testatem ut dispersi quam latissime diriperent omnia uel cor-
rumperent, ut si quis insequi uoluisset, utensilia non haberet.
6 uastata est igitur ea pars Italiae qua pestiferum illud agmen
incessit, expilata omnia, mulieres corruptae, uirgines uiolatae,
extorti parentes et mariti, ut filias, ut coniuges, ut opes suas
proderent. abactae tamquam de barbaris praedae pecorum ac
7 iumentorum. hoc modo se ad sedes suas recepit, cum Ro-

instructis *(cum C et Bal) Lenglet,* et receptis militibus diligenter instructa *Heumann,* et rebus eam in inimicos diligenter instruens *Walch,* et rebus et (ac *Fritzsche)* copiis inimicis diligenter instructa *Buenemann et Fritzsche,* et rebus coeptis in inimicos diligenter instructis *Duebner* et rebus coeptis inimicitiis diligenter instructa *Halm p. 165*

2 suae minoris filiae *Bal,* sic minoris familiae *C* 5 circumsedendam *C, corr. Bal;* circumsedendum *cum anonymo p. 51 Duebner* 7 estimaretque *C,* existimaretque *Heumann* 8 detestantes *Bal,* detestande *C;* detestando *Buenemann* 9 obpugnaret *C* 10 imperatorem *Lenglet,* impium *Heumann* 11 nutabant *Bal,* mutabantur *C* dimisisque *C;* demissisque *Columbus,* demissusque animi *Halm* 12 *ante* Seueri *add.* et *Lenglet (sed falso 'ex MS' ascribens)* 14 flexit animos eorum *Bal (in Erratis),* felix animos. quorum *C* 15 obprimi *C* 19 qua *Tollius,* quo *C*

manus quondam imperator, nunc populator Italiae, hostiliter
uniuersa uexasset. olim quidem ille ut nomen imperatoris 8
acceperat, hostem se Romani nominis erat professus, cuius
titulum immutari uolebat, ut non Romanum imperium, sed
Daciscum cognominaretur.

28. Post huius fugam cum se Maximianus alter e Gallia 1
recepisset, habebat imperium commune cum filio. sed iuueni
magis parebatur quam seni, quippe cum prior <esset> et maior
filii potestas, qui etiam patri reddiderat imperium. ferebat 2
iniquo animo senex quod non posset libere facere quae uellet,
et filio suo puerili aemulatione inuidebat. cogitabat ergo ex-
pellere adulescentem, ut sibi sua uindicaret: quod facile uide-
batur, quia milites <ei> erant qui Seuerum reliquerant. ad- 3
uocauit populum ac milites quasi contionem de praesentibus
rei publicae malis habiturus. de quibus cum multa dixisset,
conuertit ad filium manus et illum esse dicens auctorem ma-
lorum, illum principem calamitatum, quas res publica susti-
neret, deripuit ab humeris eius purpuram. exutus ille prae- 4
cipitem se de tribunali dedit et a militibus exceptus est.
quorum ira et clamore perturbatus est senex impius et ab
urbe Roma tamquam Superbus alter exactus [est].

29. Rediens rursus in Gallias, ubi aliquantum moratus 1
est, profectus <est> ad hostem filii sui Maximianum, quasi
ut de componendo rei publicae statu [et] cum eo disputaret,

1 cōdam *C, corr. Bal* imperatorem *C, corr. Bal* hostili iter *C, corr. Bal* 2 uastasset *Bal secund. curis ap. Bauldrium* 4 inmutari *C* 5 Dacicum *Columbus in textu (item Bentleius), in notis* Daciscum *retinet* 6 altere gallie *C, corr. Bal* 8 cum] quod *Gale,* tum *Bauldri* esset *add. Tollius et Heumann* 9 fili *C* 10 quae *anonymus p. 51, item Halm p. 165 conl.* quae uelim c. 18, 11, quo *C;* quod *Bal* 12 adolescentem *C* 13 ei *add. Heumann* 15 abiturus *C* 18 deripuit *Tollius,* diripuit *C* exsutus *C* 21 est] *cf. 23* 22 aliquantulum *Bal; cf. c. 45, 6* 23 est *ex 21 transposuit Brandt, cf. Proleg. adn. 3,* ibique aliquantum moratus profectus est *anonymus p. 52* fili *C* 24 cōponendo *C* et *del. Bal; quod huc delatum esse, cum esset corrigendi causa ascriptum proximo* disputare *(sic C,* disputaret

re autem uera, ut illum per occasionem reconciliationis occi-
deret ac regnum eius teneret exclusus a suo quocumque ue-
2 nisset. aderat ibi Diocles a genero nuper accitus, ut quod
ante non fecerat, praesente illo imperium Licinio daret sub-
stituto in Seueri locum. itaque fit utroque praesente. sic uno
3 tempore sex fuerunt. qua re impeditis consiliis senex Maxi-
mianus tertiam quoque fugam moliebatur: redit in Galliam
plenus malae cogitationis ac sceleris, ut Constantinum impe-
ratorem, generum suum, generi filium, dolo malo circumueniret,
f. 9b et ut posset fallere, deponit regiam uestem. Francorum | gens
4 in armis erat. persuadet nihil suspicanti, ne omnem secum
exercitum duceret, paucis militibus posse barbaros debellari,
ut et ipse haberet exercitum quem occuparet, et ille opprimi
5 posset ob militum paucitatem. credit adulescens ut perito
ac seni, paret ut socero: proficiscitur relicta militum parte
maiore. ille paucis diebus expectatis cum iam Constantinum
aestimaret intrasse fines barbarorum, repente purpuram sumit,
thesauros inuadit, donat ut solet large: fingit de Constantino
6 quae in ipsum protinus reciderunt. imperatori propere quae
gesta sunt, nuntiantur. admirabili celeritate cum exercitu reuo-
lat. opprimitur homo ex improuiso, nondum satis instructus,
7 milites ad imperatorem suum redeunt. occupauerat Massiliam
et portas obserauerat. accedit propius imperator et in muro
adstantem alloquitur, non aspere nec hostiliter, sed rogat

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 24 s.] Panegyr. VII 15 (p. 171, 21 ss. Baehrens).

Bal) coni. Brandt (cf. ad coirent *et* cogerent *c. 36, 4;* dedidit se *c. 26, 10), uix* et <de restituenda concordia> *uel sim. fuisse uid.*

1 per occasionem *Bal,* pro occasione *C* 2 suo. quo cum uenisset *anonymus p. 52 (conferri potest p. 191, 7)* 5 locum *Columbus, item Bentleius,* loco *C; cf. Proleg. adn. 6* 6 praefuerunt *Bauldri* qua re *anonymus p. 52,* quare *Bal* 7 fugam *Bal,* pugnam *C* 8 contagionis *Bal* 10 posset *Bal,* possit *C* 13 *post* exercitum *ex 12* debellari *repetitum, sed expunctum, C* obprimi *C* 14 posset *Bal,* possit *C* paucitate *C, corr. Bal* adolescens *C* 17 estimaret *C,* existimaret *Heumann* 18 tesauros *C* 19 recciderunt *C* 21 obprimitur *C* inprouiso *C* 23 po·rtas, *post* o *litt. incerta, C* obserrauerat *C*

quid sibi uoluisset, quid ei defuisset, cur faceret quod ipsum
praecipue non deceret. ille uero ingerebat maledicta de muris.
tum subito a tergo eius portae reserantur, milites recipiuntur. 8
attrahitur ad imperatorem rebellis imperator, pater impius,
socer perfidus. audit scelera quae fecit, detrahitur ei uestis et
increpito uita donatur.

30. Sic amisso imperatoris ac soceri honore humilitatis 1
impatiens alias rursus insidias machinatus est, quia semel
habuit inpune. uocat filiam Faustam eamque nunc precibus 2
nunc blandimentis sollicitat ad proditionem mariti, alium di-
gniorem uirum pollicetur: petit, cubiculum patens relinqui et
neglegentius custodiri sinat. pollicetur illa facturam et refert 3
protinus ad maritum. componitur scaena qua manifesto facinus
teneretur. supponitur quidam uilis eunuchus qui pro impera-
tore moriatur. surgit ille nocte intempesta, uidet omnia in- 4
sidiis opportuna. rari excubitores erant et ii quidem longius:
quibus tamen dicit uidisse somnium quod filio suo narrare
uellet. ingreditur armatus et spadone obtruncato prosilit gloria-
bundus ac profitetur quid admiserit. repente se ex altera 5
parte Constantinus ostendit cum globo armatorum. profertur
e cubiculo cadauer occisi: haeret manifestarius homicida et
mutus stupet, quasi

dura silex aut stet Marpesia cautes:

impietatis ac sceleris increpatur. postremo datur ei potestas liberae mortis,

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 23 Vergil. Aen. VI 471.

1 quid *(ante* ei*) Bal,* quod *C* 3 terga *C, corr. Bal* rese*rantur, *litt. incerta er., etiam* r *in ras., C* 4 ad trahitur *C* 9 abiit *Bal,* habuit *Bentleius (ex C) ascrips.* 13 cōponitur *C* schena *C* 14 subponitur *C* eunucus *C* 15 imtempesta *C* 16 oportuna *C* ex******tores (cubi *superscr.*) *C* hii *C* 17 uidisse <se> *anonymus p. 53* 18 prosilit *Tollius,* prosiliit *C* 19 quid admiserit *(uel* quod admiserat*) Tollius,* quod admiserit *C* 23 sil*** (ex *superscr.*) *C* cautis *C, e Vergilio corr. Columbus*

ac nodum informis leti trabe nectit ab alta.
6 ita ille Romani nominis maximus imperator, qui post longum temporis interuallum cum ingenti gloria uiginti annorum uota celebrauit, eliso et fracto superbissimo gutture uitam detestabilem turpi et ignominiosa morte finiuit.
1 31. Ab hoc deus religionis ac populi sui uindex oculos
f. 10a ad Maximianum alterum transtulit, nefandae persecutionis | auctorem, ut in eo et<iam suae u>im maiestatis ostenderet.
2 iam de agendis et ipse uicennalibus cogitabat. <et ut>, qui iam dudum prouincias afflixerat auri argentique indictionibus factis, quae promiserat redderet, etiam in nomine uicennalium
3 securem alteram <iis> inflixit. qua uexatione generis humani exactio celebrata sit maxime rei annonariae, quis enarrare digne potest? officiorum omnium milites uel potius carnifices singulis adhaerebant. cui prius satisfieret, incertum, uenia non

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 1 Vergil. Aen. XII 603.

1 ac] et *Vergil.* nodum, n *ras. ex* m *ut uid., C* *in marg. manu scriptoris codicis* mors max̄ *ascriptum est* 2 post *(aut* per—interuallum <dominatus> *quod recepit Duebner) Tollius,* ꝑ *C* 3 interuallo *C, corr. Bal* 6 religionis, re *in ras., C* 8 *in C post* in eo & *cum parte marginis superioris folii 10a particula primi uersus spatium 10 f. hastarum continens abscissa est, sequitur spatium 6 hastarum, in quo iam Baluzius nihil certi legere poterat, post hanc lacunam superest* ım; *Le Nourry* ut in eo et<iã suę u>im, *quod recepimus, Bal* ut in eo etiam uim, *anonymus p. 53* ut in eo etiam uirtutem *coni.* 9 uicinalibus *C, corr. Bal post* cogitabat *per spatium 6 f. hastarum scriptura plane euanuit, iam Baluzius lacunam indicat;* <et ut> *coni. Gale,* ut diis suis *Columbus,* et ut is *Cuperus; cf. etiam ad u. 12* 11 reddiret *(sic) C, corr. Bal* in *Gale Buenemann alii damnant, sed cf. ad p. 200, 8* 12 securim *Columbus* iis *add. Brandt* inflixit *Graeuius (cf. etiam Buenemannum),* afflixit *C* *locum 9—11 sic constituebat ed. Oxon. 1680* et qui—factis, ut quae *eqs., Graeuius sic* qui—factis, quae promiserat reddere *(*'reddere nimirum uicennalia est agere, celebrare, edere'*)* <uero> uexatione *Brandt* 13 annonariae, quis *Bal, item Halm p. 165,* annonaria. Et quis *C;* annonariae, ecquis *Le Nourry* 15 uenia—multiplices *Bal (in Erratis),* ueniam non habentibus nullas abstinendi multiplicis *C;* uenia non habentibus nulla abstinendi, multiplices *ed. Oxon. 1680*

habentibus nulla. sustinendi multiplices cruciatus, nisi exhibe-
retur statim quod non erat. multis custodiis circumsaepto 4
nulla respirandi facultas, nullo tempore anni uel exigua requies.
frequens super isdem hominibus uel ipsis iudicibus uel mili-
tibus iudicum pugna. nulla area sine exactore, nulla uindemia
sine custode, nihil ad uictum laborantibus relictum. quae
quamquam intolerabilia sint, eripi ab ore hominum cibos
labore quaesitos tamen sustentabile aliquo modo uel spe futu-
rorum. quid uestis omnis generis? quid aurum? quid argen- 5
tum? nonne haec necesse est ex uenditis fructibus comparari?
unde igitur haec, o dementissime tyranne, praestabo, cum
omnes fructus auferas, uniuersa nascentia uiolenter eripias?
quis ergo non bonis suis euersus est, ut opes, quae sub im- 6
perio eius fuerunt, conraderentur ad uotum, quod non erat
celebraturus?

32. Nuncupato igitur Licinio imperatore Maximinus iratus 1
nec Caesarem se nec tertio loco nominari uolebat. mittit ergo 2
ad eum saepe legatos, orat sibi pareat, dispositionem suam
seruet, cedat aetati et honorem deferat canis. at ille tollit 3
audacius cornua et praescriptione temporis pugnat: sese prio-
rem esse debere, qui prior sumpserit purpuram; preces eius
et mandata contempsit. dolet bestia et mugit, quod cum ideo 4
ignobilem fecisset Caesarem, ut sibi obsequens esset, is tamen
tanti beneficii sui oblitus uoluntati ac precibus suis impie

2 circumsepto *C* 4 hisdem *C* 6 quae—quaesitos *Boherellus, item Graeuius, nisi quod* eripi a labro *scribit et post* quaesitos *uirgulam ponit,* Que quam tolerabilia sint eripi a labore hominum cibos labore questos *C;* quamquam intolerabile sit eripi ab ore hominum cibos labore quaesitos *Bal (in Erratis);* quae cum intolerabilia sint *ed. Oxon. 1680; alia ap. Bauldrium* 7 *ad* a labore *(sic Le Nourry) etiam Bentleius* ab ore *ascrips.* 8 sustentabile] tolerabile *Bal,* sustentabantur *Heumann,* sustentabilia *Halm* futurorum <fructuum> *Cellarium secutus Heumann* 9 quod aurum quod argentum *C, corr. Bal* 11 haec *Bauldri,* hoc *C* 16 Maximinus *Bal,* maximianus *C* 20 praescriptionem *C, corr. Bal* 22 contemnit *Tollius* rugit *Bauldri* cum *Boherellus,* eum *C;* quem *Nic. Heinsius;* quod eum adeo—esset, et is *Bauldri* 23 his *C*

5 repugnaret. uictus contumacia tollit Caesarum nomen et se
Liciniumque Augustos appellat, Maximinum et Constantinum
filios Augustorum. Maximinus postmodum scribit quasi nun-
tians in campo Martio proxime celebrato Augustum se ab
exercitu nuncupatum. recepit ille maestus ac dolens et uni-
uersos quattuor imperatores iubet nominari.

1 33. Iam decimus et octauus annus agebatur, cum per-
cussit eum deus insanabili plaga. nascitur ei ulcus malum in
2 inferiori parte genitalium serpitque latius. medici secant cu-
rant. sed inducta iam cicatrice scinditur uulnus et rupta uena
fluit sanguis usque ad periculum mortis. uix tamen cruor
f.10b sistitur. noua ex integro cura. | tandem perducitur ad cicatri-
3 cem. rursus leui corporis m<otu u>ulneratur: plus sanguinis
quam ante decurrit. albescit ipse atque absumptis uiribus
4 tenuatur. et tunc quidem riuus cruoris inhibetur. incipit uulnus
non sentire medicinam: proxima quaeque cancer inuadit et
quanto magis circumsecatur, latius saeuit, quanto curatur,
increscit.

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES c. 33, 1. 7—9] Euseb. H. E. VIII 16, 4 s. Vit. Const. I 57, 1 s.

1 <tandem eius> contumacia *Heumann* 2 Maximinum *Bal (secund. curis ap. Bauldrium secutus Columbum qui* Maximinum, Maxentium et Constantinum *proposuerat),* maxencium *C* 3 Maximinus] Maxentius *Buenemann Fritzsche* 5 nuncupato *C, corr. Bal* 6 $\overset{or}{\text{IIII}}$ *C* nominari *Toinard,* munerari *C;* numerari *Bal* 9 curant] urunt *Boherellus, item Bentleius,* <urunt> curant *Columbus* 10 scinditur *Bal (in Erratis, quod probat Halm p. 162, in textu* inductam iam cicatricem scindit, *Graeuius* rescindit, *cf. Lact. Inst. VI 24, 21* rescissis uulneribus*),* scindit *C;* scindit se *Columbus* 11 uix tamen *s. l. ex* uitamen *C;* uix tandem *cum Boherello et Galio Duebner* 12 tandem *Boherellus,* tamen *C* perdicitur *C, corr. Bal* 13 *post* corporis m *particula primi uersus folii 10 b spatium 10 f. hastarum continens interiit (cf. ad p. 208, 9), post* ulneratus *superest;* m<otu u>ulneratus *Bal (in Erratis);* motione *Lenglet;* uulneratur *Gale;* uulnerato plus *Columbus;* uulnere rescisso *Tollius,* uulnus natum *Brandt* 16 proxima *Bal,* pro maxima *C* 17 seuit *C,* serpit *anonymus p. 55* 18 increscit] aegrescit *Gale*

cessere magistri,
Phillyrides Chiron Amythaoniusque Melampus.
undique medici nobiles trahuntur: nihil humanae manus pro-
mouent. confugitur ad idola: Apollo et Asclepius orantur, 5
remedium flagitatur. dat Apollo curam: malum multo peius
augetur. iam non longe pernicies aberat et inferiora omnia 6
corripuerat. conputrescunt forinsecus uiscera et in tabem sedes
tota dilabitur. non desinunt tamen infelices medici uel sine
spe uincendi mali fouere curare. repercussum medellis malum 7
recidit introrsus et interna comprehendit, uermes intus crean-
tur. odor it non modo per palatium, sed totam ciuitatem
peruadit. nec mirum, cum iam confusi essent exitus stercoris
et urinae. comestur a uermibus et in putredinem corpus cum 8
intolerandis doloribus soluitur.

clamores simul horrendos ad sidera tollit,
quales mugitus, fugit cum saucius aram
taurus.

adponebantur ad sedem fluentem cocta et calida animalia, ut 9
uermiculos eliceret calor. quis resolutis inaestimabile scatebat
examen et tamen multo maiorem copiam tabescendorum uisce-

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 1 s.] Vergil. Georg. III 549 s. 11 ss. p. 212, 5 ss. p. 214, 5 ss.] II Machab. 9, 9 ss. 13. 28. 15 ss.] Vergil. Aen. II 222 ss.

2 phillides. cirona. metomus. melāphius *C, ex Vergil. corr. ed. Oxon. 1680* 3 contrahuntur *Graeuius* 5 ⟨non⟩ dat *Gale,* negat *Heumann* 7 sedis *C, corr. Bal* 9 repercussum medelis *Toinard,* repercussis medullis *C;* repercussis medelis *Nic. Heinsius,* percussis medullis *Graeuius* 10 recedit *Gale* cōpraehendit *C* 11 odor it *Brandt,* odoritatem *C (librario iam proximum* ciuitatem *obuersabatur);* odor teter *(om.* it*) Bal in Erratis ed. 1679,* odoris diritas *secund. curis ap. Bauldrium,* odor autem *ed. Oxon. 1680,* odoritas tetra *Cuperus,* odor ita teter *uel* odoris foetor *Columbus,* odor it autem *Nic. Heinsius Boherellus Is. Vossius (sed hic 'uel* is autem'*) alii,* odor itat (iam) *Schoell* 13 comestur *Columbus,* cōmestus *C;* urinae comesti a uermibus *Bal (in Erratis)* 14 intole*randis *(a? er.) C* 16 qualis *Vergil.* fugit cum saucius aram *Vergil.,* fingit saucius *C* 18 apponebantur *C* 19 eligeret *C, corr. Bal* quis *pro* quibus *errore librarii ortum uid.* 20 tabescentium *Columbus et alii, sed ad* tabescendorum *cf. Sittl, Archiu. lexicogr. et gramm. lat. I 520*

10 rum pernicies fecunda generauerat. iam diuerso malo partes
corporis amiserant speciem. superior usque ad uulnus aruerat
et miserabili macie cutis lurida longe inter ossa consederat,
inferior sine ulla pedum forma in utrium modum inflata discre-
11 uerat. et haec facta sunt per annum perpetem, cum tandem
malis domitus deum coactus est confiteri. noui doloris urgentis
per interualla exclamat se restituturum dei templum satisque
pro scelere facturum. et iam deficiens edictum misit huius-
modi:

1 34. Inter cetera quae pro rei publicae semper
commodis atque utilitate disponimus, nos quidem
uolueramus antehac iuxta leges ueteres et publi-
cam disciplinam Romanorum cuncta corrigere at-
que id prouidere, ut etiam Christiani, qui paren-
tum suorum reliquerant sectam, ad bonas mentes
2 redirent, siquidem quadam ratione tanta eosdem
Christianos uoluntas inuasisset et tanta stultitia
occupasset, ut non illa ueterum instituta seque-
rentur, quae forsitan primum parentes eorundem

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 5 ss.] Euseb. H. E. VIII 17, 1. Vit. Const. I 57, 3. 10—p. 213, 22. hoc edictum in Graecum conuersum extat ap. Eusebium, H. E. VIII 17, 3—10; cf. ibid. § 11: ταῦτα κατὰ τὴν τῶν Ῥωμαίων φωνὴν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν κατὰ τὸ δυνατὸν μεταβληθέντα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. ex Eusebio 'rursus transfudit in Latinum' Rufinus H. E. VIII 19. — cf. Belser, *Grammatisch-kritische Erklärung von Laktantius de mortibus persecutorum cap. 34.* progr. gratulator. Gymnasii Ellwangensis, 1889.

1 secunda *Bal* 2 admiserant *C, corr. Bal* 3 luride *C, corr. Bal* 4 increuerat *Graeuius,* et distenta erat *Heumann,* distenderat *('pro* se distenderat*') Buenemann* 6 noua ui doloris urgentis *aut* urgente *Columbus,* et ui doloris urgentis *Gale,* nam ui doloris urgente *Heumann, pro* noui *anonymus p. 55* tunc *uel* nunc 7 restiturum *C, corr. Bal* 8 emisit *Heinsius et alii* 10 *ap. Euseb. H. E. VIII 17, 3 edictum inducitur formula salutis continente nomina et titulos Galerii, Constantini, Licinii cum uerbis* ἐπαρχιώταις ἰδίοις χαίρειν 12 ante ac *C, corr. Bal* 15 secta *C, corr. Bal* 16 quadam ratione] τινὶ λογισμῷ *Euseb. § 7* 17 uoluntas] πλεονεξία *Euseb. (i. e.* adrogantia, obstinatio*)* 19 parentes eorundem] καὶ οἱ γονεῖς αὐτῶν *Euseb.*

constituerant, sed pro arbitrio suo atque ut isdem
erat libitum, ita sibimet leges facerent quas ob-
seruarent, et per diuersa uarios populos congre-
garent. denique cum eiusmodi nostra iussio ex- 3
titisset, ut ad ue|terum se instituta conferrent, f. 11a
multi periculo subiugati, multi etiam deturbati
sunt. atque cum plurimi in proposito perseuera- 4
rent ac uideremus nec diis eosdem cultum ac reli-
gionem debitam exhibere nec Christianorum deum
obseruare, contemplatione mitissimae nostrae cle-
mentiae, intuentes et consuetudinem sempiter-
nam, qua solemus cunctis hominibus ueniam in-
dulgere, promptissimam in his quoque indulgen-
tiam nostram credidimus porrigendam, ut denuo
sint Christiani et conuenticula sua componant,
ita ut ne quid contra disciplinam agant. <per> 5
aliam autem epistolam iudicibus significaturi
sumus quid debeant obseruare. unde iuxta hanc
indulgentiam nostram debebunt deum suum orare
pro salute nostra et rei publicae ac sua, ut undi-
que uersum res publica praestetur incolumis et
securi uiuere in sedibus suis possint.

1 hisdem *C* ut isdem erat libitum] ὡς ἕκαστος ἐβούλετο *Euseb.* 2 ita—congregarent] οὕτως ἑαυτοῖς καὶ νόμους ποιῆσαι καὶ τούτους παραφυλάττειν, καὶ ἐν διαφόροις διάφορα πλήθη συνάγειν *Euseb., unde* sibimet <et> leges *anonymus p. 56* 4 denique] τοιγαροῦν *Euseb. § 8, unde* proinde *Heumann* 6 multi—deturbati sunt] πλεῖστοι μὲν κινδύνῳ ὑποβληθέντες, πλεῖστοι δὲ ταραχθέντες παντοίους θανάτους ὑπέφερον *Euseb., unde* perturbati <et uariis mortibus affecti> sunt *Heumann* 7 atqui *Gale,* at *Heumann, sed* καὶ *Euseb. § 9* 10 contemplatione *Graeuius,* contemplationem *C;* ἀφορῶντες εἰς τὴν ἡμετέραν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν διηνεκῆ συνήθειαν *Euseb.* 13 promtissimam *C* in his quoque] καὶ ἐν τούτῳ *Euseb.,* his quoque *anonymus p. 56* 14 credidimus *Bal,* credimus *C,* ἐνομίσαμεν *Euseb.* 15 cōponant *C;* καὶ τοὺς οἴκους, ἐν οἷς συνήγοντο, συνθῶσιν *Euseb.* 16 per *add. Buenemann ex Eusebio* δι' ἑτέρας δὲ ἐπιστολῆς; alia autem epistola *Bal* 18 debeant *Bal,* debent *C;* τί αὐτοὺς παραφυλάξασθαι δεήσει *Euseb.* 21 praestetur incolumis *anonymus*

1 35. Hoc edictum proponitur Nicomediae pridie Kalendas
2 Maias ipso octies et Maximino iterum consulibus. tunc apertis
carceribus, Donate carissime, cum ceteris confessoribus e
custodia liberatus es, cum tibi carcer sex annis pro domicilio
3 fuerit. nec tamen ille hoc facto ueniam sceleris accepit a deo,
sed post dies paucos commendatis Licinio coniuge sua et filio
atque in manum traditis, cum iam totius corporis membra
4 diffluerent, horrenda tabe consumptus est. idque cognitum
Nicomediae *** mensis eiusdem, cum futura essent uicennalia
Kalendis Martiis impendentibus.

1 36. Quo nuntio Maximinus audito dispositis ab Oriente
cursibus peruolauit, ut prouincias occuparet ac Licinio morante
omnia sibi usque ad fretum Chalcedonium uindicaret, ingres-
susque Bithyniam, quo sibi ad praesens fauorem conciliaret,
2 cum magna omnium laetitia sustulit censum. discordia inter
ambos imperatores ac paene bellum. diuersas ripas armati
tenebant, sed condicionibus certis pax et amicitia componitur
3 et in ipso freto foedus fit ac dexterae copulantur. redit ille
securus et fit qualis in Syria et in Aegypto fuit. inprimis
indulgentiam Christianis communi titulo datam tollit subor-

p. 56 ex Eusebio § 10 ἵνα κατὰ πάντα τρόπον καὶ τὰ δημόσια παρασχεθῇ ὑγιῆ, perstetur incolūnis *C;* perstet incolumis *Bal*

1 kł *C* 2 ipsa *C, corr. Bal* occies *C* Maximino *Bal,* maximiano *C* 4 e *Bal,* et *C;* ex *Halm* 7 manum *Tollius,* manu *C; cf. Proleg. adn. 6* 8 diffluerent *Tollius,* defluerent *C* 9 nicomedie *C; intercidisse aliquid uidit Columbus, qui* medio *suppleuit, item Bentleius et alii,* <sub finem> *uel* <in fine> *uel* <Idibus> *Bauldri,* <Id.> *etiam Lenglet (qui falso dicit 'in MS. esse uacuum duarum dumtaxat litterarum spatium', nil est nisi solitum inter bina uerba interuallum),* Nicomediae **<die> *Halm p. 163* futuram *C, corr. Bal* 10 kł. mār. *C* 11 Maximinus *Bal,* maximianus *C* 12 prouolauit *Heumann* prouincias <proximas> *cum Bauldrio Duebner* 13 calcedonum *C, corr. Bal* 14 Bithyniam *Bal,* bhianiam *C* 15 sustulit *Columbus et alii,* sustollit *C* discordia *Bal,* discordiam *C;* discordia inde *Tollius,* discordia iam *anonymus p. 57* 16 paene *Bal,* paena *C* 17 cōponitur *C* 18 freto *Bal,* fretu *C, quam formam uulgarem recipere noluimus, cf. etiam* freto *c. 45, 4* ad *C, corr. Bal* 20 titulo *'uir reuerendissim.' in ed. Oxon. 1680, item Bentleius et alii,* tutelo *C (quod Bal in ed. 1679 dubitanter retinet, secund.*

natis legationibus ciuitatum quae peterent, ne intra ciuitates
suas Christianis conuenticula extruere liceret, ut suasu coactus
et impulsus facere uideretur quod erat sponte facturus. qui- 4
bus annuens nouo more sacerdotes maximos per singulas ciui-
tates singulos ex primoribus fecit, qui et sacrificia per omnes
deos suos cotidie facerent et ueterum sacerdotum ministerio
subnixi darent operam, <ut> Christiani neque <conuenticula>
fabricarent neque publice aut priuatim coirent, sed compre-
hensos suo iure ad sacrificia cogerent uel iudicibus offerrent.
parumque hoc fuit, nisi etiam prouinciis ex altiore dignitatis 5
gradu singulos quasi pontifices superponeret, | et eos utrosque f. 11b
candidis clamidibus ornatos iussit incedere. facere autem 6
parabat quae iam dudum in Orientis partibus fecerat. nam
cum clementiam specie tenus profiteretur, occidi seruos dei
uetuit, debilitari iussit. itaque confessoribus effodiebantur 7
oculi, amputabantur manus, pedes detruncabantur, nares uel
auriculae desecabantur.

37. Haec ille moliens Constantini litteris deterretur. dissi- 1
mulauit ergo. et tamen si quis <in manus eius> inciderat,
mari occulte mergebantur. consuetudinem quoque suam non
intermisit ut in palatio per singulos dies sacrificaretur. et 2
hoc primus inuenerat, ut animalia omnia quibus uescebatur,

curis ap. Bauldrium aliorum coniecturas titulo *et* tutela *affert);* tutela *ed. Oxon. 1680*

2 licere *C, corr. Bal* suasu] quasi *Bal* 3 Ipulsus *C* 4 maximus *C, corr. Bal* 7 subnexi *C, corr. Bal* opera *C, corr. Bal* ut *add. Bal* neque] ne quid *Gale;* conuenticula *(uel* templa, *hoc iam Maucroix et Bauldri) add. Heumann* 8 coirent *Gale et alii,* colerent *C; cf. ad u. 9* sed] et *Heumann* c̄praehensus *C, corr. Bal* 9 suo* *(s er.) C* cogerent *Bal,* coieret *(sic) C; litteram* i *ad corrigendum* colerent *u. 8 destinatam in hanc uocem inlatam esse coni. anonymus p. 57* 12 chlamydibus *Bal* 13 iam dudum *om. Bal* 18 litteris *Bal,* litteras *C* 19 in manus eius *Bauldrium et Maucroixium secuti inseruimus* 20 mergebatur *cum Bal omnes edd., sed cf. c. 23, 2* unus quisque—aderant *(et c. 40, 2* utraque—necabantur*); Tacit. Ann. II 24* ut quis—reuenerat, — narrabant 21 palatium *C, corr. Bal*

non a coquis, sed a sacerdotibus ad aras immolarentur nihil-
que prorsus mensae adponeretur nisi aut delibatum aut sacri-
ficatum aut perfusum mero, ut quisquis ad cenam uocatus
3 esset, inquinatus inde atque impurus exiret. in ceteris quo-
que magistri sui similis. nam si quid reliqui uel Diocles uel
Maximianus reliquerant, hic abrasit sine ullo pudore auferens
4 omnia. itaque horrea priuatorum claudebantur, apothecae ob-
signabantur, debita in futuros annos exigebantur. hinc fames
5 agris ferentibus, hinc caritas inaudita. armentorum ac peco-
rum greges ex agris rapiebantur ad sacrificia cotidiana: quibus
suos adeo corruperat, ut aspernarentur annonam. et effundebat
passim sine dilectu, sine modo, cum satellites uniuersos, quo-
rum numerus ingens erat, pretiosis uestibus et aureis nummis
expungeret, gregariis et tironibus argentum daret, barbaros
6 omni genere largitionis honoraret. nam quod uiuentium bona

1 quoquis *C, corr. Bal* 5 magistris suis *Cuperus, item Bentleius* 6 reliquerant *Heumann (qui* reliqui *del., item Duebner)*, reliquerunt *C;* fecerunt *anonymus p. 58, sed Buenemann confert Plaut. Cist. V 2, 5 (786 Schoell)* nunc quod ad uos, spectatores, relicuom relinquitur *et I 3, 40 (188)* quod relicuom restat 7 horrea////////// *(5 hastae er., iam* a *in ras.) C* 8 debita] tributa *Heumann* famis *C, corr. Bal* 9 <non> ferentibus *Bal,* feriantibus *anonymus p. 58, etiam Bentleius* lego, agris feriantibus. R. B. *ascrips.* 11 suos *Columbus,* eos *C, quod retinet Bal;* milites *Heumann,* aulicos *Cellarium secutus Fritzsche* aspernarentur, *sed* rent *in ras., C* et] *del. Heumann,* aes *cum Bauldrio Duebner* effundebat *Cuperus,* effundebant *C;* effunderent *ed. Oxon. 1680* 12 passim] pecuniam *Heumann, sed cf. Buenemannum; fort. tamen haec uox excidit* delicto *(sic) C, corr. Bal* satellites *(uel* milites*) ed. Oxon. 1680, utrumque etiam alii,* milites *Bentleius quoque,* satellites *recte defendit Tollius,* lites *C, quod retinet Bal;* diuites *Cuperus; ad* satellites *cf. Rufin. H. Eccl. VIII 17* et *(sc.* Maximinus*)* montes auri ut ita dixerim congregatos familiaribus suis ac satellitibus largiebatur *(Euseb. H. Eccl. VIII 14, 11* πλούτους ἀθρόως καὶ σωροὺς χρημάτων τοῖς ἀμφ' αὐτὸν κόλαξιν ἐδωρεῖτο*).* 13 nummis] annulis *Duebner* 14 expungeret *Columbus et Cuperus (explicat Buenemann),* expungerent *C;* excoleret *('i. e.* demulceret*') ed. Oxon. 1680,* expleret *Tollius,* expingeret *cum Bauldrio Duebner* 15 largitionis *Bal,* largitionibus *C*

uel auferebat uel dono suis dabat, ut quisque petierat aliena,
nescio an agendas illi fuisse gratias putem, quod more cle-
mentium latronum incruenta spolia detrahebat.
38. Illud uero capitale et supra omnes qui fuerunt, cor- 1
rumpendi cupiditas! quid dicam nescio nisi caecam et effre-
natam, et tamen his uerbis exprimi res pro indignatione
sua non potest: uicit officium linguae sceleris magnitudo.
eunuchi, lenones scrutabantur omnia. ubicumque liberalior 2
facies erat, secedendum patribus ac maritis fuit. detrahebantur
nobilibus feminis uestes itemque uirginibus et per singulos
artus inspiciebantur, ne qua pars corporis regio cubili esset
indigna. si qua detrectauerat, in aqua necabatur, tamquam

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 6 s.] Lact. Inst. VI 23, 12.

1 dabat, ut *anonymus p. 58,* dabatur *C;* dabat, prout *Bal* 2 morem *C, corr. Bal;* in morem *Weyman* clementium *Bal,* dementium *C* 4 capitali *C, corr. Bal* et] est *Cuperus,* ei *uel* ei et *Bauldri,* eius *Buenemann (qui tamen locum non undiquaque sanum esse ait)* 5 cupiditas! quid dicam *(*<eam> *uel fort.* <quam>quid dicam*) et* caecam et effrenatam *Brandt (cf. Lact. Inst. V 19, 2* quid aliud dicam quam miseros qui —? *cf. etiam Indic. gramm. s. 'neutrum'; ad* illud—cupiditas *cf. supra c. 23, 1* illud—census*; de littera* m *saepe in C defluente cf. Proleg. adn. 6),* quid dicam nescio nisi ceca et effrrenata *(sic) C;* cupiditas, quid dicam nescio, nisi caeca et effrenata *cum C Bal et plerique;* capitale ei, et—fuerunt, corrumpendi—effrenata *Bauldri,* illudendi uero corrumpendique cupiditas quam capitalis et supra, quam dici potest, caeca et effrenata! *dubitanter Heumann* 6 exprimi res *ed. Oxon. 1680,* exprimere^{e} *(sic,* e *s. l. repetitum a m. 1, ut eaedem litterae aliis quoque locis) C;* exprimi ea *Cuperus,* exprimi *Lenglet* indignitate *Columbus et alii, sed cf. Lact. Inst. VI 23, 12* quibus hoc uerbis aut qua indignatione tantum nefas prosequar?, *et ad sensum uocis Quintil. Declam. p. 6, 26 Ritter* hanc praeteritorum indignationem 7 uincit *cum Bal edd. paene omnes, sed* uicit *cum anonymo p. 59 retineri potest; cf. Lact. ibid.* uicit *(sic nunc legit Brandt cum codd. BRHV,* uincit *unus P)* officium linguae sceleris magnitudo*; uerba* uicit—magnitudo *spuria uidentur Eberto, Berichte d. sächs. Gesellsch. d. Wissensch. uol. XXII (1870) 121 n. 14; cf. Brandt, Entstehungsverhältn. p. 30* 8 liberalior *Bal,* liberabilior *C* 9 parentibus *de Rooy p. 39* 10 feminis uestes

3 maiestatis crimen esset sub illo adultero pudicitia. aliqui
constupratis uxoribus, quas ob castitatem ac fidem carissimas
habebant, cum dolorem ferre non possent, se ipsos etiam ne-
cauerunt. sub hoc monstro pudicitiae integritas nulla, nisi ubi
4 barbaram libidinem deformitas insignis arcebat. postremo
hunc iam induxerat morem, ut nemo uxorem sine permissu
eius duceret, ut ipse in omnibus nuptiis praegustator esset.
5 ingenuas uirgines inminutas seruis suis donabat uxores. sed
f. 12a et comites eius sub tali principe | imitabantur s<tupra et ho-
spit>um suorum cubilia inpune uiolabant: quis enim uindi-
caret? mediocrium filias, ut cuique libuerat, rapiebat. prima-
riae, quae rapi non poterant, in beneficiis petebantur, nec re-
cusare licebat subscribente imperatore, quin aut pereundum
6 esset aut habendus gener aliquis barbarus. nam fere nullus
stipator in latere ei nisi ex gente eorum qui a Gothis tem-
pore uicennalium terris suis pulsi Maximiano se tradiderant
malo generis humani, ut illi barbarorum seruitutem fugientes

Bal, feminib; uřis *C* 12 detrectauerat *ed. Oxon. 1680,* detractauerat *C; cf. ad c. 9, 8* aquam *C, corr. Bal* mergebatur *anonymus p. 59* 1 esset. Sub illo adultero *(om.* pudicitia*)* aliqui *Bal et Le Nourry, corr. e C recta simul distinctione posita et alii et Bentleius* 2 ob castitate ac fide *C, corr. Bal* 4 monstro *Maucroixium et Burnetum secutus Bauldri,* ministro *C* 8 inminutas] inuitas *Bal in Erratis, secund. curis ap. Bauldrium lectionem codicis retinet* 9 imitabat͘ sı//////////////////u suorum *C: cum parte marginis super. folii 12 a particula primi uersus spatium 20 f. hastarum continens abscissa est; supra alt.* a *(in* imitab.*) fuisse potest signum* ˜, *quod fort. cum proximis interiit, post* at *particula tantum signi* ˅ *(i. e.* ur*) superest;* ı *in* sı *etiam pars esse potest litterae* u *uel* t *uel* č; *litterae* u *(post lacunam) prior hasta paene tota deest cum superiore particula alterius; praeterea e regione quintae ante* u *hastae superest pars inferior hastae longioris, fuerat* p *uel* q *uel* f *uel fort.* r *(cuius hasta saepe deorsum porrigitur);* imitabantur *ed. Oxon. 1680,* imitabatur *Bal;* s<tupra et hospit>ū suorum *Halm p. 166, iam anonymus p. 59* initiabantur *(pro* imitab.*)* stupris et domesticorum suorum *et Heumann* initiati hospitum suorum, *alia parum probabilia ap. Bauldrium et Buenemannum* 11 mediocrium <uero> *Bal* 12 recusari *C, corr. Is. Vossius* 13 pereundum *Bal,* peredum *C* 15 in] a *Tollius* latere ei *Bal,* laterei *C* eorum *Bal,* horum *C* gotis *C* 16 tradiderant *Tollius,* tradiderunt *C* 17 barbarorum *Brandt,* barbarum *C, quod*

in Romanos dominarentur. his satellitibus et protectoribus 7
cinctus Orientem ludibrio habuit.
39. Denique cum libidinibus suis hanc legem dedisset, ut 1
fas putaret quicquid concupisset, ne ab Augusta quidem, quam
nuper appellauerat matrem, potuit temperare. uenerat post 2
obitum Maximiani ad eum Valeria, cum se putaret in partibus
eius tutius moraturam eo maxime, quod habebat uxorem.
sed animal nefarium protinus inardescit. adhuc in atris uesti- 3
bus erat mulier nondum luctus tempore impleto. legatis prae-
missis in matrimonio postulat eiecturus uxorem, si impetrasset.
respondit illa libere quae sola poterat: primo non posse de 4
nuptiis in illo ferali habitu agere tepidis adhuc cineribus
mariti sui, patris eius; deinde illum impie facere, quod sibi
fidam coniugem repudiet, idem utique facturus et sibi; po-
stremo nefas esse illius nominis ac loci feminam sine more,
sine exemplo maritum alterum experiri. nuntiatur homini 5
quid esset ausa. libido in iram furoremque conuertitur. statim
mulierem proscribit, bona eius rapit, aufert comites, spadones
in tormentis necat, ipsam cum matre in exilium relegat nec
in locum certum, sed huc atque illuc praecipitem cum ludi-
brio exturbat et amicas eius afficto adulterio damnat.
40. Erat clarissima femina, cui ex filiis iuuenibus iam 1
nepotes erant. hanc Valeria tamquam matrem alteram dilige-
bat: cuius consilio negatam sibi suspicatur. dat negotium

fort. ut genet. plur. retinendum esse censet Halm p. 165 (cf. etiam Woelfflin, Archiu. lexicogr. et gramm. lat. IV 2), sed cf. p. 179, 6. 206, 17 barbaram *Bal*
1 satelibus *C, corr. Bal* 2 ludibrio *Bal,* iudibria *(uel* uidibria*) C* 3 legem *ex* legent *C* 5 po·tuit *(t er.) C* 9 praemissis *Bal,* primis *C, quod retinet Buenemann* 10 matrimonio *(s. l.* i *a m. 1 repetitum, cf. ad p. 217, 6) C;* matrimonium *Tollius et alii; Columbus confert Sulpic. Seuer. Chron. I 9, 1* eamque sibi in matrimonio a patre postulans, *ubi Halm (in adnot. edit. Sulpicii) I 43, 1* filia—in matrimonio accepta *adfert, nihilo minus* matrimonium *scribendum uid., cf. Proleg. adn. 6* 11 *an* posse<se>*?* 12 ferali *Bal,* fedali *C* 14 fidam *Bal,* fidem *C;* fidelem *Lenglet* 15 femina *C, corr. Bal* 19 matrem *C, corr. Bal* 21 afficto *Bal,* afflicto *C* 24 eius *Cuperus* suspicabatur *Bal et Le Nourry,* suspicatur *e C Bentleius ascrips.*

2 praesidi † Eratineo, ut eam cum dedecore interficiat. huic
aliae duae adiunguntur aeque nobiles, quarum altera filiam
uirginem Vestalem Romae reliquerat, furtiue tunc Valeriae
familiaris, altera uirum habuit senatorem, non nimis Augustae
proxima. sed utraque ob eximiam pulchritudinem corporis ac
3 pudicitiam necabantur. rapiuntur subito mulieres non ad iu-
dicium, sed ad latrocinium: nec enim quisquam accusator
extabat. inuenitur quidam Iudaeus ob alia facinora reus, qui
spe inpunitatis inductus aduersus insontes mentiatur. iudex
aequus et diligens extra ciuitatem <eum> cum praesidio, ne
lapidibus obruatur, producit. agebatur haec tragoedia Nicaeae.|
f.12b 4 inrogantur tormenta Iudaeo, dicit quae iussus <fuerat: illae
ne obl>oquerentur, pugnis a tortoribus coercentur. innocentes
duci iubentur. fletus et comploratio non illius tantum mariti
qui aderat bene meritae uxori, sed omnium quos res indigna
5 et inaudita contraxerat. ac ne impetu populi de carnificum
manibus raperentur, promoti militari modo instructi, cliba-

1 erat in eo *C*, Eratineo *('locus corruptus. praesidis nomen est') Bal, secund. curis* Flaccino *(cf. c. 16, 4)*, Eratino *Columbus*, Cratino *uel* Flaccino *Buenemann*, protinus *Heumann*, Bithyniae *(cf. § 3* Nicaeae*) Brandt* 2 filiam uirginem Vestalem *Brandt secutus Boherellum, qui* Vestalem filiam uirginem, *et Heumannum, qui* filiam Vestalem uirginem *coni.*, uestalem famulam uirginem *C;* Vestalem famulam uirginem filiam *Cellarius; cf. c. 27, 1* familiae *pro* filiae *in C* 4 familieris, *sed s. l. corr., C* non nimis] non nihil *ed. Oxon. 1680*, non minus *Gale, item Bentleius et alii, sed cf. Buenemannum* 5 pulcritudinem *C* 6 necabatur *Bal et edd. omnes; cf. ad p. 215, 20 (*mergebantur*);* notabantur *Bentleius* 8 ab *C, corr. Bal* 10 eum *add. Brandt* 11 producit *Buenemann*, protulit *C;* procedit *Heumann* 12 dič que *C, i. e.* dicit quae, *Bal* dum quae*; post* iussus *in C cum parte marginis super. folii 12 b particula primi uersus spatium 20 f. hastarum continens abscissa est (cf. ad p. 218, 9)*, <fuerat, illae ne obl>oquerentur *Halm p. 167, alia parum probabilia (maxime propter illud* dum *ex Baluzio receptum) ap. Bauldrium Heumannum Buenemannum* 14 čploratio *C* tantum *Bal*, tanti *C* 17 manibus *Bal*, manus *C* promoti] pro more *Bentleius* instructi— sagittarii *Domaszewski (conl. Notit. dignitat. Or. V p. 13, 28—30 Seeck* equites promoti seniores, clibanarii, sagittarii*)*, instructibile mens essagittari *C;* instructi milites *(sic in Notis,* uelites *in Erratis)* et sagit-

narii, sagittarii prosequuntur. ita mediae inter cuneos arma-
torum ad supplicium deductae. iacuissentque insepultae 6
domesticis in fugam uersis, nisi eas furtiua amicorum miseri-
cordia sepelisset. nec adultero inpunitas promissa persoluitur,
sed patibulo adfixus aperit omne mysterium et sub extremo
spiritu [inquit] omnibus qui uidebant, innocentes occisas esse
testatur.

41. Augusta uero in desertas quasdam Syriae solitudines 1
relegata patrem suum Diocletianum per occultos nuntios gna-
rum calamitatis suae fecit. mittit ille legatos et rogat, ut 2
ad se filiam remittat: nihil proficit. iterum ac saepius obse-
crat: non remittitur. postremo cognatum suum quendam, 3
militarem ac potentem uirum, legat, qui eum beneficiorum
suorum admonitum deprecetur. is quoque imperfecta legatione
irritas preces renuntiat.

42. Eodemque tempore senis Maximiani statuae Constan- 1
tini iussu reuellebantur et imagines ubicumque pictus esset,
detrahebantur. et quia senes ambo simul plerumque picti
erant, et imagines simul deponebantur amborum. itaque <Dio- 2

tarii *Bal*, i. uigiles et Cretenses sagittarii *Columbus*, i. et Viennenses sagittarii *Is. Vossius*, i. telis eas et sagittis *Graeuius*, i. pilo et ense. sagittarii *Bauldri*, Balearenses sagittarii *Bentleius*, i. pilo eas et sagittarii *Heumann; cf. Addenda*

1 medie *C* 4 adultero *Bal (cf. c. 39, 5* afficto adulterio*)*, adulterio *C;* Iudaeo *Heumann*, delatori *Buenemann, qui tamen* adultero *defendit; cf. etiam Cuperum et Bauldrium* 5 aperit *Tollius*, aperuit *C* 6 inquid *C*, inquit *Bal, del. Graeuius;* inquirentibus *Spark*, iniquis *('i. e.* iratis'*) Buenemann*, denique *de Rooy p. 40, alia parum probabilia ap. Bauldrium* 9 nuntios gnarum *Halm*, magnarum *C;* gnarum *Bal* 10 calamitates *C, corr. Bal* 14 *fort.* admonitu *Halm* deprecetur *Bal*, depraecatur *C; fort.* deprecaretur *Halm* īperfecta *C;* perfecta *Nic. Heinsius*, illi perfecta *Bauldri*, iam perfecta *Buenemann, sed* imperfecta *est* inutili, irrita 16 senis *Bal*, senex *C* 17 ubicumque *'uir reuerend.' in ed. Oxon. 1680, item Is. Vossius et Bentleius*, cum quo *C;* cum quoque *Cuperus (saltem* cum pictus quoque*)*, eius *(*illius *Spark)* cum quo *Columbus*, loco quo *Gale* pigtus *C* 19 Diocletianus *add. Burnetus in interpretatione anglica et (post* uiuus*) Duebner*

cletianus⟩ cum uideret uiuus quod nulli umquam imperato-
rum acciderat, duplici aegritudine adfectus moriendum sibi
esse decreuit. iactabat se huc atque illuc aestuante anima per
dolorem nec somnum nec cibum capiens. suspiria et gemitus,
crebrae lacrimae, iugis uolutatio corporis, nunc in lecto, nunc
3 humi. ita uiginti annorum felicissimus imperator ad humilem
uitam deiectus a deo et proculcatus iniuriis atque in odium
uitae deductus postremo fame atque angore confectus est.
1 43. Unus iam supererat de aduersariis dei⟨Maximinus⟩: cuius
2 nunc exitum ruinamque subnectam. cum haberet aemulationem
aduersus Licinium, quia praelatus ei a Maximiano fuerat, licet
nuper cum eo amicitiam confirmasset, tamen· ut audiuit Con-
stantini sororem Licinio esse desponsam, existimauit affini-
3 tatem illam duorum imperatorum contra se copulari. et ipse
legatos ad urbem misit occulte societatem Maxentii atque
amicitiam postulatum. scribit etiam familiariter. recipiuntur
legati benigne: fit amicitia, utriusque imagines simul locantur.
4 Maxentius tamquam diuinum auxilium libenter amplectitur:
iam enim bellum Constantino indixerat quasi necem patris
f. 13a 5 sui uindicaturus. unde suspicio inciderat | senem illum exi-

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 4 s. somnum—iugis] Lact. Epit. 66, 7.

1 nulla *C, corr. Bal* 3 animam *C, corr. Bal* prae dolore *Heumann, item Bentleius* 7 a deo *Boherellus, item Bentleius et alii*, adō *C;* adeo *Bal*, a deo *del. Heumann* et *post* a deo *del. anonymus p. 62* 8 deductus *(aut* adductus*) Columbus et alii (Buenemann confert Lact. Inst. II 1, 10* ad extremam mendicandi necessitatem deductus*; ibid. § 5* ad tantam caecitatem esse deductos*)*, deiectus *C;* deuectus *Boherellus*, deiectus *retinet Nic. Heinsius, sed u. 7* ad humilem uitam redactus *scribit* 9 Maximinus *add. Brandt* 10 exitium *Columbus* 11 quia *Bal*, qui ad *C;* qui *anonymus p. 62, item Bentleius* 12 ut *Bal*, ut ut *C* 13 essa *(sic)* disponsam *C, corr. Bal* 14 et] ⟨ergo⟩ et *Columbus*, ⟨itaque⟩ et *Brandt*, ideo *Duebner* 15 maxenti *C* 16 postulatum *anonymus p. 62*, postulatam *C;* postulans *Bal* 18 tanquam *C* 20 illum exitiabilem *(uel* intestabilem*) Bal secund. curis (*intestabilem *in ed. 1679)*, illu//////xtabilem *(sic) C, particula primi uersus folii 13 a spatium 6 hastarum continens cum parte marginis super. ab-*

tiabilem finxisse discordiam cum filio, ut ad alios succidendos
uiam sibi faceret, quibus omnibus sublatis sibi ac filio totius
orbis imperium uindicaret. sed id falsum fuit. nam id pro- 6
positi habebat, ut et filio et ceteris extinctis se ac Diocletia-
num restitueret in regnum.

44. Iam mota inter eos fuerant arma ciuilia. et quamuis 1
se Maxentius Romae contineret, quod responsum acceperat
periturum esse, si extra portas urbis exisset, tamen bellum
per idoneos ducès gerebatur. plus uirium Maxentio erat, quod 2
et patris sui exercitum receperat a Seuero et suum proprium
de Mauris atque Gaetulis nuper extraxerat. dimicatum, et 3
Maxentiani milites praeualebant, donec postea confirmato animo
Constantinus et ad utrumque paratus copias omnes ad urbem
propius admouit et e regione pontis Muluii consedit. immi- 4
nebat dies quo Maxentius imperium ceperat, qui est a. d.
sextum Kalendas Nouembres, et quinquennalia terminabantur.
commonitus est in quiete Constantinus, ut caeleste signum 5
dei notaret in scutis atque ita proelium committeret. facit ut
iussus est et transuersa X littera, summo capite circumflexo,
Christum in scutis notat. quo signo armatus exercitus capit 6
ferrum. procedit hostis obuiam sine imperatore pontemque

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 12 confirmato—paratus] cf. Vergil. Aen. II 61.

scissa est, fort. etiam ˜ *supra* u *interiit;* detestabilem *Is. Vossius et alii,* inexpiabilem *(sc.* discordiam*) Graeuius,* execrabilem *Halm*
1 succedendos *C, corr. Bal;* occidendos *Heumann* 2 sublatus *C, corr. Bal* 6 fuerunt *Heumann* 8 esse <se> *Cuperus,* <se> esse *Heumann* 9 idoneos duces *Bal,* ìdoneos ducere *C* gerebat *Heumann* 11 Gaetulis *Heumann,* italis *C* demicatum *C* dimicatum est. Maxentiani *Heumann* 13 in utrumque paratus *Vergil.* 14 mulū *C, corr. Bal* 15 ad sextum kł noūbr. *C, corr. Tollius; ad* ad *Bentleius* A. D. (ante diē) *ascrips.* 16 quinquēnaliā *C, corr. Bal* 17 celeste, *tert.* e *ex* i, *C* 18 facit *anonymus p. 63,* fecit *C* 20 Christum *Cuperus et alii,* xp̄o *C;* circumflexo Christo *Bal in Erratis ed. 1679 defendere temptat* 21 potemque *C, corr. Bal*

transgreditur. acies pari fronte concurrunt, summa ui utrimque
pugnatur:

neque his fuga nota neque illis.

7 fit in urbe seditio et dux increpitatur uelut desertor salutis
publicae cumque <conspiceretur>, repente populus — Circen-
ses enim natali suo edebat — una uoce subclamat Constan-
8 tinum uinci non posse. qua uoce consternatus proripit se ac
uocatis quibusdam senatoribus libros Sibyllinos inspici iubet:
in quibus repertum est illo die hostem Romanorum esse peri-
9 turum. quo responso in spem uictoriae inductus procedit, in
aciem uenit. pons a tergo eius scinditur. eo uiso pugna cru-
descit et manus dei supererat aciei. Maxentianus proterretur,
ipse in fugam uersus properat ad pontem, qui interruptus
erat, ac multitudine fugientium pressus in Tiberim deturbatur.
10 confecto tandem acerbissimo bello cum magna senatus populi-
que Romani laetitia susceptus imperator Constantinus Maximini
perfidiam cognoscit, litteras deprehendit, statuas et imagines
11 inuenit. senatus Constantino uirtutis gratia primi nominis
titulum decreuit, quem sibi Maximinus uindicabat: ad quem
uictoria liberatae urbis cum fuisset adlata, non aliter accepit,
12 quam si ipse uictus esset. cognito deinde senatus decreto
sic exarsit dolore, ut inimicitias aperte profiteretur, conuicia
iocis mixta aduersus imperatorem maximum diceret.

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 3] Vergil. Aen. X 757. 11 pugna crudescit] Vergil. Aen. XI 833.

1 concurrunt *Heumann*, concurrit *C* 3 *Bentleius* Virgil. Aen. 10. 757. *ascrips.* 5 conspiceretur *add. Brandt, 'aliqua uerba desunt' Pagius, item Allix*, cum *Boherellus*, cumque—hac *(uel* ea*)* uoce *(u. 7) ed. Oxon. 1680*, tumque *uel* tuncque *Bauldri*, cunctusque *Nic. Heinsius* 6 edebat, una *Heinsius*, et debita *C;* dabat, edita *Bauldri* 7 uinci] sine eo uinci *Heumann* ac uocatis *Bal*, auocatis *C* 8 sibellinos *C* inspici iubet *in ras. C* 10 reponso *C* 11 scenditur *C*, *corr. Bal;* rescinditur *Halm* 12 et] sed *Brandt* supererat *male a quibusdam (cf. Bauldrium et Buenemannum) temptatum, est* defendebat*; cf. Gell. I 22, 1 s. 6. 11* proteritur *Cuperus* 14 hac *C*, *corr. Bal* 15 tandem *Bal, item Bentleius*, tamen *C* 19 Maximinus *Bal*, maximianus *C* uindicarat *Lenglet* 22 dolorem *C*, *corr. Bal*

45. Constantinus ¦ rebus in urbe compositis hieme proxima 1 f. 13b
Mediolanum concessit. eodem Licinius aduenit, ut acciperet
uxorem. Maximinus ubi eos intellexit nuptiarum sollemnibus 2
occupatos, exercitum mouit e Syria hieme [quam] cum maxime
saeuiente et mansionibus geminatis in Bithyniam concurrit
debilitato agmine. nam maximis imbribus et niuibus et luto 3
et frigore et labore iumenta omnis generis amissa sunt. quorum miserabilis per uiam strages speciem iam futuri belli et
similem cladem militibus nuntiabat. nec ipse intra fines suos 4
moratus est, sed transiecto protinus freto ad Byzantii portas
accessit armatus. erant ibi milites praesidiarii, ad huius modi
casus a Licinio conlocati. hos primum muneribus et promissis
inlicere temptauit, postea ui et oppugnatione terrere, nec tamen
quicquam uis aut promissa ualuerunt. iam consumpti erant 5
dies undecim, per quos fuit spatium nuntios litterasque mittendi ad imperatorem, cum milites non fide, sed paucitate
diffisi se ipsos dederunt. hinc promouit Heracleam et illic
eadem ratione detentus aliquot dierum tempus amisit. et iam 6
Licinius festinato itinere cum paucis Hadrianopolim uenerat,
cum ille accepta in deditionem Perintho aliquantum moratus
processit ad mansionem milia decem et octo: nec enim poterat
ulterius, Licinio iam secundam mansionem tenente distantem

1 cōpositis *C* 2 concessit *Halm p. 167,* co//////ſit *(sed litterae* ſ *inferior tantum particula superest) C, particula primi uersus folii 13 b spatium 6 hastarum continens cum parte marginis super. abscissa est (cf. ad p. 222, 20);* contendit *Bal* 3 sollēnibus *C* 4 cũ quã. maxime *(s. l. m. 1) C,* quam *del. Heumann* 5 accurrit *Graeuius,* procurrit *Tollius;* cucurrit *Heumann* 8 stragis *(*st *in ras.) C, corr. Bal* 10 bizanti *C* 12 casus a *Bal,* causa *C* 13 īlicire *C, corr. Bal* nec *Bal,* ne *C* 14 qui quam *C, corr. Bal* <aut> uis *Columbus* 16 fide] *'an forte* sponte*?' Heumann* 17 deffisi *C* ipsi *'casu datiuo' Heumann* dediderunt *Bal, item Bentleius* eracliā *C* 18 aliquod *C, corr. Bal* 19 adrianopoli *C, corr. Bal* 20 deditionem *Tollius, item Bentleius,* dedicione *C; cf. Proleg. adn. 6* perentho *C* aliquantum *Halm (cf. c. 29, 1),* aliquanto *C* 21 processit *(*i *in er.* e*) C* 22 secundam —milibus *Bal (in Erratis), item Bentleius,* secunda mansione tenente destante militibus *C;* distante *retinet Columbus*

7 milibus totidem. qui collectis ex proximo quantis potuit mili-
tibus pergebat obuiam Maximino, magis ut eum moraretur
quam proposito dimicandi aut spe uictoriae, quippe cum ille
septuaginta milium armatorum exercitum duceret, ipse uix
8 triginta milium numerum collegisset. sparsi enim milites per
diuersas regiones fuerant et adunari omnes angustiae temporis
non sinebant.

1 46. Propinquantibus ergo exercitibus iam futurum prope-
2 diem proelium uidebatur. tum Maximinus eius modi uotum
Ioui uouit, ut si uictoriam cepisset, Christianorum nomen ex-
3 tingueret funditusque deleret. tunc proxima nocte Licinio
quiescenti adsistit angelus dei monens, ut ocius surgeret atque
oraret deum summum cum omni exercitu suo: illius fore
4 uictoriam, si fecisset. post has uoces cum surgere sibi uisus
esset et cum ipse qui monebat, adstaret, tunc docebat eum,
5 quomodo et quibus uerbis esset orandum. discusso deinde
somno notarium iussit acciri et sicut audierat, haec uerba
6 dictauit: S u m m e d e u s, t e r o g a m u s, s a n c t e d e u s, t e
r o g a m u s: o m n e m i u s t i t i a m t i b i c o m m e n d a m u s, s a-
l u t e m n o s t r a m t i b i c o m m e n d a m u s, i m p e r i u m n o-
s t r u m t i b i c o m m e n d a m u s. p e r t e u i u i m u s, p e r t e
u i c t o r e s e t f e l i c e s e x i s t i m u s. s u m m e, s a n c t e d e u s,
p r e c e s n o s t r a s e x a u d i: b r a c h i a n o s t r a a d t e t e n-
7 d i m u s: e x a u d i s a n c t e, s u m m e d e u s. scribuntur haec
f. 14a in libellis pluribus | et per praepositos tribunosque mittuntur,
ut suos quisque milites doceat. creuit animus uniuersis uicto-
8 riam sibi credentibus de caelo nuntiatam. statuit imperator
proelium diei Kalendarum Maiarum, quae octauum annum nun-

1 totidem. qui *ed. Oxon. 1680, item Bentleius,* totidemq. *C;* totidemque *Bal, sed* totidem atque *in Erratis,* totidem. hic itaque *Columbus* 2 *fort.* pergente *Bal (in Erratis)* 12 quiescenti *(*ti *in ras.) C* otius *C* 14 <id> si *Heumann* cum surgere *Bal,* c̄surgere *C* 15 ipse *Boherellus,* ipso *C;* consurgere—uisus est et cum ipso—adstare *Tollius;* et ipse—adstare *Heumann* tunc] hic *Heumann* 17 asciri *C, corr. Tollius* 28 die *uel* diem *Cuperus,* in diem *aut* ad diem *Columbus,* die *etiam Bentleius*

cupationis eius implebant, ut suo potissimum natali uinceretur,
sicut ille uictus est Romae. Maximinus uoluit praeire matu- 9
rius: pridie mane aciem composuit, ut natalem suum postridie
uictor celebraret. nuntiatur in castra mouisse Maximinum.
capiunt milites arma obuiamque procedunt. campus intererat
sterilis ac nudus, quem uocant Serenum. erat iam utraque 10
acies in conspectu. Liciniani scuta deponunt, galeas resoluunt,
ad caelum manus tendunt praeeuntibus praepositis et pro
imperatore precem dicunt. audit acies peritura precantium
murmur. illi oratione ter dicta uirtute iam pleni reponunt 11
capitibus galeas, scuta tollunt. procedunt imperatores ad con-
loquium. ferri non potuit Maximinus ad pacem: contemnebat 12
enim Licinium ac desertum iri a militibus existimabat, quod
ille esset in largiendo tenax, ipse autem profusus, eoque pro-
posito mouerat bellum, ut exercitu Licinii sine certamine ac-
cepto ad Constantinum duplicatis uiribus statim pergeret.

47. Ergo propius acceditur, tubae canunt, signa procedunt. 1
Liciniani impetu facto aduersarios inuadunt. illi uero perterriti
nec gladios expedire nec tela iacere quiuerunt. Maximinus 2
aciem circumire ac milites Licinianos nunc precibus sollicitare,
nunc donis. nullo loco auditur. fit impetus in eum et ad suos
refugit. caedebatur acies eius inpune et tantus numerus legio-
num, tanta uis militum a paucis metebatur. nemo nominis, 3
nemo uirtutis, nemo ueterum praemiorum memor: quasi ad
deuotam mortem, non ad proelium uenissent, sic eos deus
summus iugulandos subiecit inimicis. iam strata erat ingens
multitudo. uidet Maximinus aliter rem geri quam putabat. 4
proiecit purpuram et sumpta ueste seruili fugit ac fretum

1 implebunt *C, corr. Bal* 3 cōposuit *C* post tridie *C* 4 in *del. Schoell* 6 sterelis *C* utroque *C, corr. Bal* 8 pro imperatore *Heumann,* pro imperatorem *C;* post imperatorem *Bal* 12 ferri *Bal,* ferre *C;* perpelli *Heumann,* flecti *Buenemann,* moueri *Brandt* 13 existimabat *Bal,* extimabat *C;* aestimabat *anonymus p. 64* 15 exercitum *C, corr. Bal* licini *C* certamina *C, corr. Bal* 19 quieuerunt *C, corr. Bal* 22 cedebatur *C* impune *C* 23 metebatur *Bal,* metuebatur *C* 27 maximnus *C* putarat *Heumann*

traiecit. at in exercitu pars dimidia prostrata est, pars autem uel dedita uel in fugam conuersa est: ademerat enim pudo-
5 rem deserendi desertor imperator. at ille Kalendis Mais id est una nocte atque una die **, Nicomediam alia nocte peruenit, cum locus proelii abesset milia centum sexaginta, raptisque filiis et uxore et paucis ex palatio comitibus petiuit Ori-
6 entem. sed in Cappadocia collectis ex fuga et ab Oriente militibus substitit. ita uestem resumpsit.

1 48. Licinius uero accepta exercitus parte ac distributa traiecit exercitum in Bithyniam paucis post pugnam diebus et Nicomediam ingressus gratiam deo, cuius auxilio uicerat, retulit ac die Iduum Iuniarum Constantino atque ipso ter consulibus de restituenda ecclesia huius modi litteras ad praesidem datas proponi iussit:

f.14b 2 Cum feliciter tam ego | [quam] Constantinus Augustus quam etiam ego Licinius Augustus apud Mediolanum conuenissemus atque uniuersa quae ad commoda et securitatem publicam pertinerent, in tractatu haberemus, haec inter cetera quae uidebamus pluribus hominibus profutura, uel in

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 15 hae litterae in Graecum conuersae extant ap. Eusebium H. E. X 5, 2—14; cf. ibid. § 1: φέρε δὴ λοιπὸν καὶ τῶν βασιλικῶν διατάξεων Κωνσταντίνου καὶ Λικιννίου τὰς ἐκ τῆς Ῥωμαίων φωνῆς μεταληφθείσας ἑρμηνείας παραθώμεθα; ex Eusebio habet Nicephorus H. E. VII 41.

1 at *Tollius, item Bentleius,* ac *C;* atque exercitus *Buenemann,* ac dein exercitus *Fritzsche; an post* exercitu *aliquid excidit?* autem] altera *Boherellus, item Bentleius et Heumann* 2 in fugam conuersa est *Halm p. 166,* in fuga ē uersa ē *C,* in fugam uersa est *Bal; cf. Proleg. adn. 6* 3 Maiis *Bal,* maisi *C* 4 *lacunam indicauit Columbus, qui* fugiens *addit,* ad fretum *Tollius,* Melantiada *Lenglet* 5 sexxaginta *(ex per ligaturam scriptum) C* 7 in Cappadocia *Bal,* ex capadotiam *C* 8 ita] ibi *Bauldri,* ac *Halm* 9 Litinium *C, corr. Bal* 10 bithinia *C, corr. Bal* pugna *C, corr. Bal* 12 tertium *coni. Halm, sed cf.* bis *p. 202, 21;* octies *p. 214, 2* 15 *deest initium litterarum quod Eusebius (§ 2. 3) habet* quam *del. Bal*

primis ordinanda esse credidimus, quibus diuinitatis reuerentia continebatur, ut daremus et Christianis et omnibus liberam potestatem sequendi religionem quam quisque uoluisset, quo quicquid <est> diuinitatis in sede caelesti, nobis atque omnibus qui sub potestate nostra sunt constituti, placatum ac propitium possit existere. itaque 3
hoc consilium salubri ac rectissima ratione ineundum esse credidimus, ut nulli omnino facultatem abnegandam putaremus, qui uel obseruationi Christianorum uel ei religioni mentem suam dederat quam ipse sibi aptissimam esse sentiret, ut possit nobis summa diuinitas, cuius religioni liberis mentibus obsequimur, in omnibus solitum fauorem suum beniuolentiamque praestare. quare 4
scire dicationem tuam conuenit placuisse nobis, ut amotis omnibus omnino condicionibus quae

1 credidimus *Bal,* credimus *C;* ἐδογματίσαμεν *Eusebius § 4* diuinitatis *Bal,* diuinitas *C;* οἷς ἡ πρὸς τὸ θεῖον αἰδώς τε καὶ τὸ σέβας ἐνείχετο *Euseb.* 2 continetur *Heumann, sed* ἐνείχετο *Euseb.* 3 sequenti *C, corr. Bal* 4 quo quicquid est diuinitatis *Toinard secutus Columbum* quo quicquid demum esset diuinitatis *et Cuperum* quo quicquid diuinitatis *scribentem (ex Eusebio),* quod quidem diuinitas *C;* ὅπως ὅτι ποτέ ἐστι θειότητος *(sic codd.,* θειότης *edd.)* καὶ οὐρανίου πράγματος—εὐμενὲς εἶναι δυνηθῇ *Euseb.;* ut quidem diuinitas—placata ac propitia possit exsistere *Graeuius, item, nisi quod* quo quidem *Bentleius et Duebner; alia ap. Bauldrium* 5 in sede caelesti] et rei coelestis *Toinard secutus Eusebium* 7 posset *Tollius* 8 consilium *anonymus p. 65 ex Eusebio (§ 5* τοίνυν ταύτην τὴν βούλησιν ὑγιεινῷ καὶ ὀρθοτάτῳ λογισμῷ ἐδογματίσαμεν*),* consilio *C* salubri *Bal,* salubria *C* 9—12 (ut nulli—sentiret) ὅπως μηδενὶ παντελῶς ἐξουσία ἀρνητέα ᾖ τοῦ ἀκολουθεῖν καὶ αἱρεῖσθαι τὴν τῶν Χριστιανῶν παραφύλαξιν ἢ θρησκείαν, ἑκάστῳ τε ἐξουσία δοθείη τοῦ διδόναι ἑαυτοῦ τὴν διάνοιαν ἐν ἐκείνῃ τῇ θρησκείᾳ, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ ἁρμόζειν νομίζῃ *Euseb.* 11 dederet *Bal,* dederit *Heumann* 13 cuius—obsequimur] *nihil eiusmodi ap. Euseb.* 14 solita *C, corr. Bal* 15 fauorem *Bal,* feruorem *C;* τὴν ἔθιμον σπουδὴν *Euseb.* 15. 16 (quare—nobis) ἅτινα οὕτως ἀρέσκειν ἡμῖν ἀντιγράψαι ἀκόλουθον ἦν *Euseb. § 6 de § 4 cf. quae disputauerunt Heinichen, Euseb. uol. III (ed. alt.) p. 743 ss.*

prius scriptis ad officium tuum datis super Christianorum nomine <continebantur, et quae prorsus sinistra et a nostra clementia aliena esse> uidebantur, <ea remoueantur, et> nunc libere ac simpliciter unus quisque eorum, qui eandem obseruandae religionis Christianorum gerunt uoluntatem, citra ullam inquietudinem ac molestiam
5 sui id ipsum obseruare contendant. quae sollicitudini tuae plenissime significanda esse credidimus, quo scires nos liberam atque absolutam colendae religionis suae facultatem isdem Christia-
6 nis dedisse. quod cum isdem a nobis indultum esse peruideas, intellegit dicatio tua etiam aliis

et scriptores ab eo adlati, maxime Keim, Theolog. Jahrbb. XI 221 ss. 240, praeterea Crivellucci, Della fede storica di Eusebio p. 124. Seeck, Zeitschr. f. Kirchengesch. XII 385, Goerres, Zeitschr. f. wissenschaftl. Theol. XXXV 290

2 s. 4 *lacunas ex Eusebio indicauit et expleuit Columbus, aliter Toinard, quem sequimur (nisi quod* laeuae—alienae—eae tollantur *scripsit,* sinistra *et* remoueantur *Valesius interpres Eusebii); p. 229, 17—230, 4* (ut amotis —et nunc) ἵν' ἀφαιρεθεισῶν παντελῶς τῶν αἱρέσεων, αἵτινες τοῖς προτέροις ἡμῶν γράμμασι τοῖς πρὸς τὴν σὴν καθοσίωσιν ἀποσταλεῖσι περὶ τῶν Χριστιανῶν ἐνείχοντο, καὶ ἅτινα πάνυ σκαιὰ καὶ τῆς ἡμετέρας πραότητος ἀλλότρια εἶναι ἐδόκει, ταῦτα ὑφαιρεθῇ, καὶ νῦν *Euseb.;* continebantur, cum illa, quae prorsus sinistra et a nostra mansuetudine aliena esse uidebantur, omnino remoueantur, nunc *Buenemann;* continebantur et quae prorsus laeuae *(uel* sinistrae*)* et a nostra clementia alienae esse uidebantur, nunc *Duebner et alii: quod si recipitur, nimis aspere imperatores ipsi de suis 'condicionibus' iudicant, atque obstat etiam Eusebius* 4 libere *(ex Eusebio* ἐλευθέρως τε καὶ ἁπλῶς*) Columbus Toinard alii,* cauere *C; fort.* aperte *Halm;* cauere ut simpliciter *ed. Oxon. 1680,* caueres ut simpliciter *Boherellus, item Bentleius;* nunc uere ac libere *Bauldri,* uere *etiam Duebner; pro* nunc cauere *Tollius* nunc reuocentur *coni.* 6 religionis *ed. Oxon. 1680,* religioni *C; cf.* ἕκαστος τῶν τὴν αὐτὴν προαίρεσιν ἐσχηκότων τοῦ φυλάττειν τὴν τῶν Χριστιανῶν θρησκείαν *Euseb.* 7 ullam *Bal,* illam *C;* ἄνευ τινὸς ὀχλήσεως *Euseb.* 9 plenissime *Bal,* plenissima *C;* ἅτινα— πληρέστατα δηλῶσαι ἐδογματίσαμεν *Euseb. § 7* 12 hisdem *C* 13 intelligit *C* 13—231, 4 (etiam—facultatem) *Eusebius (§ 8) liberius reddidit*

religionis suae uel obseruantiae potestatem similiter apertam et liberam pro quiete temporis nostri ⟨esse⟩ concessam, ut in colendo quod quisque delegerit, habeat liberam facultatem. ⟨quod a nobis factum est, ut neque cuiquam⟩ honori neque cuiquam religioni ⟨detractum⟩ aliquid a nobis ⟨uideatur⟩. atque hoc insuper in persona 7
Christianorum statuendum esse censuimus, quod, si eadem loca, ad quae antea conuenire consuerant, de quibus etiam datis ad officium tuum litteris certa antehac forma fuerat comprehensa. priore tempore aliqui uel a fisco nostro uel ab alio quocumque uidentur esse mercati, eadem Christianis sine pecunia et sine ulla pretii petitione, postposita omni frustratione atque ambi-

2 nostri esse *Bal*, ʼnr̃i *(sed hae litt. euanidae), post, in fine uersus, scriptura per 3 f. spatia plane euanuit*, ee̖ *fuisse uid.*; τῇ ἡσυχίᾳ τῶν ἡμετέρων καιρῶν *Euseb. § 8* 3 concessa *C, corr. Bal* colenda *C, corr. Columbus (in Erratis post p. 236, ad p. 71, 7)* 4 delegerit *Graeuius*, diligeret *C* 4—7 *locum expleuit correxitque ex Eusebio Columbus (etiam ed. Oxon. 1680), in C post* facultatem *sunt haec* quia *(sed litt.* ia *paene euanuerunt parumque certae sunt*, quas *edidit Bal, qui tamen non recte post hanc uocem etiam lacunam significat)* honori neq. cuiquā religioni aut aliquid a nobis, *quae edidit Bal;* quod a nobis factum est, ut neque honori cuiquam neque religioni detractum aliquid aut imminutum esse a nobis uideatur *Columbus*, quia uideri nolumus cuiquam honori aut cuiquam religioni aliquid a nobis detractum *ed. Oxon. 1680;* τοῦτο δὲ ὑφ' ἡμῶν γέγονεν, ὅπως μηδεμιᾷ τιμῇ μηδὲ θρησκείᾳ τινὶ μεμειῶσθαί τι ὑφ' ἡμῶν δοκοίη *Euseb. § 8;* atque ut neque honori neque religioni cuiusquam aliquid a nobis detrahi uideatur *Heumann;* quia ⟨nolumus detrahi⟩ honori neque cuiquam religioni aliquid a nobis *cum Lengletio Duebner et Hurter* 7 in personam *cum Bauldrio (ex Eusebio § 9* εἰς τὸ πρόσωπον τῶν Χριστιανῶν*) Duebner* 8 quod] ut *Heumann ex Eusebio* δογματίζομεν, ἵνα 9 ea *Tollius*, eorum *Heumann ex Eusebio* τοὺς τόπους αὐτῶν ad quae *Bal*, adq. q. *C;* εἰς οὓς *Euseb.* 11 certa—forma] τύπος ἕτερος *Euseb.* ante ac *C, corr. Bal* c̆praehensa *C* 15 frustacione *C, corr. Bal*

8 guitate, restituant, qui etiam dono fuerunt con-
secuti, eadem similiter isdem Christianis quanto-
cius reddant, etiam uel hi qui emerunt uel qui
dono fuerunt consecuti, si petiuerint de nostra
beniuolentia aliquid, uicarium postulent, quo et
ipsis per nostram clementiam consulatur. quae
omnia corpori Christianorum protinus per inter-
9 cessionem tuam ac sine mora tradi oportebit. et
quoniam idem Christiani non [in] ea loca tantum
ad quae conuenire consuerunt, sed alia etiam ha-
buisse noscuntur ad ius corporis eorum id est
ecclesiarum, non hominum singulorum, pertinen-
tia, ea omnia lege quam superius comprehendi-
mus, citra ullam prorsus ambiguitatem uel con-
f. 15a trouersiam isdem | Christianis id est corpori et
conuenticulis eorum reddi iubebis, supra dicta
scilicet ratione seruata, ut ii qui eadem sine pre-

1 restituantur *Le Nourry (sed perperam ut ex C, in quo post* restituant *est* ∼ *distinctio) Duebner Fritzsche* qui] quae *Bentleius, sed Euseb.* καὶ εἴ τινες 2 hisdem *C* 3 reddantur *Bentleius, sed sine dubio propter* restituantur *ap. Le Nourryum; Euseb.* ὅπως—ἀποκαταστήσωσιν et iam *Diazius (ap. Bauldrium II p. 111, ap. Lengletium II p. 347)* 4 dono fuerunt *Gale*, donauerunt *C* petiuerint *ex Eusebio Bauldri*, putauerint *C;* ἢ <εἰ> οἱ κατὰ δωρεὰν εἰληφότες αἰτῶσί τι παρὰ τῆς ἡμετέρας καλοκἀγαθίας, προσέλθωσι τῷ ἐπὶ τόπων ἐπάρχῳ δικάζοντι *Euseb. § 10;* si putauerint, de nostra beniuolentia aliquid uicarium postulent *Columbus;* si optauerint de nostra beneuolentia aliquid uicarium *('ualet* rem aliquam uicariam'*), postulent *Diazius, qui Eusebium uocem* uicarium *non recte intellexisse putat, eundem errorem illum admisisse atque etiam uerba* si putauerint *omisisse putat Heinichen ad Euseb. X 5, 10 n. 19 (ed. alt.), sed cf. Baluzium, Epistol. ad Diazium (ap. Bauldrium II p. 112, ap. Lengletium II 347)* 5 beniuolentia, *sed pr.* i *minus certum, fort.* e *est, C* quo *Bal*, co *C* 9 in *del. Boherellus* 10 ad quae *Bal*, adq. *C* 13 quam *Tollius, item anonymus p. 67 et Buenemann ex Eusebio § 11* ἐπὶ τῷ νόμῳ, ὃν προειρήκαμεν, *et conl. Lact. Inst. VII 6, 9* illa rerum summa quam superius conprehendimus, qua *C, quod retinent Bal et alii* c̃praehendimus *C* 15 isdem *Bal*, idem *C* 17 ii *Bal*, hii *C*

tio sicut diximus restituant, indemnitatem de no-
stra beniuolentia sperent. in quibus omnibus su- 10
pra dicto corpori Christianorum intercessionem
tuam efficacissimam exhibere debebis, ut prae-
ceptum nostrum quantocius conpleatur, quo etiam
in hoc per clementiam nostram quieti publicae
consulatur. hactenus fiet, ut, sicut superius com- 11
prehensum est, diuinus iuxta nos fauor, quem in
tantis sumus rebus experti, per omne tempus pro-
spere successibus nostris cum beatitudine publica
perseueret. ut autem huius sanctionis <et> beni- 12
uolentiae nostrae forma ad omnium possit perue-
nire notitiam, prolata programmate tuo haec scri-
pta et ubique proponere et ad omnium scientiam
te perferre conueniet, ut huius nostrae beniuolen-
tiae [nostrae] sanctio latere non possit.

His litteris propositis etiam uerbo hortatus est, ut conuen- 13
ticula <in> statum pristinum redderentur. sic ab euersa ec-
clesia usque ad restitutam fuerunt anni decem, menses plus
minus quattuor.

49. Sequenti autem Licinio cum exercitu tyrannum pro- 1
fugus concessit et rursus Tauri montis angustias petiit. muni-
mentis ibidem ac turribus fabricatis iter obstruere conatus

1 restituerint *Bal, sed Euseb.* ὅπως αὐτοί, οἵτινες—ἀποκαθιστῶσι, — ἐλπίζοιεν 2 bene uolentia *C (cf. p. 229, 15. 232, 5. 233, 15)* 6 publice *C, corr. Bal* 7 conpraehensum *C* 8 quem *Bal,* que *C* 9 prosperis *uel* prospere fluentibus *Tollius,* prosper esse *Buenemann;* ἡ θεία σπουδὴ περὶ ἡμᾶς—διὰ παντὸς τοῦ χρόνου βεβαίως διαμενεῖ *Euseb. § 13* 10 beatitudine nostra, *sed* nostra *del., C* 11 et *add. Fritzsche;* ταύτης τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας καὶ τῆς καλοκἀγαθίας ὅρος *Euseb. § 14* 13 prolata *Bal,* praelata *C;* prolato *Heumann* programate *C* 15 *pr.* nostrae *retinet Halm p. 164 conl. Euseb.* ταύτης τῆς ἡμετέρας καλοκἀγαθίας, *alter. Bal* 18 in *add. Bal* restituerentur *Heumann, conl. c. 3, 4* 20 IIII *C* (or *above*) 21 sequente *Cuperus, item anonymus p. 67 Heumann Bentleius,* tyrannus *anonymus ibid. et Bentleius* 22 recessit *Heumann* rursus] cursu *Bentleius* petiit *Columbus et anonymus ibid.,* petit *C* munimentis *Bal,* monumentis *C*

est et inde detrusus perrumpentibus omnia uictoribus Tarsum
2 postremo confugit. ibi cum iam terra marique premeretur
nec ullum speraret refugium, angore animi ac metu confugit
ad mortem quasi ad remedium malorum, quae deus in caput
3 eius ingessit. sed prius cibo se infersit ac uino ingurgitauit,
ut solent ii qui hoc ultimo se facere arbitrantur, et sic hausit
uenenum. cuius uis referto stomacho repercussa ualere non
potuit in praesens, sed in languorem malum uersum est pe-
stilentiae similem, ut diutius protracto spiritu cruciamenta
4 sentiret. iam saeuire in eum coeperat uirus. cuius ui cum
praecordia eius furerent, insustentabili dolore usque ad rabiem
mentis elatus est, adeo ut per dies quattuor insania percitus
5 haustam manibus terram uelut esuriens deuoraret. deinde
post multos grauesque cruciatus cum caput suum parietibus
infligeret, exilierunt oculi eius de caueis. tunc demum, amisso
uisu, deum uidere coepit candidatis ministris de se iudican-
6 tem. exclamabat ergo sicut ii qui torquentur solent, et non
se, sed alios fecisse dicebat. deinde quasi tormentis adactus
f. 15b fatebatur Christum subinde | deprecans et implorans, ut suimet
7 misereretur. sic inter gemitus quos tamquam cremaretur ede-
bat, nocentem spiritum detestabili genere mortis efflauit.

1 detrusus *Le Nourry, item anonymus p. 67 et Bentleius,* detorsum *(sic) C;* dextrorsum *Bal,* rursum *uel* deorsum *Buenemann;* petiit munimentis—conatus. sed undique uersum *(cf. c. 34, 5, uel* uersus*) Heumann* 2 Hibi *C* p̄meretur *(sic, sed inferiores partes litterarum euanuerunt) C;* perterreretur *Bal,* peteretur *Graeuius,* proterreretur *Tollius, item Bentleius* 3 nec *Bal, item Bentleius,* non *C, quod placet Halmio p. 162* 6 ii *Halm,* hi *C* 7 stomaco *C* repercussa *Bal,* repercussus *C* 8 langorem *C* uersum est *Heumann, item Halm p. 166,* uerse *(sic) C;* uersa *Bal,* uersa est *Columbus* 11 furerent *Lenglet,* furens *C;* uis—ureret *Bal;* ui—urerentur *Halm,* perurerentur *Brandt* insustemtabili *C* 12 $\overset{\text{or}}{\text{IIII}}$ *C* percitus *Bal,* percutis *C* 16 uissu *C* <cum> candidatis *Cuperus,* <circumdatus> candidatis *emendari uelle uid. Maucroix, sed Buenemann c. 14, 2* occultis ministris *confert* 17 ii *Bal,* hii *C* torquentur *Brandt (cf.* solent *u. 6),* torqueri *C* 19 implorans *anonymus p. 68,* plorans *C*

50. Hoc modo deus uniuersos persecutores nominis sui 1
debellauit, ut eorum nec stirps nec radix ulla remaneret.
nam Licinius summa rerum potitus in primis Valeriam, quam 2
Maximinus iratus ne post fugam quidem, cum sibi uideret
esse pereundum, fuerat ausus occidere, item Candidianum,
quem Valeria ex concubina genitum ob sterilitatem adopta-
uerat, necari iussit. mulier tamen ut eum uicisse cognouit, 3
mutato habitu comitatui eius se immiscuerat, ut fortunam
Candidiani speculaadditional: <qui> quia Nicomediae se obtulerat
et in honore haberi uidebatur, nihil tale metuens occisus est.
et illa exitu eius audito protinus fugit. idem Seueri filium 4
Seuerianum iam aetate robustum, qui fugientem Maximinum
fuerat ex acie secutus, tamquam post obitum eius de sumenda
purpura cogitasset, capitali sententiae subiectum interemit.
qui omnes Licinium iam pridem quasi malum metuentes, cum 5
Maximino esse maluerant praeter Valeriam, quae <quod> uo-
lenti Licinio, in omnia Maximiani <bona> hereditatis iure suo
<se> cedere, idem Maximino negauerat. ipsius quoque Maxi- 6

2 stirpis *C (quam formam nominatiui retinere noluimus)*, *corr. Bal* radis *C*, *corr. Bal* 3 Valeriam quam *'uir reuer.' in ed. Oxon. 1680, item Bal secund. curis et alii*, ualeriū quē *C;* Valerium, quem *Bal in ed. 1679, quod Pagi ad Annal. Baronii a. 313 not. XXIII s. retinendum esse putat* 4 nec *C*, *corr. Columbus et Bentleius* 5 item *Bal secund. curis et alii*, idem *cum C Bal in ed. 1679 et alii*, inde *Bauldri* 6 sterelitatem *C* 7 uicisse *Boherellus, item Bentleius et alii*, uixisse *C*, *quod Bal secund. curis defendere temptat;* hoc edixisse *Columbus*, eum *(sc.* Candidianum*)* exiuisse *Bauldri*, uix isse *(i. e.* Licinium uictorem iuisse siue profectum esse*) Buenemann* 8 immiscuerat *scripsimus secuti Tollium, qui* miscuerat *et Columbum qui* immiscuit *coni.*, miscuit *C* 9 candidiā *C*, *corr. Bal* qui *add. Columbus;* qui cum *ed. Oxon. 1680*, qui ut *anonymus p. 68*, *item Bentleius* 11 item *Brandt* 15 malum] aemulum *Graeuius*, iratum *Tollius* 16 praeter Valeriam *Bauldri*, pre ualeria *C* <quod> *Susius p. 13* 17. 18 <bona> *Brandt;* hereditatis *Susius;* <se> *Brandt;* quae uolenti Licinio in omnia Maximiani hereditates iure suo cedere *C;* quae uolens Licinio in omnes Maximiani hereditates iure suo cedere *Bal*, *in quibus* nolens *scrips. Cuperus (quem plerique sequuntur)*, uolenti *cum C retinet Fritzsche (fort. ablatiuum intellegens);* quae <quod> uolenti Licinio in nuptias Maximiani

mini filium [suum] maximum agentem in annis octo et filiam
septennem, quae desponsa fuerat Candidiano, extinxit. sed prius
mater eorum in Orontem praecipitata est: ibi saepe illa castas
7 feminas mergi iusserat. sic omnes impii uero et iusto iudicio
dei eadem quae fecerant, receperunt.

1 51. Valeria quoque per uarias prouincias quindecim men-
sibus plebeio cultu peruagata postremo apud Thessalonicam
2 cognita, comprehensa cum matre poenas dedit. ductae igitur
mulieres cum ingenti spectaculo et miseratione tanti casus
ad supplicium, et amputatis capitibus corpora earum in mare
abiecta sunt. ita illis pudicitia et condicio exitio fuit.

1 52. Quae omnia secundum fidem — scienti enim loquor —
ita ut gesta sunt mandanda litteris credidi, ne aut memoria

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES 4 s. (sic—quae fecerant, receperunt)] Hieronym. Commentar. in Zachar. lib. III cap. XIV (uol. VI p. 826 A Vall.): nos autem dicemus omnes persecutores qui afflixerunt ecclesiam domini, ut taceamus de futuris cruciatibus, etiam in praesenti saeculo r e c e p i s s e q u a e f e c e r i n t. legamus ecclesiasticas historias, quid Valerianus, quid Decius, quid Diocletianus, quid Maximinianus, quid saeuissimus omnium Maximinus et nuper Iulianus passi sint, et tunc rebus probabimus etiam iuxta litteram prophetiae ueritatem esse completam, quod computruerint carnes eorum et oculi contabuerint et lingua in paedorem et saniem dissoluta sit.

hereditatis iure succedere *Susius (conl. c. 39, 1 ss.); cf.* hereditatis iure *c. 26, 6*

1 suum *del. Boherellus,* natu *Gale,* tum *Heumann;* tum maxime *Tollius* in annis octo *(sic numerus perscriptus est in C)*] in <Cilicia> annis octo *Columbus,* iam annos octo *Gale,* annos octo *Tollius,* annum octauum *Heumann* 3 mater *s. l. ex* matrem *C* Orontem *(uel* torrentem*) 'uir reu.' in ed. Oxon. 1680, item alii ap. Bauldrium,* torrentem Orontem *Bentleius,* orientem *C;* Orientem *Bal etiam secund. curis retinet* ubi *anonymus p. 68* ille *(sc.* Maximinus, *cf. c. 38, 2) Tollius* 6 *cap. 51 spurium uid. Eberto (cf. ad p. 217, 7) p. 124 n. 19* 7 tesalonicam *C* 8 conpraehensa *C;* <et> comprehensa *Heumann* 9 miseracioni *C, corr. Bal* 10 amputantis *C* eorum *C, corr. Bal* 11 illic *C, corr. Bal* conditioni *C, corr. Bal;* condicio in exitium fuit *Arntzenius, Panegyr. ueter. I 197* 12 fidem *Bal,* finem *C* scienti enim *cum C anonymus p. 68,* scientium *Bal; ad quod Bentleius* scienti enim *(ex adnot. Le Nourryi) ascrips.* locor *C*

tantarum rerum interiret aut si quis historiam scribere uolu-
isset, [non] corrumperet ueritatem uel peccata illorum aduersus
deum uel iudicium dei aduersus illos reticendo. cuius aeter- 2
nae pietati gratias agere debemus, qui tandem respexit in
terram, quod gregem suum partim uastatum a lupis rapacibus
partim uero dispersum reficere ac recolligere dignatus est | et f. 16a
bestias malas extirpare, quae diuini gregis pascua protriuerant,
cubilia dissipauerant. ubi sunt modo magnifica illa et clara 3
per gentes Iouiorum et Herculiorum cognomina, quae primum
a Dioclete ac Maximiano insolenter adsumpta ac postmodum
ad successores eorum translata uiguerunt? nempe deleuit ea
dominus et erasit de terra. celebremus igitur triumphum dei 4
cum exultatione, uictoriam domini cum laudibus frequentemus,
diurnis nocturnisque precibus celebremus, celebremus, ut pacem
post annos decem plebi suae datam confirmet in saeculum.
tu praecipue, Donate carissime, qui a deo mereris audiri, do- 5

LOCI AVCTORVM EXPILATORVM SIMILES § 4] cf. Euseb. H. E. X 4, 72 et omnino ad hoc Mortium caput eiusdem capitis Eusebii § 14 s. 28 s.

1 interiret *Bal*, interire *C* 2 non *del. Columbus* corrunperet *C* peccata *Bal*, specta *C* aduersus *Lenglet*, aduersum *C* 3 aduersus *Bal*, ad uersos *C* 4 pietati *Bal*, pietatis *C* qui] quod *Heumann* 8 magnifica *Bal*, magnificentia *C* clara *ex* dura *C* 10 assumpta *C* hac *C*, *corr. Bal* 11 euiluerunt *Heumann* eam *C*, *corr. Bal* 14 *ante* diurnis *lacunam significat Columbus*, <ac> diurnis *Heumann* celebremus caelebremus *(sic) C*, *quod tuentur Lenglet et Duebner*, *alt. del. Bal*, *pro quo* obsecremus *Boherellus*, deprecemur *anonymus p. 69*, eum oremus *Heumann*, <ei> supplicemus *Brandt*, *cf. [Lact.] Inst. VII 27, 2 adn. § 17 (I p. 668)* cui nos cotidianis precibus supplicamus ut . . ., *Euseb. Hist. eccl. X 4, 72* . . . τῆς παρούσης πανηγύρεως καὶ τῆς φαιδρᾶς ταύτης καὶ λαμπροτάτης ἡμέρας τὸν αἴτιον καὶ πανηγυριάρχην νύκτωρ καὶ μεθημέραν διὰ πάσης ὥρας καὶ δι' ὅλης ὡς εἰπεῖν ἀναπνοῆς ἐν νῷ προορώμενοι . . . μεγάλῃ διαθέσεως φωνῇ καθικετεύσωμεν, ὡς ἂν ὑπὸ τὴν αὐτοῦ μάνδραν εἰς τέλος ἡμᾶς σκεπάζων διασῴζοιτο, τὴν παρ' αὐτοῦ βραβεύων ἀρραγῆ καὶ ἄσειστον αἰωνίαν εἰρήνην 15 plebis *C*, *corr. Bal* 16 donate kme *C* a deo *Bal*, adeo *C*, *quod defendit anonymus p. 69*

minum deprecare, ut misericordiam suam seruet etiam famulis suis propitius ac mitis, ut omnes insidias atque impetus diaboli a populo suo arceat, ut florescentis ecclesiae perpetuam quietem custodiat.

1 etiam] aeternam *Boherellus*, et maneat *Heumann*, iam *Halm p. 163* 3 florescentis ecclesiae perpetuam quietem *Columbus Nic. Heinsius alii*, florescentes aeccłae perpetuae quiete *C;* florescentes Ecclesias perpetua quiete *Bal in Erratis, item alii et Bentleius* 4 custodiat *ex* -as *C*

INDICES

Inst.	= Diuinae Institutiones.
Ep.	= Epitome Diuinarum Institutionum.
Op.	= De opificio dei.
Ir.	= De ira dei.
Phoen.	= De aue Phoenice.
Fragm.	= Librorum perditorum fragmenta.
Mort.	= De mortibus persecutorum.
Testim.	= Vetera de Lactantio testimonia.

I. INDEX AVCTORVM.

Accedunt loci similes isdem ex fontibus oriundi.

Quibus locis asteriscus (*) praepositus est, iis auctorum aut nomina aut uerba ipsa a scriptore adferuntur.[1]

Loci Sacrae Scripturae.

1) Proponuntur loci quidam postea inuenti, in editione non subscripti.

Scriptores Latini et Graeci.

[1]) Ii Testimoniorum loci ex quibus Lactantius locos S. Scripturae in librum IV Institutionum transcripsit, hic non indicantur; de quibus cf. apparatum libri IV Instit.

[2]) Locis quibusdam Lactantium attingere Institutiones Ulpiani conicit C. Ferrini, *Die jurist. Kenntnisse (des Arnobius u.) des Lact., Zeitschr. d. Savigny-Stiftung, roman. Abteil.*, uol. XV p. 348. 350 s.

[1]) Locum Inst. I 22, 1—4, quem in adn. ad Florum II, 1—4. 8, 3 rettuleramus, ex Liuio I 19, 4 s. 20. 21, 3, loci Inst. I 15, 32 partem, quam ex Floro I 1, 18 fluxisse conieceramus, ex Liuio I 7, 9 (habitu—humana) repetitam esse G. Wissowa ostendit, *Goetting. Gel. Anz.* 1895, 525.

[1]) In prima parte editionis nostrae numeri uersuum Sibyllinorum sequuntur editionem Friedliebii, in altera Rzachii.

---

[1]) Hoc tamen loco Mortes uix pendent a Panegyrico, sed simillimi tantum loci uidentur. Alia de usu Panegyricorum si qui uidetur esse in libro De mort. persec., dat A. Crivellucci. *Il Falso-Lattanzio ed Eusebio nel racconto della guerra del 312 dipendono da Eumenio e da Nazario? Studi storici II 374.*

[1]) Locos Inst. I 15, 32. 22, 1—4 non ad M. Senecae Historias (cf. I Add. ad p. 61, 3 huius edit.), sed ad Liuium I 7, 9 et 19, 4. 20. 21, 3 referendos esse G. Wissowa demonstrat, *Goetting. Gel. Anz.* 1895, 525.

Scriptores incerti.

II. INDEX EXPILATORVM ET TESTIVM.

Quibus locis scriptorum asteriscus (*) praepositus est, iis Lactantii aut nomen aut uerba ipsa adferuntur.[1])

[1]) Proponuntur loci quidam postea inuenti, in editione non subscripti.

[1]) Locis quibusdam orationis quae fertur Constantini ad Sanctorum coetum insignem cum Lactantii Institutionibus consensum obseruauerunt Heinichen, Euseb. III (ed. alt.) p. 572 (ad c. III 1). 574 (ad c. X). 579 (ad c. XVIII 3), Rossignol, *Virgile et Constantin le Grand,* Paris. 1845 (secundum Augustinum Mancini, *Studi storici* III 100), Vict. Schultze, *Zeitschr. f. Kirchengesch. XIV 545 ss.,* accuratissime uero Mancini l. c. p. 211 ss., qui Institutiones plane pro fonte quodam Orationis illius habendas esse ostendit.

---

1) J. W. Beckius, Mnemosyne uol. XXII (1894) p. 343, in libello qui Origo gentis Romanae inscriptus est, Lactantii sermonis uestigia inesse ostendit, idem praeter locos p. 341 ss. adlatos nobis alios per litteras indicauit. Ex his duo saltem hic commemorandi sunt, Orig. III 3 *ritus colendorum deorum*, cf. Inst. I 22, 27 *colendorum deorum ritus*, et Orig. VIII 6 *sacra penes Pinarios resedisse*, cf. Inst. II 13, 8 *penes quos religio dei resedit.* — Iam Baehrensius, Fragm. poet. Roman. p. 46 ad Naeuii fragmentum 19 (= Lact. Inst. I 6, 9), inter Lactantium et libellum de Orig. gent. Rom. aliquid cognationis interesse significauerat.

2) In Prudentio esse quaedam similia Lactantianis cum iam editores, maxime Areualus et Buenemannus, perspexissent, hanc quaestionem accuratius persecuti sumus in disputatione 'De Lactantii apud Prudentium uestigiis' inscripta, edita in libello *Festschrift des Gymnasiums in Heidelberg*, 1894, p. 1 ss., in qua praeter locos supra datos etiam alios indicauimus minus certos.

Zeno Veronensis,[1]) lib. I tract. III c. I p. 281 A (duas iustitias; utramque—perdiderunt . . . . Inst. V 16, 12.
— lib. I tract. III c. I p. 281 A (de futuro nihil opinantes) . . . . V 17, 15 s.
— lib. I tract. III c. I p. 281 A (iustitiam dei cum stultam putant) . . . . V 17, 34. 18, 1.
— lib. I tract. III c. I p. 282 A (suam quia . . .) . V 16, 1 ss. (cf. § 3). 17, 9 ss.
— lib. I tract. III c. I p. 282 A (a quouis—iniusta) V 16, 13 (quam . . . iniustam).
— lib. I tract. III c. II p. 283 A (non enim rem) VI 15. 16 (nomina . . . manent).
— lib. I tract. III c. III p. 284 B (qui enim stultus est) V 17, 25 s.
— lib. I tract. III c. IV p. 285 A (iustitiam—fontem uirtutum) . . . . V 5, 1.
— lib. I tract. III c. IV p. 285 B (haec captiuorum . . .) VI 12, 16. 21. 24 ss. 39.
— lib. I tract. III c. IV p. 285 C (hanc, qui—uanam) V 1, 15. 4, 4.
— lib. I tract. IV c. IV p. 297 A (euagandi extra legitimum torum) . . . . VI 16, 9.
— lib. I tract. VI c. IV p. 315 B (ideo—patiens) . V 22, 4.
— lib. I tract. XII c. II p. 340 A (tunc ad imaginem . . .) . . . . II 10, 3.
— lib. I tract. XII c. II p. 340 A (eique—spiritus sui) II 12, 3.
— lib. I tract. XII c. II p. 340 A (cui ab humo—inposuit) . . . . II 10, 3. Ir. 10, 43.
— lib. I tract. XII c. II p. 340 A (ut contemplatione—artificem) . . . . II 2, 15.
— lib. I tract. XII c. II p. 340 B (liuidus ille criminator . . .) . . . . II 12, 17 s.
— lib. I tract. XII c. III p. 341 A (utitur—condicione mortali—admitteret) . . . . IV 10, 1.
— lib. I tract. XII c. IV p. 341 B (ex—repugnantibus) II 12, 7.
— lib. I tract. XII c. VI p. 343 A (in armis . . .) . VII 27, 2 s. 16.

[1]) Zenonem Veronensem inter expilatores Lactantii esse cum nos fugisset, indicauit Car. Weyman, Mus. Rhen. XLVII (1892) p. 640. Animaduerterant iam Ballerinii fratres Zenonis editores (Veronae 1739); hac editione a Mignio Patrol. tomo XI (Paris. 1845) repetita in locis qui supra adferuntur significandis usi sumus. Ballerinii Zenonem nonnulla ex Lactantio sumpsisse non solum uniuerse ostenderunt (Dissert. I cap. I § 2 = p. 36 A Migne; cap. II § 6 = p. 58 D), sed etiam in notis multos Lactantii locos proposuerunt: quibus nos alios addidimus. Giuliarus editor Zenonis (Veronae 1883) quae adfert ex Lactantio, omnia a Balleriniis habet.

Scriptores incerti.

II. INDEX NOMINVM ET RERVM.[1]

[1]) Numeri romani (I. II) sunt partium huius editionis, arabici paginarum et uersuum. Litteris Ph post numerum II positis Phoenix carmen, littera M liber De mortibus persecutorum significatur. — His uncis [ ] includuntur quaedam quae sunt in locis aliorum a scriptore adlatis, praeterea spuria quaedam.

IV. INDEX VERBORVM RERVMQVE GRAMMATICARVM NOTABILIVM.[1]

[1]) Cf. ad Indicem III p. 279.

V. INDEX GRAECVS.

472 *